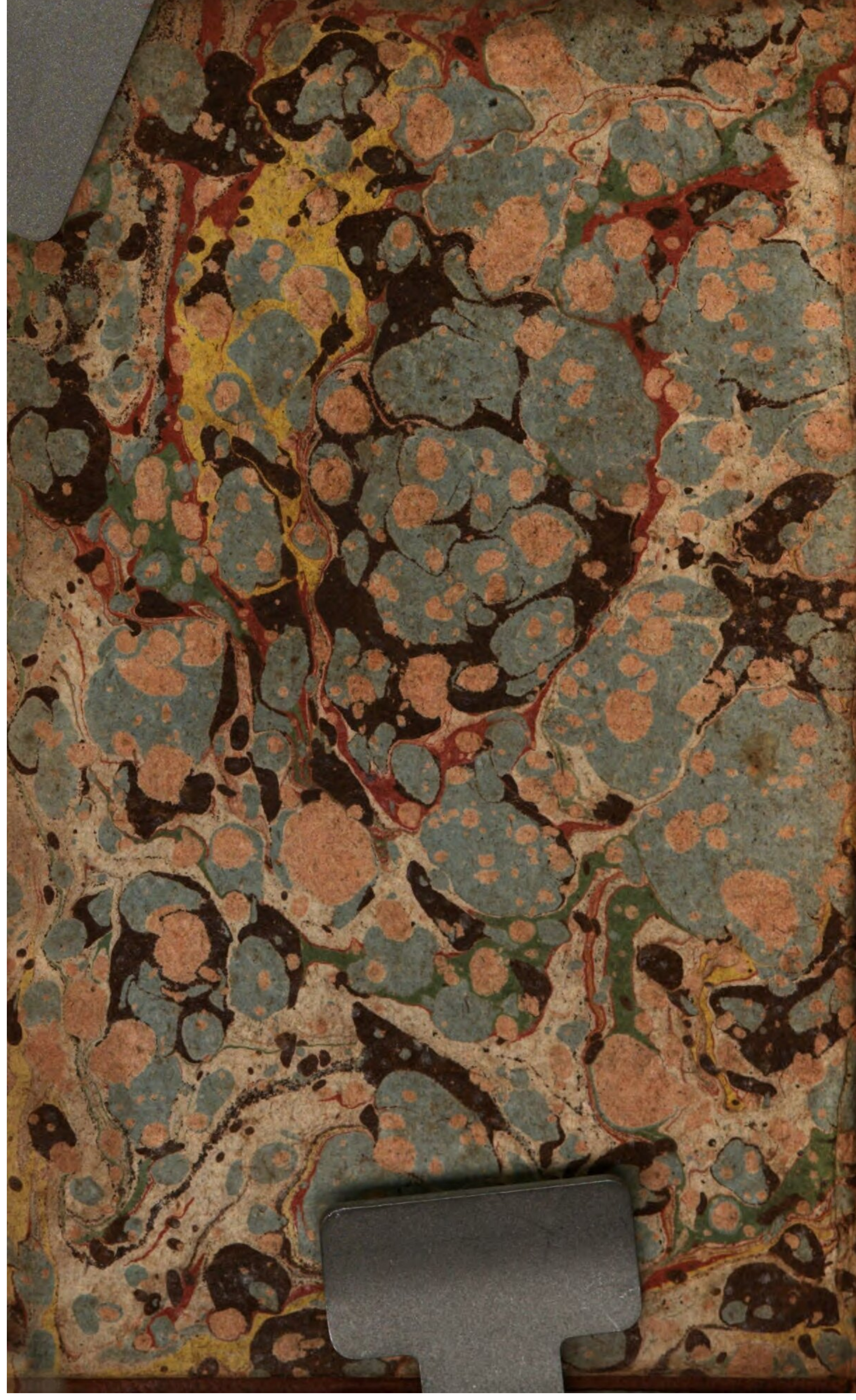

Ph. Sp. 265 Feder

<36623707000017

S

<36623707000017

Bayer. Staatsbibliothek

In Rhetorica II.
ex versione et Prosodia
Graeca.

Praemium II.

Aug. Lachner
Alquand. Tirol.

*

Christianus Albrecht
Lichner, Prof. et
Rector.

Ph. sp. 265.

m

Philos.

Speculat. Institutt. R.
p. 490.

e. d. Pl. Scharl, 1814.

INSTITUTIONES
LOGICAE
ET
METAPHYSICAE

AVCTORE
IO. GEORG. HENR. FEDERO
PHILOSOPH. PROF. IN ACADEMIA GEORGIA
AVGVSTA

GOTTINGAE
apud JOANN. CHRISTIAN. DIETERICH.

1777.

PRAEFATIO,

in qua de finibus atque constitutione logicis et metaphysicis, deque rationibus harum institutionum differitur.

Post quatuor compendii alterius logicae atque metaphysicae editiones, alterum, idque a priori valde diuersum, typis euulgans, video rationes mihi consiliorum reddendas esse, quibus inconstantiae, aut si qua possit esse grauioris culpaе suspicio, opprobrium a me auertam. Quas equidem satis validas habeo, ingenueque profitebor.

Et illud quidem neminem debeat mirum habere, si, quas octauo post vicesimum aetatis anno conscriberem, philosophicas institutiones,

quamuis et tunc scholis meis in primis aptas, et a superioribus fere postulatas, et vero etiam ab aliis benigne exceptas atque ad usus suos adhibitas, iam, his rebus per plures annos quotidie occupatus, intelligam multo posse reddi meliores. Et in singulis quidem nouis editionibus, medelae afferri quantum potuit, ita a me paratum est, ut nimius etiam in eo aliquibus viderer. Quamquam horum iudicium probare non possum. Est enim librorum genus hoc eiusmodi, ut frequentes castigationes, et propter pretii exiguitatem facile ferat, et propter usum maxime postulet; similisque in hoc libertas concedenda videatur, quae in delineationibus disciplinarum a praesentibus calamo excipiendis, quarum quippe locum compendia typis multiplicata sustinent, nemini denegatur.

At enim vero ea germanicis nostris institutionibus vitia inesse magis magisque perspexi, quae non iam nouam

uam editionem, sed alium plane librum, si emendari debeant, postulare viderentur. Scilicet summa logices atque metaphysices capita, alia plane ratione, quam quae vulgo recepta haecenus fuit, quamque licet diffidens illico et inuitus fere secutus sum, distribuenda esse intellexi. Tum ea quoque, quae vtrique harum disciplinarum vel ab initio attribui, aptius distingui connectique posse, perspexi. In qua re quas sim rationes secutus, in primis iam diligenter exponam. Itaque hoc mihi tanquam consiliorum omnium extremum proposui, logicam esse *philosophiam primam* debere; hoc est, variat enim adpellationis huius significatio, eam philosophiae partem, quae philosophiae studium aperiat atque ad reliquas viam paret. Hoc autem recte a me ita propositum esse, non solum communi more potest affirmari, sed etiam re ipsa elucet. Quae enim veri notas, iudiciorumque nostrorum principia summasque leges explicat, qua demonstrationum, definitionum om-

niumque methodi praeceptorum notiones traduntur; eam reliquis philosophiae partibus praemittendam esse disciplinam, recte dubitari vix potest. Omnium quidem cognitionis nostrae partium is est nexus, eaque ratio, ut ex vnaquaque lucis aliquid accedere possit unicuique; atque etiam praeceptorum valde generalium, certum est, vim ab iis perspicere penitus, quibus usu familiares sunt res, ad quas illa spectant. Veruntamen, sicut alterum istud nos non mouebit, ut omnem in disciplinarum partitione ordinem perinde habeamus; ita altero hoc effici non poterit, ut logicae studium sequi potius debere, quam praecedere, reliquas philosophiae institutiones censeamus. Quisquis ad philosophiae studium systematicum omnino satis instructus praeparatusque accedit; eum, necesse est, ex lectione vitaeque ratione quotidiana, iis observationibus conceptibusque imbutum esse, qui ad logices praecepta capienda ponderandaque sufficiant. Augendae vero logices notitiae,

tiae, non per aliquot cursus, quem dicunt, academici annos, sed per omnem vitam, causae existunt.

Quae cum ita sint; non iam ea *metaphysices* constitutio recte se habere potest, qua *omnis psychologia*, una cum *conceptibus* intellectus humani *generalissimis*, iisque connexis iudiciis, metaphysicis capitibus accenseatur. Logica enim si prima sit philosophia; cum de intellectus humani indole, viribus diuersisque statibus praecipiat necesse est; tum etiam conceptuum istorum generalium, quibus omnia aut communissima certe iudicia nostra tandem consistunt, vim atque originem scrutari diligenter atque explicare debet. Atque ad posteriorem quidem hanc quod attinet partem, exemplo praeiuerunt veteres, *categorias* in logicis explicantes; coniunxitque eam cum reliquis logicae partibus, nouaque ratione et felicissimo successu in immortalis opere tractauit LOCKIUS. Et vero ipse WOLFIUS noster, qui exem-

a 4 plo

plo a nobis discedit, cuius rei causas postea scrutabimur, principiis nostris adsentitur. Cuius viri cum summa adhuc apud aliquos, nec vulgaris apud nos, auctoritas sit; multoque nobis suavius sit, quod ad laudem virorum de litteris bene meritorum pertinere nobis videatur, quam quod vituperandum censeamus, commemorare: quaedam eius adprime huc spectantia decreta placet transferre.

Is itaque in *prolegomenorum logices* cap. III. his ipsis verbis constituit: *Si philosophiae cum fructu operam navare decreueris, logica primo omnium loco tractanda est, §. 88; Quodsi in logica omnia demonstranda, petenda sunt principia ex Ontologia atque Psychologia, §. 89. Quodsi in Logica omnia rigorose demonstranda, allatis rationibus genuinis, Logica Ontologiae atque Psychologiae postponenda, §. 90. Atqui nos hoc quidem nolumus, omnem ontologiam, et quidquid ad psychologiam vel recte refertur, vel more relatum fuit, logicae praemitti; quo ipso*

ipso diuersam patet nostram esse methodum ab ea, quam WOLFII quidam ad seclae inierunt, decretis hisce magis, quam exemplo eius, obtemperantes. Ipsum tamen hoc, quod ad mediam, inter extremas hasce duas, viam WOLFIVS non satis respexit, in caussa fuit, cur eam praeferret, qua ad logicam acceditur, ontologiae et psychologiae capitibus, quibus logicam non facile posse carere perspexit, ad metaphysicam dilatis. Quod profecto non ita facturum fuisse Wolfium, persuasum nobis habemus: nisi vulgari de metaphysices finibus atque constitutione conceptui nimium concessisset. Age igitur, videamus, quibusnam legibus consiliisque, non temere a nobis sumendis, sed ex summis philosophiae rationibus methodique praeceptis elucentibus, metaphysicorum constitutio definiri possit debeatque? Tum quidem plane adparebit, neutiquam inimica manu atque iniuria huic disciplinae ablatum esse, quod logicae vindicamus.

Et primo quidem si ad ARISTOTELIS mentem, qui de metaphysicorum scientia condenda rationes primus iniit, illam definire velimus; varia quidem ab initio fortuna disceptari, tandem vero ad exitum nostrae sententiae accommodatum res deduci poterit. In magna nimirum rerum varietate, quas in libris metaphysicis tractat, hoc tamen maxime propositum sibi habuisse ARISTOTELEM, ut *res, quae vere sunt*, constantes, immutabiles, reliquarum rerum primas causas et initia indagaret. Quod, quam confecit, librorum omnium epitoma, iis, qui non ipsa eorum lectione iudicium sibi formarunt, ita aperte demonstravit in *Prolegomenis Metaphysicis*, HOLLMANNVS noster, vir doctissimus; ut eo labore superfedere iam facile possimus. Inquirat quidem etiam ARISTOTELIS, cum in prima cognitionis nostrae principia, tum in generales etiam conceptus illos de *caussis, uno, quanto, bono* etc. quos ad logicam referimus. Verum tamen non princeps scientiae,
cuius

cuius finibus constituendis occupatur, obiectum his contineri; sed vel ad partem praeparatoriam ea tantum pertinere, vel in progressu disputationis obuia fuisse facta, vel etiam omnino ad vnum cum reliquis corpus constituendum ab auctore non fuisse destinatum hanc metaphysicorum partem, sed a compilatoribus male huc fuisse tractam; acutioribus iam ipsis ARISTOTELIS commentatoribus quibusdam, FONSECAE in primis ac SVAREZIO visum est; quos, ab eorum opinione haud alienus, excitat HOLLMANNVS. (cf. *Proleg. philosoph. primae* §. IX, XIII. et seqq. XXI. et seq.)

Primam quidem etiam *philosophiam* scientiam hancce suam dixit; at neque in hoc adeo contrarium nobis Stagiritam esse putamus. Nam patet, rationem eum habuisse cum dignitatis, tum eius ordinis, qui a simplicissimis ad composita, a causis ad effecta procedit, quem *syntheticum* vocant. Quo sensu metaphysicam primam dici posse philosophiae partem,

tem, haud repugnamus; primam vero institutionis philosophicae partem constituendam esse, negamus.

Vtut vero ab eorum partibus, qui principiorum *cognitionis nostrae*, non, quod nos putamus, *rerum* extra nos positarum, explicatione *Ontologiam* occupari volunt, stare ARISTOTELES videri possit; minime tamen eius se auctoritate tueri possunt, qui *psychologiam* etiam ad Metaphysicam censent referendam esse.

Verum plane ab ARISTOTELIS auctoritate in hac causa pendere neque nos volumus. Quod eo minus potest recte improbari; quo magis omnino de constituenda potius disciplina hac disputasse, quam constitui eam ARISTOTELES videri potest; controuersis etiam sua aetate celebratissimis ad aua multa deductus, in quibus sequi eum, nostra non aequae interest; vt de fati scriptorum eius taceamus, quae certe ordinis, quo disposita sunt, auctoritatem dubiam valde reddunt.

Quod

Quod si itaque pro rerum ipsarum indole, summisque disciplinarum diuisionis legibus, fines metaphysices constituendi sint; nullum aptius firmissimumque diuisionis fundamentum eligi posse, contendimus, quam illud est, ex quo dudum usu recepta, atque ad diuersissimos etiam conceptus conciliandos omnium maxime idonea definitio nata est, qua *rerum incorporearum scientia* metaphysica constituitur; quam notissimam legitimamque eius notionem, cum aliis multis, defendit HENR. MORVS, vir nimis quidem etiam metaphysicus, id est, ad fidem caussis incorporeis faciendam pronus; de scholasticorum metaphysica diserte hoc monens, magnam, quae ibi traduntur, partem aliena esse a scientia metaphysica, quippe quae ad logicam potius pertinere viris sapientissimis visa sint. (vid. HOLLMANN. *Proleg.* §. XLI. not. b.) Atque ex hoc metaphysices conceptu facile deduci possunt quatuor a recentioribus nobisque ipsis adoptatae eius partes; *Ontologia* nimirum, ceu Metaphy-

9
taphysica γυναικες Aristotelica, *Pneumatologia*, *Cosmologia* et *Theologia* naturalis. Quod cum vel ex ipsis institutionibus nostris, aut tabula earum synoptica, si quis dubitet, facile intelligi possit; nihil hic eius rei causa addi opus erit.

Verum cur Psychologiam a Metaphysica separandam adeo iudicemus; id porro dicendum est. Et quidem si quis, latiori vocis significatu, Metaphysices nomine Psychologiam etiam comprehendere iubeat; nullus repugnabo, fateorque eius significationis usum obtinere. Sed vulgaris nominum usus, in constituendis disciplinarum finibus, aliis rationibus facile cedit. Omnis Medicorum scientia physices nomine etiam saepe venit et venire potest; neque tamen physices generalis limitibus concludendam eam esse quispiam censebit. Scilicet omnis ea cognitio naturalis, quae ad *hominem* proxime spectat, insignem aliquam et primariam philosophiae partem constituit,

stituit, *Anthropologiae* nomine dudum insignitam. Cuius vna pars, cui cum animis res est, neque dignitate neque ambitu alteri, quae circa corpus humanum versatur, inferior existimari poterit. Eodem itaque iure, quo Medicorum scientia, Psychologia etiam, praeter logicam, aestheticam, philosophiam moralem, ac iurisscientiam naturalem, tanquam inde consequentes magisque definitas partes politiae ac paedagogiae prudentiam finibus suis comprehendens, praecipua aliqua philosophiae pars censi potest. Recteque sic censi, aliis adhuc rationibus patebit. Omnem quidem psychologiam vna cum reliquis metaphysicae partibus vnius quasi disciplinae finibus concludi; ab omnis proportionis legibus plane abhorreret. Quod si autem theoriam modo, s. quid natura fiat, de mente humana enarrari in metaphysicis aliquis iubeat, praxin autem, s. quid faciendum sit, in logica reliquisque psychologiae partibus tradi; illi quidem eo argumento, quo supra in logices notione explicanda

vfi

usi sumus, quodque ad reliquas psychologiae partes aequè quadrat, repugnabimus; hac nimirum rerum diuisione consequens hoc esse, ut aut regulae a principiis suis diuulsae minus solidae tradantur, aut bis etiam eadem res proponantur, in metaphysica nimirum, et in practicis etiam psychologiae partibus; quod vtrumque multis accidisse, negari nequit, probari vero neutiquam potest.

Verum enim vero psychologiae, quae possunt dici, capita theoretica non solum a logicis, aestheticis ac moralibus minus commode diuelluntur; sed etiam Ontologiae reliquisque metaphysices capitibus apta iungi ratione non possunt. *Psychologia* enim, si rectè instituatur, plane vti philosophia de corporibus, *experientiam sequi ducem debet*. Quam vero metaphysica legem non admittit, ex generalissimis conceptibus potius principia colligens, interdum etiam leuissimas analogiae umbras sequens, atque omnino ultra experientiae limites, siue
ratio.

rationando siue diuinando, contendens. Valde itaque diuersa est Metaphysices ac genuinae psychologiae ratio. Ipsum vero illum vtramque confociandi morem, haud temere coniicimus, in causa fuisse, cur multi vel rectam in psychologicis methodum ipsi non inirent, vel psychologiam cum Ontologia aut Pneumatologia Metaphysicorum eodem plane loco atque numero habentes, ad eas disciplinas haud cunctanter referrent, quarum nulla certitudo est, neque ullus etiam in vita vsus. Itaque Psychologiae tantum ea capita, quae ad omne animarum mentiumque genus non minus, quam ad nostros spectent animos, quaeque demonstratione, quam dicunt, a priori, potius quam ipsa experientia nituntur, quibus denique reliqua psychologia, quae maxime facit ad humanitatem, facile carere potest, ad Metaphysicam pertinere; libere curateque rem diiudicanti vnicuique certum fore, confidimus.

Hisque ita constitutis, noui, quem in vtriusque disciplinae capitibus disponendis secuti sumus, ordinis, a priori admodum diuersi, rationes exponendae forent. Quas tamen ex synoptica, quae praefationem hanc sequitur, descriptione ita haud difficili opera intelligi posse credimus; vt, multa iam praefati, his lectorem morari nolimus.

In singulis autem segmentis proponendis, eius breuitatis, quae huic generi librorum conuenit, fuimus studiosiores; quo hoc obtinuimus, vt, crescente licet partium numero, integrum tamen opusculum minoris nunc molis existeret. Ceterum in vnaquaque doctrina eam legem, quam ab initio, cum primum ad philosophiam docendam accederemus, nobis sanximus, vt principiorum cognitionis nostrae probe conscii, iis, qui inde patefiunt, limitibus nos contineremus, neque certitudinis, quae se tueri nequeat, speciem prae nobis feramus, ante oculos nobis constanter versatam

tam fuisse; speramus, a lectoribus nostris iri iudicatum. Quam quidem adfertionum moderationem permultis haud probari, non nescimus. Sunt enim, qui, quam verecundiam nos ac sapientiam ducimus, tarditatem ingenii ac ignauiam putent, ad omnes nodos, si non soluendos, certe dirumpendos, aut praetereundos paratissimi. Sunt alii, qui quidquid scepticismo simile videtur, salutarium doctrinarum auctoritati noxium pestiferumque putent. Sunt denique, qui, dum volunt erudiri, non tam ratione recte vtendi methodum, quam quid tenendum sit, paucis edoceri cupiant; quibus nimis laboriosa videtur dubitatio, iudiciiue in rebus singulis ad rationum momenta instituta moderatio. Verum cum omnis vana, seu ingenii, seu doctrinae, species a philosophia abesse debet; tum immodicum istud omnia certo constituendi atque pro euietis venditandi studium, dici non potest, quam philosophiae non solum, ac disciplinis reliquis, sed omnino vitae ac humanitati fuerit perniciosum.

Ex hac enim arrogantia vanaque persuasione ista frequentissima in opinionum diffidio immodestiae, pertinaciae, odiique aduersantium, ne dicam execrationis, exempla; pro certis quippe pugnantibus vtrisque, nullaque oppositi, si verum forsitan hoc sit, formidine impetum moderante. Ex eodem hoc fonte contemptus saluberri-
morum, et si quid aliud, ad sensu nostro dignissimorum decretorum atque monitorum, quae tamen ad summam certitudinem planeque euidentem rationem adduci non possunt; quo sibi ab errore opinionum atque superstitionum fraude cauere multi nunc videntur, persuasi scilicet, omnia, quae pro veris sint accipienda ab homine non vulgari, philosopho, ita aperte demonstranda esse, vt contrarium esse nulla ratione posse, in aprico sit.

Denique vero etiam ad hanc imprudenter a veritatis defensoribus nonnunquam affectatam perfectae demonstrationis euictaeque certitudinis gloriam, eorum, qui euertere omnino,

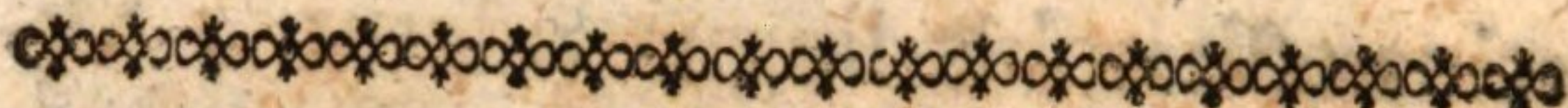
no, sine quibus nulla, neque publica, nec priuata religio, impie animum induxerunt, confidentiam, tanquam ad causam suam, si non vnicam, certe aliquam referri posse, experientia satis superque docuit; quippe qui dogma ipsum recte reiicere sibi videntur, quando eorum, quae firmissima omnemque rem expedientia iudicata fuere, argumentorum insufficientiam perspexere; quae tamen saepe argumenta, vtcunque illis, qui docta specie delectantur, grata ac probata, nihil aut minimum conferunt ad naturalem omniumque firmissimam persuasionem. Haec tamen omnia, non vt litem cuiquam moueamus, sed quo nostrorum consiliorum ratio manifesta sit, proposita a nobis fuere. Quae reliqua sunt, paucis expediemus. Indicauimus in his etiam institutionibus, sub vnaquaque, vbi opus visum est, particula, loca auctorum, vnde repeti possint, quae ad intelligentiam vberioreque eorum, quae tradimus, expositionem faciant; non quod doctorem hominum sententiae per se iam

argumento veritatis esse possint; sed propterea quod ad verum eruendum iustisque limitibus definiendum nihil magis vtile ac necessarium esse nobis videatur, quam eorum, quae de re aliqua a diuersis sunt notata hominibus, accurata comparatio.

His cunctis veniam, nisi adsensum, concedentes etiam in lingua fore nobis haud difficiles, speramus. Latina vti sumus; non quod patriam nostram ad philosophiam minus aptam nec satis cultam putaremus, quae praeferenda etiam nobis in iis partibus videtur, quae ad mores spectant, et vbi fusius omnia explicanda sunt atque exemplis maxime conuenientibus illustranda. Sed vti sumus propterea quod, vbi commode potest, conseruari inter eruditos necessariae adeo linguae vsus debet; quod externos, qui frequentes satis ad hanc academiam, et ad nostras etiam interdum scholas accedunt, aliqua certe difficultate expeditos esse volumus; denique quod ad dictionis compendium aptior fere latina

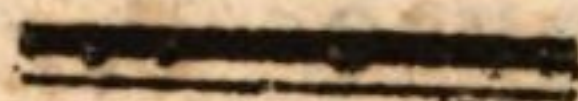
latina esse nobis lingua videtur. Minus vero latinam nostram esse qui arguant, et subinde barbaram; faciles quidem nos habebunt ad confessionem, neque tamen, speramus, inter plurimos eiusdem culpa reos, quibus venia concedatur, minime dignos. Scrib. Goettingae d. XXV. Febr. MDCCLXXVII.

SYNOPSIS

eorum, quae in his Logices atque Metaphysices institutionibus traduntur.

I. In *LOGICA*, quae est doctrina de intellectu humano eiusque legitimo usu.

PRAEMISSIS, tanquam in philosophicarum disciplinarum *prima*, ad reliquas viam parante, observationibus quibusdam generalibus, de philosophiae notione, originibus, partibus, usu atque adminiculis, itemque de logices notione, usu et scriptoribus, §. 1-6; deinde de anima, eius existentia, cum corpore harmonia, eorum, quae in ipsa accidunt, principiis, et psychologiae auctoribus, §. 7-10.

IPSIUS LOGICES A) **PARS PRIMA**
explicat intellectus humani indolem, et
quidem

N Varias ad cognoscendum *facultates*, seu cognitionis nostrae causas. Agitur itaque de *sensu*, *imaginatione* atque *ratione*, §. 11 - 13. deinde *memoria*, *attentione* et *praescientia*, iam ad sensum, iam ad rationem spectantibus §. 14. Quarum facultatum diligentior consideratio ducit ad disquisitionem de *organis animae internis* §. 15. deque *ingeniorum diuersitate* eiusque causis §. 16. 17.

□ Explicantur variae intellectus operationes, seu principiorum istorum effecta, legesque, quas sequuntur. Agitur

1) De *ideis* s. *conceptibus*, habito respectu ad differentias generalissimas;
 a) *obiectiuam*, §. 18. disputatur de origine causisque conceptuum generalium §. 19. b) *formalem* §. 20, huiusque diuersitatis causas §. 21 - 23.

2) De *coniunctione* atque *consecutione idearum*; de legibus naturalibus utramque

que determinantibus §. 24-26. de
confectariis quibusdam eius rei §.
27.

3) De cogitationum signis, lingua et scri-
ptura; et quidem causis naturalibus
§. 28, requisitis primariis §. 29. de-
fectibus atque emendatione §. 30.

4) De iudiciorum generibus communissimis,
indeque nascentibus conceptibus. No-
tatis iudiciorum communibus ele-
mentis ac causis §. 31, quae iudi-
cia ex sensu praesenti omnino nasci vi-
deri queant, disquiritur §. 32, quae
vera, quae falsa, §. 33, quae uni-
versalia etc. §. 34. Tum explicantur
origines ac fundamenta iudiciorum
ac conceptuum nostrorum de possi-
bili, necessario, causis, existentia, de
essentiali ac naturali, de signis, unitate,
de eo quod item aut diuersum, de re-
rum generibus, de bono et perfecto, or-
dine, de quantitate, de infinito §. 35-47.
Subiunguntur denique de iudiciorum
oppositione, expositione atque con-
uersione quaedam §. 48. 49.

5) De

5) De definitionibus ac diuisionibus. §. 50. 51.

6) De potioribus ratiocinandi generibus eorumque principiis ac legibus §. 52. 58.

7) Considerantur diuersorum intellectus humani statuum phaenomena; nimirum somni §. 59. insaniae §. 60. enthufiasmi §. 61. conscientiae defectus §. 62.

B. PARTE SECVNDA LOGICES, quae legitimum intellectus vsum docet.

N. Constituuntur certae ac distinctae notiones de veritatis principiis ac characteribus. Notantur adensus leges necessariae §. 63. indeque nascentes varii de veritate conceptus §. 64. 66. Tum de veritate plane minusue euidente, immediate, aut mediante alia patente, de demonstratione, de certitudinis, deque probabilitatis principiis legibusque generalissimis agitur §. 67. 71. Denique etiam scepticismi rationes generalissimae proferuntur §. 72.

8) Explicantur generatim errorum causas atque remedia §. 73. 78.

9. Tra-

1. Traduntur *recti sensuum usus* artisque experiendi regulae; definita simul iusta sensuum auctoritate §. 79 - 84.
 2. Deductis antea confirmatisque necessariis causarum notitiae principiis, notisque erroribus in hoc genere vulgo incidentibus, *quomodo indagari debeant causae viresque rerum*, docetur §. 85 - 92.
 3. Sequuntur *meditationis* leges §. 93 - 96.
 4. Leges cognoscendae veritatis *ope testimoniorum*. §. 97 - 99.
 5. De *libris legendis*, interpretandis, diiudicandis, praecepta §. 100 - 103.
 6. *Disputandi docendique* methodi praecepta §. 104 - 105.
 7. Subiunguntur praecepta adhuc quaedam de *cultura et scrutinio ingeniorum*. §. 106. 107; addita *historiae logices* delineatione.
- II. *METAPHYSICA*, quae est scientia eorum, quae in sensus neutiquam incurrunt, seu, uti vulgo loquuntur, de mundo intellectuali §. 1 - 3. seiunctis specialibus de *men-*

re humana doctrinis, cum logicis tum morali-
bus, complectitur

A) ONTOLOGIAM s. principia de *sub-*
stantiis, h. e. entibus, quae per se ac
constanter vereque sunt, soloque intel-
lectu concipiuntur, generalia. Vbi ita-
que

✠ definita SUBSTANTIAE NOTIO-
NE §. 4. primo disquiritur, *utrum*
formae generales substantiarum loco
habendae sint, an res singulares §. 5.
dein *utrum corpora* sint substantiae,
quidque de elementis eorum, ac sub-
stantiis simplicibus in vniuersum, sta-
tui possit §. 6. 10.

⌋ Disputatur de SUBSTANTIA IN-
FINITA ac NECESSARIA, qua
ratione concipi a nobis possit §. 11.
12. *utrum* existat §. 13. 19. vna tan-
tum §. 20, eaque sola veri nominis
substantia sit §. 37.

⌋ De SPATIO, TEMPORE et MO-
TV, §. 22. 24.

B)

B) PNEVMATOLOGIAM, cuius

Σ SECTIONE PRIMA agitur de natura sensu aut cogitatione percipiente in genere §. 25. 30.

⌋ SECTIONE SECVNDA de mente perfectissima §. 31-42.

⌋ TERTIA de animabus brutorum §. 43-46.

C) COSMOLOGIAM, cuius

Σ SECTIONE PRIMA differitur de nexu omnium rerum visibilium atque inuisibilium, quo mundum vnum constituent. Adducuntur, quibus hic nexus ostenditur, argumenta primum ab experientia petita §. 57, deinde ea, quae ex principiis generalioribus aliqui deducunt §. 48. His initiis facile oritur disputatio de fato, casu atque animorum libertate §. 49-53. porro altera de euentibus naturalibus miraculisque §. 54, tertia denique de harmoniae corporum atque animorum vera indole ac caussis §. 55-57.

□ ALTERA COSMOLOGIAE PARTE recensentur *leges naturae*, quae in utroque summo rerum genere obviae videntur esse, et ad omnem omnino mundum pertinere; *lex continui* §. 59. *parsimoniae* §. 60. *conservationis* §. 61. *varietatis* s. *principium indiscernibilium* §. 62. *unitatis* in varietate §. 63. aliarum eius rationis legum vestigia quaedam §. 64.

┘ DE MUNDI PERFECTIONE uti constet; constituuntur primum notiones ac principia eius, quae mundi possit debeatque esse, perfectionis §. 65 68, quaeritur deinde, num mundus debeat esse optimus, qui entis infiniti opus sit? §. 69. num omnino plures vno mundi possibiles? §. 70. tum denique de bonis malisque, quae mundo insint, experientia duce iudicium formatur. §. 71-72.

D.) THEOLOGIAM NATURALEM,
cuius

✱ SECTIONE PRIMA de Dei existentia §. 73-80.

□

☞ ALTERA de attributis diuinis, §. 81-85.

☞ TERTIA de modo, quo mundum Deus condidisse eique prouidere censendus sit, §. 86-93.

☞ De EXPECTATIONE atque FINE HOMINIS secundum praecepta theologiae naturalis §. 94-100.

☞ De THEOLOGIAE SVpra HUMANAM RATIONEM POSITAE, definitionibus diuersis hypotheticis, possibilitate ac requisitis differitur §. 101-103.

Subiuncta est *historiae* primum generalis *metaphysices*, deinde etiam *theologiae naturalis*, succincta delineatio.

INSTITVTIONES
LOGICAE.

A

PROLEGOMENA.

I. *De philosophia et logica in genere.*

§. 1.

Solida virium legumque naturae co-Philoso-
gni io experientia et meditatione phiae no-
acquisita *philosophia* dicitur *). Singu-^{tio.}
larum rerum, eorumque, quae auctori-
tate seu humana s. diuina nituntur,
notitia philosophiam ipsa quidem non
constituit; ad ea tamen quoque varia
ratione adhiberi adplicarique posse, quae
philosophia docet, nemo in dubium
vocauerit, harum rerum non ignarus.

*) V. CICERO *Tusc.* V. 3. *Offic.* II. 2.

§. 2.

Historia
philosophiae.

Naturae haec contemplatio et perscrutatio inter *Orientis* populos nata, a *Graecis* maxime exculta est, inde a sec. ante Ch. N. quinto usque ad tertium fere post Ch. N. seculum, *Ioniorum*, *Pythagoreorum*, *Eleaticorum*, *Socraticorum*, *Platoniorum*, *Cyrenaicorum*, *Cynicorum*, *Peripateticorum*, *Stoicorum*, *Epicureorum*, *Pyrrhonorum*, *Electicorum* scholis celeberrimis. Quorum dogmata ex *Aristotele*, *Diogene Laertio*, *Sexto Empirico* et *Cicerone* potissimum haurienda, cum reliquis philosophiae fatis, omnium vberime et doctissime exposuit b. BRÜCKER in *historia critica philosophiae* VI Voll. 4.

§. 3.

Partes.

Philosophiae partes commodissime ita distinguuntur, ut una homine occupetur, *Anthropologia*; altera rebus externis. Et iis quidem, quae in sensus incurrunt, *Physica*; iis autem quae intellectu solo concipiuntur, adeoque

que *intima rerum essentia*, *elementis simplicissimis*, *spirituum natura*, *Deo*, et iis denique *naturae legibus*, quae *mundo visibili atque invisibili communes sunt*, *Metaphysica* *). *Anthropologiae* autem una pars, quae circa *corpus humanum* versaretur, *Medica scientia*, ob *materiae copiam*, et quae fortasse olim *visa fuit*, *dignitatem*, a philosophia separata atque superioribus, quas dicunt, *disciplinis adnumerata est*. Altera, quae in *animi humani naturam* inquirat, *Psychologia* dicitur. Cuius, quae *intellectus naturam atque regimen explicat*, pars *Logicam* constituit; quae *voluntatis vero naturalem indolem regimenque explorat*, *Philosophia Practica* vocatur, quae variis modis in partes ulterius diuidi suas potest. Addi hisce duabus *psychologiae partibus*, quamuis inter istas fere etiam possit distribui, *tertia potest*, quam *Aestheticam* dicunt **).

*) *Mathematicae disciplinae* in hac nostra diuisione partim ad *physicam* referri, partim *metaphysicae* adiungi possunt.

**) Qui vberiore aut minutiore horum expolitionem requirat, consulat VERV-

LAMIVM in libro *de augmentis scient.*
III. seq. D'ALEMBERT *Melanges* vol.
I. p. 235. seq. A. G. BAUMGARTEN
Philosoph. generali. Hal. 1770. 8.

§. 4.

Vsus et
adminicu-
la.

Vsus philosophiae, si quis est expe-
rientiae exactioris atque intellectus cul-
turae vsus, cum in reliquis disciplinis,
tum in ipsa vita, negari non potest.
Quamquam, qui philosophorum no-
men prae se ferunt, ratione saepe pes-
sime abutuntur, intellectui humano vel
nimis arrogantes, vel, quod iustum
est, non concedentes; vel apta ad
philosophandum ingenii indole destitu-
ti, vel pravis etiam nonnunquam ani-
mi affectibus abrepti.

Inter *adminicula* autem philosophiae,
cum omnis disciplina, quae ad huma-
nitatem pertinet, tum historia in pri-
mis merito refertur, et naturalis et po-
litica; et ea maxime, quae ad morum
ingeniique culturam spectat, de qua
nostra aetate bene meriti sunt *Iselin*,
Home, *Millar*, *Ferguson*, *Krafft*, *Rous-*
seau,

seu, Goguet et alii quidam viri clarissimi; et cuius praecipua quaedam atque variis respectibus philosopho vtilissima pars est ipsius philosophiae historia.

§. 5.

Logica pro eo, quem definiuimus, Logicae
ambitu, in duas commodissime partes ^{partes.}
dispersci posse videtur; quarum prima
intellectus naturam explicet, altera de
recto intellectus in dignoscenda veritate
vfu praecipiat. Quae etiam *prima phi-*
losophia constitui, et reliquarum scien-
tiarum *organon* recte dici potest, si pro-
positis hisce finibus respondeat.

§. 6.

Inter logicae *scriptores* eminent ex Scripto-
Anglis quidem *Locke*, ex Gallis *Malle-* ^{res.}
branche et *Croufaz*, ex Italis *Antonius*
Genuensis et *di Soria*; ex Germanis *Leib-*
nitius, *Wolffius*, *Ridiger*, *Crusius*, *Holl-*
mann, *Lambert*. Scholasticam logicam
pernoscere cupientibus *Roetenbeck* et
Reuschius vfu esse possunt.

II. De anima generalia quaedam Logicae praemittenda.

§. 7.

Animae
existentia.

Animam inesse homini, eamque unicam *a*; i. e. vim percipiendi intelligendi, appetendi auersandique non omni corpori nostro organico inesse late diffusam, atque adeo ab eo non separabilem, quae *Materialismi crassioris* nomine nota opinio est *b*); certae potius cuidam nostri particulae, siue simplex ea sit, siue composita, animi vim propriam esse; cum sensu ipso interno, tum observationibus physiologorum certissimis omnino euincitur *c*).

a) Plures inesse, praeter alios, visum quoque est RIDIGERO, de Sensu V. et F. diss. prooem. §. 8. seq.

b) V. CICERO Tusc. qu aest. I. 10.

c) Cf. HALLERI Elem. physiolog. Lib. X. Sect VII §. 14-16. CARTESII Princip. philosoph part. IV. §. 196. In cerebro itaque animae sedem esse, vix dubium censeripotest, licet unicae eam par-

particulae adstringi, necesse non fit.
V. HALLER lib. X. S. VII. §. 32. seqq.
Sect. VIII. §. 23. HOLLMANNI *Pneu-*
matolog. § LXXIII. seqq. comp. *Traeu-*
me eines Geistesfehlers erlaeutert durch
Traeume der Metaphysic. p. 19. seqq.

§. 8.

Animi corporisque statuum diuerso- Animi et
corporis
harmonia.
rum, omniumque mutationum is fere
est consensus, ea *harmonia*, ut ab ea
opinatione diuelli se aegre patiatur intel-
lectus noster, qua re vera causam esse
alteram harum naturae humanae par-
tium eorum, quae alteri accidunt, sta-
tuitur. Vetus ea est opinio *influxus*
physici nomine nota. A qua dissidium
fecerunt primum *Cartesii* quidam cele-
berrimi ad seclae, *causarum occasionalium*
hypothesi proposita, mox *Leibnitius*
praestabilitam esse harmoniam adserens;
multosque auctoritate sua in partes
suas traxerunt.

Quidquid autem de commercii eius,
quod animum inter et corpus interce-
dit, natura et causis metaphysicis ratio-

nibus constituendum videatur; omnes partes eius bene cognitae habere, cum Medicae tum Psychologicae scientiae permultum omnino interest *).

*) V. D. ERNEST. PLATTNERS *Anthropologie fuer Aerzte und Weltweise*, Leipz. 1772. 8.

§. 9.

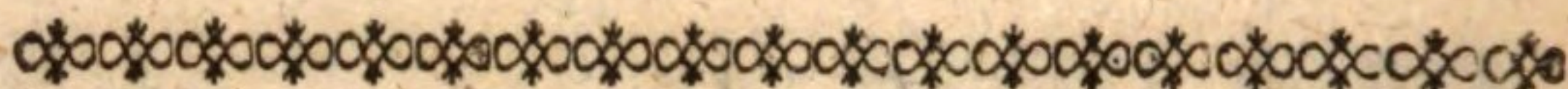
Eorum,
quae ani-
mo insunt,
principia.

Quae in anima humana occurrunt, ad *tria principia* redeunt, facultatem nimirum percipiendi, cognoscitivam etiam dicunt, nec non *intellectum* significatu latissimo; appetendi auersandique facultatem, s. *voluntatem*, strictiori quidem significatu; et *facultatem operativam*, quae proprie vis est, quaeque tum in perceptionibus, et quae independent, voluntatis propensionibus mutantis, tum, nisi opinio ea, quae influxum profitetur, falsa est, in mouendis etiam corporis membris sese exerit. Hanc quidem alii voluntatis nomine complectuntur; parte eius intellectui ab aliis vindicata.

§. 10.

Psychologiam aut vniuersam, aut Psychologiae auctores.
eam, quae ad logicam propius attinet, partem omnem, qui scriptis complecterentur, ex recentioribus celeberrimi sunt praeter antea (§. 6.) laudatos. *Basedow; Condillac, Bonnet, Helvetius; Hume, Hartley, Search;* cum quibus conferri, quamuis diuersae plerumque opinioni addicti, vel hoc ipso tamen nomine merentur *Reid et Beattie.*

LOGICAE

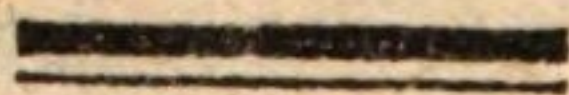
PARS PRIMA.

De intellectus humani facultatibus, operationibus diuersisque statibus.

CAPUT I.

De intellectus humani facultatibus.

§. II.

De Sensu.

Cognitionis nostrae diuersa genera lustraturis in eum primo inquirendum erit cognoscendi modum, reliquorum quippe fontem, quo res, quae *praesentes* iam nos adficiunt, percipimus. *Sensus* is dicitur; et ille quidem, qui circa res extra nos positas versatur, easque corporis partes, quas ab animo ipso facile distinguimus, *externus* dicitur,

tur, *organisque* etiam *externis* nititur vulgo notis. Eorum autem, quae intime animum adficiunt, cui sui ipsius mutationumque suarum conscientiam debet, quique in iis partibus excitatur, quae sensus externi aciem plane fugiunt, *internus* dicitur sensus.

Atque sicuti pro eo, quem nobis excitant, sensu, rerum externarum qualitates concipimus; ita ex sensu etiam interno rerum, unde is videtur proficisci, significationes atque conceptus desumimus. Quo *veri*, *pulchri* et *bonesti* sensus celebratissima nomina pertinent. In quibus quid natura fiat, quidque vsui et consuetudini debeatur, quid certum sit, quid fallax et inconstans, hic quidem disquirere nondum licet.

Ad sensus autem, maxime externi, naturam magis perspiciendam

1) Varia primum, quae plerumque occurrunt, distinguenda sunt; obiectum nempe ipsum, eius vi vel mediate

diatē vel immediate in organo sensorio excitata mutatio, dein ea, quae in cerebro contingit, ceu *communi sensorio*, huic coniuncta saepe voluptatis taediue perceptio, denique obiecti, qualis animi vi iudicioque constituitur, idea.

2) Perceptionem hanc ex organi statu existere aliquando adhuc, nouimus, cum obiectum nos non amplius tangat.

3) Acui perficique sensum posse exercitatione atque animi intentione experientia constat.

§. 12.

Imaginatio.

A sensu hoc iam differt *imaginatio*, s. *phantasia*; quae rerum actu non praesentium aut contingentium animo sistit species s. ideas; accedente haud raro et nonnunquam etiam vehementi voluptatis taedique sensu; modo volentibus nobis, modo inuitis; modo rebus, prouti sensu antea perceptae fuerant, exacte respondentes, modo valde diuersas.

fas. Quam, licet mirabilium fontem praecipuum, a sensu tamen aque corporis statu et indole, at vero etiam ab exercitatioe pendere, experientia docet *).

*) V. HALLER *Elem. phys.* lib. XVII. Sect. I. §. IX. MVRATORI *della forza della fantasia umana.* edit. V. 1762.

§. 13.

Non vero rerum solum species, seu Ratio. praesentium seu absentium, animus percipit; sed rerum etiam naturam intelligere atque perspicere fatagit, ac propterea *rationis*, *iudicii* atque *intellectus* facultas nobis tribuitur. Quae si curatius determinare nomina et distinguere volunt, *intellectum* tum dicunt rerum distinctas notiones, et maxime quidem generales, ope *signorum*, concipiendi facultatem; relationes autem s. respectus notandi *iudicium*; denique ex pluribus iudiciis assertisque aliquid colligendi facultatem *rationem*, s. ratiocinandi facultatem adpellant. Omnes etiam istas partes *facultatis cognoscitivae*
supe-

superioris, intellectus quoque, nomine comprehendunt; sensum cum imaginatione inferiorem nominantes.

Huius vero et ipsius adeo corporis in istas quoque cognitionis partes magnam vim esse, quotidie fere experimur *).

*) Cf. HALLER *Elem. physiol.* lib. IV. pag. 294. 319. lib. XVII. Sect. I.

S. 14.

Memoria,
attentio,
praescientia.

Hae vero ut queant in mente nostra se exserere facultates, opus praeterea est cum *memoria*, rerum aequae ac verborum *a)*, et *reminiscentia*; tum *attentione*, quae si ad ea, quae animo iam percepta sunt obuersanturque, adhibeatur, *reflexio* dicitur. Hisque ita utimur, ut modo ab eorum, quae obiecta animo sunt, parte mentem auertamus, quod *abstractionem* vocant; modo quae feiuncta re fuerunt, cogitatione *componamus*. In quibus singulis ars multum valet et exercitatio *b)*; corporis vero etiam conspicuum satis est im-
pe.

perium c). Atque hisce principiis omnes, quibus instructi sumus ad cognoscendum, facultates facile continentur. *Praescientiam* enim, qualem inesse homini haud dubiis experimentis constat, memoria niti et iudicio, aut imaginatione etiam sensuque interno, haud difficile est ad intelligendum d).

a) V. CICERO *acad.* II. I.

b) V. de arte memoriae mirabilia in GESNERI *Chrest. Plin.* Segm. XIII-XV.

c) V. HALLERI *Elem. phys.* lib. X. §. VII. §. 22. lib. XVII. S. I. §. VI. BURCHARDI *Meditat. de anima hum.* §. 32. p. 10. E. PLATTNERI *dissert. de vi corporis in memoria et Anthropologie*, §. 253. seqq.

d) V. tamen RIDIGER *de sensu V. et F.* *diss. prooem.*

§. 14.

Virium harum, quibus cognitio nostra nititur, non solum is est cum corporis indole et statu, quem hucusque observauimus, consensus; sed quaedam etiam earum pars, qua ima-

Organa interna, ideae materiales.

B gina-

ginatio maxime et memoria continetur, ad corpus potius, quam ad animum pertinere videtur. Sicuti nempe externarum rerum notitia externorum organorum ope contingit; ita internum quoque aliquod existere organorum subtilissimorum systema, quorum mutationibus rerum actu non praesentium excitentur ideae, quorumque ope, quae in memoriam sibi reuocare animus potest, tum quoque cum eorum conscius sibi non est, feruentur, admodum est probabile. Quamquam horum organorum, *idearumque*, quas dicunt, *materialium*, atque etiam mutationum, quibus excitentur, formam atque rationem adeo determinare et describere non ausimus *).

Ex quibus tamen neque id consequens est, memoriam huius vitae cum corpore, quod interire videmus, necessario interituram, neque illud etiam, de quo dispicere Logicorum magis est, data anima datoque sensu, seu percipiendi facultate qualicumque, omnes, quot-

quotquot in cognitione humana distinguuntur, facultates positas iam esse **).

*) Plura dant BONNET, *Essay analyt. sur les facultés de l'ame* (germ. vers. 1770); *Essay de Psychologie* (germ. 1773) HARTLEY *Observations on man*, (germ. 1772) SEARCH *Light of nature* (germ. 1771) tom. I; quique eos magno iam numero, at fortasse non satis moderato impetu, secuti sunt, recentiorum psychologorum alii. Comp. ARISTOTELES *de memoria* cap. I.

**) V. HELVETIUS *de l'Esprit*, disc. I. chap. I. ARISTOTELES *de anima* III. 3.

§. 16.

Quamuis haecenus enumeratae ad Ingeniorum diuersitas. cognoscendum vires omnibus hominibus communes sint; magna tamen in iis deprehenditur ingeniorum diuersitas. Nonnulli enim sensuum externorum acie alios superant, nonnulli imaginationis vi praecellunt. Alii memoria valent magis, alii iudicio. Nonnulli similitudines rerum facilius adsequuntur, alii discrimina. Sunt, qui in rerum singularium tractatione, sunt qui

in conceptibus generalibus eorumque dispositione felicius versentur. Aliorum in causis detegendis, in euentibus praevidendis aliorum mira est sagacitas. Alii idearum numero, quas cogitatione complectantur, excellunt, alii iudicii, quo singula distinguunt, acumine; alii celerius penetrant, alii profundius. Quosdam videas, quae acute sentiunt, apte accommodateque dicere non posse; quosdam aliorum etiam decreta minus perspicue proposita facile adsequi *a*).

Harum perfectionum, licet non omnes, plurimas tamen, quae quidem ad sensum internum et superiores cognitionis humanae partes referuntur, ad *ingenia praeclara* constituenda requiri, res ipsa fatis declarat *b*). Quum tamen summam ab omni parte perfectionem natura humana vix ferat; ea etiam ingenia praestantia dici possunt, quae, licet in quibusdam inferiora aliis, in praecipua tamen aliqua parte emineant. Atque huc ingeniorum *poëticorum*,

corum, philosophicorum aliorumque spectat distinctio.

In omni autem genere ab imaginationis vigore, atque a iudicii acumine, ingenii praestantiam pendere; hisque principiis ad res novas moliendas, quibus innotescunt, *summi ingenii homines* (*Genies*) aptos esse atque incitari; ex dictis facile concluditur c).

a) Plura vide apud HELVETIVM disc. IV.

b) V. SVLZER *vermischte Schrifften* Abh. IV. ALEX. GERARD *Versuch ueber das Genie*, uebers. von Chr. Garve, 1776.

c) V. ZIMMERMANN *von der Erfahrung*, lib. IV. cap. I. FLOEGEL *Geschichte des menschlichen Verstandes*, Sect. IV.

§. 17.

Quandoquidem omnes intellectus Eiusdem facultates et a corporis pendent statu ^{causae.} atque constitutione, at vero etiam exercitatione acui atque perfici mirum in modum possunt; exinde consequens est,

diuersitatis ingeniorum causas, cum in corporis constitutione, tum in educatione recte quaeri, porro in iis rebus, quibus hae causae adiuuantur. Vnde animi propensiones, et primae institutionis rationem, primorum tentaminum successus, exempla, rei familiaris et publicae, aetatis denique, qua quis vixit, conditionem, ex vna parte; ex altera autem corporis naturalem, tam quoad solidas quam quoad fluidas partes, indolem, eiusque in victu et omni vitae ratione curam, denique aëris temperiem ad causas has recte referri, vix alicui dubium esse posse videtur. Mirum itaque est, alterutri harum causarum generi omnem eam diuersitatem vni- ce a quibusdam tribui; *physico a)* ab aliis, ab aliis *moralibus b)*. Quantum autem ab utroque vbique pendeat, longe difficilior quaestio est. Cui nisi plene satisfactum fuerit, illud etiam certo constitui non potest, vtrum animis ipsis eius diuersitatis causa quaedam primitus insit *c)*?

a) V. HVARTI *Examen des Esprits pour les sciences*, ex hispan. germ. quoque versum a Lessingio.

b) V. HELVETIVS disc. III.

c) V. FLÖGEL et PLATTNER II. c. c.
CROUSAZ *Log. Sect. I.*

CAPVT II.

De operationibus intellectus humani.

SECTIO I.

De idearum diuersis generibus, horumque principiiis et caussis.

§. 18.

Differen-
tia idea-
rum obie-
ctiua.

Idearum nostrarum differentia prima *obiectiua* est, seu *materialis*. Eo enim respectu

1) Vel integras quasdam res s. *substantias*, vel harum aliquas determinaciones, *qualitates* et *quantitates*, easque vel *absolute* s. in se spectatas, vel ad aliam rem *relatas*, nobis repraesentamus.

2) Porro vel res *sensu externo* perceptas aut percipiendas, quarum proprie *ideae* sunt, vel res in sensus non incurrentes, *inuisibiles*, *intellectuales*.

3)

3) Sunt alii conceptus nostri, etiam obiectiua ratione, *singulares*, alii *uniuersales*; i. e. rem indiuiduam omnimodo determinatam illi comprehendunt, hi ea tantum, quae pluribus communia sunt.

4) Sunt porro idearum nostrarum obiecta vel sensu immediate nobis patefacta, vel similitudine aliarum rerum, *analogica* ratione, comprehensa.

5) Ideae nostrae, intellectuales aeque ac sensitiuae, vel ita *compositae* sunt, ut in plures resolvere eas possimus; vel adeo simplices, ut plura in iis distinguere separatimque concipere nequeamus.

6) Denique conceptus nostri vel *positiui* sunt, vel mere *negatiui*, vel etiam mixti generis.

§. 19.

Vtrum omnia haec idearum genera, et maxime quidem generales istae ^{origo} ~~utrum~~ ex atque intellectuales, ex sensus interni sensu?

B 5

ex-

externique singularibus perceptionibus ab anima ipsa naturali ratione, abstrahendo nimirum et componendo (§. 14.) effectae sint; an vero omnes aut quaedam certe ante sensuum perceptiones homini iam insint, connatae adeo s. ingenitae, sensus occasione tantummodo excitandae; vetus est, nec difficultate carens, at vero etiam maximi momenti quaestio.

Ad priorem quidem partem tuendam hoc vnum iam sufficere plane videtur, quod generales isti mentis conceptus sine vocabulorum, aut similium signorum, ope subsistere in nobis omnino nequeant, quae tamen connata nobis nemo existimauerit. Accedit vero, quod horum conceptuum ad sensuum perceptiones atque ad experientiam, qua quis usus est, ea manifesta ratio est, quae his eos deberi satis arguat. Denique quid in istis generalissimis etiam intellectus nostri conceptibus certi perspectique insit, diligentissime scrutati, ad sensus interni externique indi-

indicationes, atque ad experientiam ea redire omnia, non possumus diffiteri *).

- *) V. ab vna parte LOCKE B. I. et II; HUME *Enquiry concern. hum. Underst.* Sect. II; ab altera LEIBNIT. *Nouv. Ess.* p. 67. et al. CRUSIVS *Logic.* §. 82. seqq. REID *Inquiry into the human mind* chap. V. Sect. VIII.

§. 20.

Quoad modum, quo sibi aliquis rem repraesentat, *ideae* vel *verae* sunt, si nempe res repraesentata talis est, qualis repraesentatur, vel *falsae*; vel *obscurae* sunt, vel *clarae*; obscurae, quatenus non sufficiunt ad rem agnoscendam et distinguendam, clarae, quatenus sufficiunt; *distinctae* sunt, cum characteres s. partes, quibus rem agnoscas, *confusae*, cum non nisi diuersitate totius rem distinguas; *completae*, si nihil eorum, quibus res constituitur, desit; *adaequatae* s. praecise determinatae, si alieni nil admixtum; *profundae* denique, si ea, quae non in superficie adparent, sed profundioris sunt indaginis, continent.

nent. *Formalem* quare dicant hanc differentiam, item *subiectivam*, facile patet.

§. 21.

Eius caus-
sae.

Et huius quidem diuersitatis, perfectionis adeo atque imperfectionis, causas deprehendere licet, tum in *natura* virium nostrarum, quibus ideas rerum acquirimus, tum in virium earum *usu*. Natura enim et organorum, quibus rerum species imprimuntur, et imaginationis, vi cuius instaurantur, et intellectus, quo percipimus et perspicimus, variis limitibus circumscripta est, ut non nisi certis sub conditionibus clarae, distinctae et completae rerum notiones animo informari possint. Et plura quidem simul percipere non aequè ac singula possumus; et maxime quidem, si alterum fortius iam animum aut sensus adficeret. Recte etiam semel percepta, nisi repetita, facile delet obliuio. Maximam vero in perficiendis omnium generum perceptionibus atque ideis vim habet attentio, cum desi-

desiderio rei recte agnoscendae ad eam vim animi dirigimus atque intendimus.

§. 22.

Notatu dignissimum est, facta in Idearum organo sensorio impressione, eadem ^{antece-} ^{dentium} licet attentione adhibita, multo facilius ^{in sen-} ^{suum per-} nos agnoscere et distincte percipere, si ^{ceptione} ^{vis.} res sint saepius vsurpatae et notae fatis; cum e contrario vel nulla plane in animo excitetur idea, vel minus distincta, si parum nota res sit, quae sensus iam afficiat. Multa ex hac observatione et theoriae et praxi existunt utilia consuetaria. Cum qua tamen observatione illa altera facile conciliatur, experientia non minus nota, nimis crebro percepta quaedam tandem vix animaduerti.

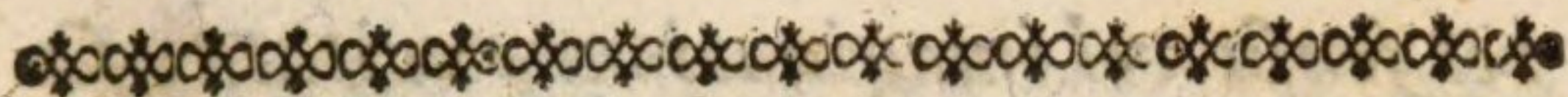
§. 23.

Cum causae atque leges, quibus Idearum distincta existit excitatae ideae aut multae ^{plane ob-} ^{scurarum} ^{in animo} ^{vis.} tationis organorum in animo notitia s. *conscientia* (*adperceptionem* dixit LEIB-
NITIUS) non plane eadem sint atque
eae,

eae, a quibus ideae ipsius excitatio aut organorum mutatio pendet; mira videri vix potest opinio, excitari posse in nobis ideas, iisque varios animi motus atque actiones nostras subsequentes esse, quamvis earum nobis conscii plane non simus. Atqui has dicunt Logici *ideas totaliter* s. plane *obscuras*; earumque vim in animo atque actionibus nostris experientia satis superque confirmat *).

*) Cf. LEIBNIT. *Nouv. Ess.* p. 72 seq. SVLZER *Vermischte Schrift.* p. 261. MENDELSSOHN *Philos. Schrift.* tom. II. p. 60 seq. edit. 2. CONDILLAC *Ess. sur l'Orig.* tom. I. Sect. I. chap II. §. 13. Sect. II. ch. I. §. 9. seq. *Essai de Psychologie* ch. XXXIX. seq. SEARCH tom. I. ch. X.

S E C T I O II.

De coniunctionis atque consecutionis idearum legibus caussisque naturalibus.

§. 25.

Eam saepe experimur idearum in nobis esse sequelam et coniunctionem, quam anima vult, atque attentione efficit. At vero etiam, quam non constituit voluntas, quin auersatur, idearum nostrarum saepe adest connexio. Quid? quod tunc etiam, quando pro arbitrio nostro ideas euocare atque proponere nobis videmur, non nisi ex pluribus naturali ratione sibi succedentibus aut confluentibus, selectum facimus, atque, quas lubet, attentione distinctas reddimus; vel certe eas ipsas vias atque leges, quibus naturaliter unitae sunt, dum excitare aliquam ideam volumus, sequi debemus. Est vero haec *naturae lex, ut idea praesens*
Legum
adso-
cia-
tionis ide-
arum fun-
damen-
tum.
vel

*vel sensu vel imaginatione excitata, facile suscitet sibi iungat, cum similes, tum olim una praesentes ideas *)*

*) Historiam huius maximi momenti dogmatis persecuturus sequentes cum usu evoluet auctores: ARISTOT. *de mem.* cap. II. HOBBS *Elem. philos.* part. IV. 25. *Leviath.* cap. 3. MALLEBRANCHE liv. II. part. I. chap. V. LOCKE B. II ch. 33. LEIBNIT. *Nouv. Ess.* ibid. WOLF *Psych. Empir.* §. 104. seq. *Metaph. Germ.* voll. II. §. 74. HOLLMANN. *Log.* §. 14. HUME *Treatise on hum. nature, et Ess. concern. hum. underst.* Sect. III. HARTLEY *Observ. on man.* part. I. HOME *Grundsätze der Critic*, part. I. cap. I. GERARD *Ueber das Genie* part. II. Adde BONNET *Ess. analyt.* chap. VII. seq. HALLER *Elem. phys.* lib. XVII. Sect. I.

§. 25.

Leges inde consequentes aliae.

Quae utrum unica sit, atque omnium, quibus naturalis consecutio idearum regitur, legum fundamentum, nondum quidem inter omnes convenit. Plures autem in ea lege alias contineri, atque per eam determinari, facile perspicitur. Nimirum

1) Rerum loco aut tempore coniunctarum ideas mutuo sese facile suscitare;

2) Saepe etiam oppositarum.

3) Ab effectis ad causas, et a causis ad effecta, a parte vel ad totum vel ad partes alias; atque ut rem paucis absoluamus, ab una ad alteram etiam minime consimilium rerum ideam propterea saepe fieri progressum, quoniam vel in ordine euentuum, qui sint extraneos, vel in cogitandi ordine, eiusmodi progressus aut coniunctio locum antea habuerit.

§. 26.

Ex pluribus autem ideis, quae secundum istam legem in aliquo homine excitari possent, adparet, eam vel eas potissimum excitatum iri, quae

Magis illustratae.

1) Cum idea praesenti maximam habent similitudinem; aut

2) Artissimam connexionem olim ex coniunctione ortam; aut

C

3)

3) Adeo sunt vegetae atque vigentes, vt minima etiam vi excitari atque sisti animo possint; aut

4) Animae statui magis conueniunt; aut

5) Scopo meditationis; aut

6) Generalibus, quibus aliquis adfuetus est, cogitandi legibus, atque ideis maxime vigentibus et reliquarum quasi rectoribus.

§. 27.

Confecta-
ria quae-
dam.

Ex quibus, cum innumera alia, tum ratio in primis etiam atque modus intelligitur,

1) Quo reminiscencia, idearum generalium atque compositarum origo,

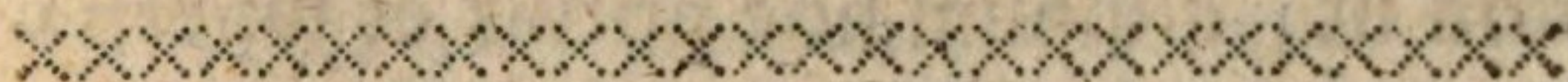
2) Et habitus crebra idearum repetitione nati existant;

3) Qui fiat, vt idem obiectum adeo diuersas in diuersis hominibus cogitationes atque animi passiones excitet;

4)

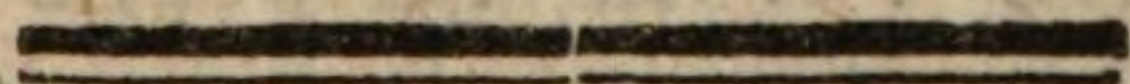
4) Vt ad se ipsum transitum facere in fermocinatione, quod inter vitia urbanitati contraria recte numeratur, adeo naturale homini sit;

5) Denique vt doctrinae copia atque ad meditationem ac ratiocinationem pronitas impedimento sit, quominus res quotidianas et vulgo faciles apte ac commodateque aliquis exlequatur.

S E C T I O III.

De cogitationum signis, lingua et scriptura.

§. 28.

Naturali idearum adfociationi, inter Linguae plurima alia, signorum etiam, ^{ac scripturae principia et} sermonis et scripturae usum acceptum referimus; quarum rerum in cogitando ^{causae.} veroque inuestigando maxima utique vis est.

C 2

Sunt

Sunt idearum animaeque perceptionum *signa* quaedam *naturalia*, quibus cum sibi ipsi, tum aliis, ipsas rerum ideas homo suscitare possit. A quibus et adeo differre, atque ex *arbitrio* potius, quam naturali ratione, constituta, et vero etiam ad scopum sermonis legesque quasdam generales adeo accommodata signa ea, quibus communiter vtuntur homines, videri possunt; vt mirum non sit, diuinum hoc potius et supernaturali ratione humano generi comparatum, quam naturae viribus effectum beneficium a nonnullis existimari *a*). At tamen via atque ratio, qua a naturalibus istis signis ad ea, quibus vel in sermone vel in scriptura vtimur, signa progressum facere genus humanum potuerit, rem curatius perscrutantibus non omnino obscura est *b*). Quod vt adpareat, in causas, quibus signorum eorum vsus determinetur, inquirendum, quidque in istis causis necessarium sit, quid mutabile, sedulo dispiciendum *c*).

- a) V. SÜSSMILCH *Versuch eines Beweises, daß die erste Sprache ihren Ursprung nicht von Menschen etc.*
- b) V. HERDER *Vom Ursprung der Sprache*, 1772. *Essai synthétique sur l'Origine et la formation des langues*, Par. 1774. *On the Origin and Progress of language*. Lond. 1773.
- c) V. *Traité de la formation mécanique des langues*, Par. 1765. MICHAELIS *de l'influence des opinions sur le langage et du langage sur les opinions*, 1762. Adde de *grammatica uniuersali* scriptores, inter quos eminet HARRIS, cuius *Hermes or a philosophical Inquiry concerning language and universal grammar*, Lond. 1751. 8. prodiit; atque de *institutione mutorum*, quibus accessit nuper LASIVS in *Ausführliche Nachricht von der Unterweisung etc.* In hac etiam inquisitione *artis decifratioe* initia patefiunt. V. *Elementa artis decifrat.* Regiom. 1770. 4.

§. 29.

Signorum autem eiusmodi *perfectio* Requisite pluribus conditionibus absoluitur; quippe primaria, pe requiritur,

1) Vt ideae, quae excitari iis debeant, pure et complete excitari possint,

C 3

2)

2) Quam fieri potest, maxime distinctae.

3) Minima opera vbique.

§. 30.

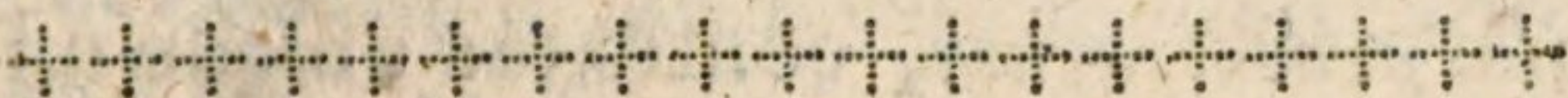
Defectus
atque e-
mendatio.

In voce plurima occurrunt, quae scopo sermonis, et vltimae quidem ex modo allatis legibus maxime accommodata sunt. Plurima vero etiam obstant, quominus ab omni parte perfecta omni-que idearum humanarum generi sufficientia signa obtineantur. Quare in impossibilium potius quam inueniendorum numero habenda est, *lingua ista characteristica vniuersalis*, cuius spem fecere summi quidam philosophi *). Malis autem, quae ab imperfectionibus vulgaris sermonis metuenda sunt, si non omnino, insigniter tamen mederi possumus; dummodo in delectu verborum, atque in omni orationis structura, curam adhibeamus, easque leges sequamur, quas rerum ipsarum, at vero etiam genii, quem dicunt, linguae intelligentia suppeditabit **).

*)

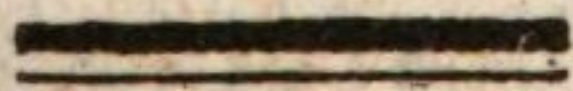
*) V. CARTESII *Epist.* part. I. ep. CXI.
LEIBNITII *Historia et commendatio
linguae charact. uniuers.* *Oeuvr. philos.
publ.* p. Raspe, pag. 535. *Nouv. Ess.
sur l'Entend.* p. 363. seq. comp. MI-
CHAELIS l. c. Sect. IV. §. 4. Adde
KALMARI *Præcepta grammat. atque
Specimina linguae charact. uniuers.* Be-
rol. et Lips. 1772. 4.

**) In omni hac doctrina omnino consu-
lendus est LAMBERT *Neu. Organ.*
part. II.

S E C T I O IV.

*De iudiciorum, quique iis nituntur, con-
ceptuum quorundam generibus uniuersalissi-
mis, eorumque principiis et causis.*

§. 31.

Iudicium vti in animo existat, opus Iudicii
est duabus minimum ideis, vel in ^{elementa}
eodem obiecto oppido conspicuis, vel ^{et genesis.}
C 4 aliun-

aliunde concurrentibus; opus est, uti
 hae ideae et distinguantur et conferan-
 tur; opus denique est, uti, qua sint
 in ratione seu relatione hae ideae, ani-
 mo manifestum fiat. Quae singula,
 nisi signa idearum sint in promptu, in
 animo nostro distincte satis fieri ne-
 queunt. Iudiciorum enunciationes *pro-*
positiones Logicis dici, nemo facile igno-
 rat. Quatenus vero propositionis ali-
 cuius pars *subiectum* constituatur, quae-
 que *praedicatum*, contextus ubique suf-
 ficienter declarat.

S. 32.

Iudicia
 sensu at-
 que ratio-
 ne funda-
 ta.

Quae sit duarum idearum relatio,
 quae *subiecto* cuidam adsint *praedicata*,
 vel non adsint, nonnunquam ex claris
 iam subiecti illius praedicatique notio-
 nibus aut ideis patet, nulla interceden-
 te *idea media*. Atque ea iudicia *intuitiva*
 vocantur, *immediata*, nonnunquam
 etiam *sensus iudicia*. Experientiae vero
 curatior scrutatio docet, quamplurima
 iudicia, quae a sensu praesenti aut cla-
 ris

ris ideis solummodo proficisci, absque omni mentis ad alias ideas, aut sensationes antea perceptas, discursu, vulgo putant homines, omnino eiusmodi discursu, idearumque plurium collectione atque conclusione niti. Quod circa *sensus internos* facillime accidit; at vero difficilius detegitur. Frequens tamen etiam et utique plurimos fallens in rebus *sensui externo* obuiis locum habet celerrima ista idearum consecutio; qua fit, ut sensu immediate percepta videantur, quae vi mediarum idearum conclusa sunt. Certe neque in auditu, neque in visu, praesens sensatio sola locum et obiectum, vnde sensatio profecta sit, indicat, eo, quo vulgo enuntiamus, modo. Rationis ergo, non sensus, ea sunt iudicia, quibus obiecti *formam, magnitudinem locum situm, distantiam* et similia, primo licet intuitu, notamus*).

*) V. MALLEBRANCHE liv. I. ch. VI.
 VII. LOCKE B II. ch. IX. CONDIL-
 LAC *Essai sur l'Origine*, tom. I. Sect.
 VI. *Traité des Sensations*, 2 voll. 8.
 HALLER *Elem. phys.* lib. XVI. Sect. IV.

VOLTAIRE *Elemens de la philosophie de Newton*, chap. VI.

§. 33.

Vera et
falsa.

Sicuti vera dicitur idea, cum rei repraesentatae respondet; (§. 20.) ita *iudicia* nostra *vera* dicuntur, si rebus ipsis respondent, i. e. si subiecta ea ipsa habent praedicata, quae in cogitationibus nostris effatisque iis tribuimus, iisque carent, quae inesse negamus. Et quandoquidem idea, quae per se concipitur, ad nullam rem relata, nullo nomine insignita, falsa dici nequit: qui veritati opponitur, *errorem* non nisi in iudiciis locum habere posse, patet.

§. 34.

Vniuersa-
lia, parti-
cularia,
etc.

Iudicia dicuntur *generalia* s. *vniuersalia*, quando aliquid de omnibus singularibusque rebus aliquo nomine venientibus enuntiatur; *particularia*, cum de parte earum; *singularia*, vbi subiectum propositionis est plane singulare s. indiuiduum. Et vocatur ea iudiciorum differ-

ren-

rentia *quantitas*. Quae sola quantitate differunt iudicia, *subalternantia* dicuntur; oppidoque adparet, a veritate vniuersalis ad particularis veritatem, atque a falsitate huius ad illius falsitatem valere consequentiam; non contrariam. Vbi iudicii quantitas determinata omnino non est, *indefinitum* vocatur. Et iudicia quidem nostra vel generalia, vel certe indefinita, primum quidem ex sermone aliorum et vfu vulgari plurima haurimus; aliqua etiam in notionibus generalibus ita continentur, vt positis iis ea ipsa iudicia generalia non possint non agnosci. Denique ex similitudine plurium eiusdem generis euentuum atque phaenomenorum iudicia generalia eo facilius nascuntur, quo minus vulgo proni sunt homines ad iudicia sua ponderanda, definienda, atque ad impetus animi cohibendos.

§. 35.

Sunt certa iudiciorum genera, qui- Iudicium
bus, num *possibile, impossibile, necessarium*, de possibi-
li et im-
con- possibili.

contingens aliquid sit, significatur, quae enuntiata *modalia* scholastici dixerunt; quorum naturam et originem accurate explicare eo magis oportet, quo maioris momenti sunt, quae inde pendent, *confectaria*. *Possibile* vero dicimus quidquid contradictionem non inuoluit; *impossibile* vero quidquid inuoluit contradictionem. Cum enim quidquid est eiusmodi, ut, quibus determinatur, praedicata vna consistere nequeant, sed mutuo se tollant, ne cogitari quidem possit: in rerum illud, quae vere sint aut esse queant, numero censi non potest, sed pro *nibilo* potius habendum; quam propositionem ad omnem omnino cognitionem humanam spectantem *principium* vocant *contradictionis* *).

*) V. ARISTOTELES *Metaphys.* III. 3. seq.

§. 36.

De neces-
sario et
contin-
gente.

Cuius contrarium impossibile est, *necessarium* dicitur. Atque eiusmodi impossibilitatem, adeoque necessitatem in

in nobismet ipsis saepe experimur, vel animo vel corpore, quaedam conantes. In rebus autem extra nos positis necessaria ea dicimus, quae vel aliter concipere plane non possumus, vel aliter cur cogitemus, nulla probabili ratione adducimur; siquidem nulla experientia contrarium vsquam ostenderit. Cuius oppositum possibile nobis videtur, *contingens* dicimus. In omni vero hoc iudiciorum genere permultum interest, utrum simpliciter s. *absolute*, an *bypothe-tice* et *respectiue*, quoque praecise respectu, possibile, impossibile, necessarium, contingens aliquid dici queat.

§. 37.

Quae in ea sunt relatione, ut vi De caus-
vnius alterum existat, in *nexu causali* ^{sis.}
esse, illud *causam*, hoc *effectum* dici-
mus. Atque obuium esse eiusmodi
nexum, ut cogitemus, adducit nos,
praeter virium, quas ipsi experimur, sen-
sum, constans obseruatio, quae posito
vno alterum quoque poni, non posito
illo

illo neque alterum poni, ubique docet; adeo, ut quomodo vno non posito alterum tamen locum habere possit, animo concipere plane non possimus *).

*) Comp. LOCKE B. II. ch. XXI. HUME
Ess. conc. hum. Underst. Sect. VII.

§. 38.

De exist-
entia.

Ingens esse inter illud, quod mere possibile est, atque illud, quod *existit*, et actu adest, discrimen, neminem fugit. Eius autem discriminis characterem constituere, praeter eum, qui in sensu ipso continetur, perdifficile, nisi omnino impossibile videtur. Neque tamen ea sola, quae sensui praesentia percipimus, existere credimus; sed alia etiam multa, a quibus nempe, quae experimur, effecta esse, censemus. Existere vero nil posse, nisi quod a contradictione liberum sit, adeoque *ab esse ad posse*, uti loquuntur, valere consequentiam; ex notionibus supra (§. 35.) traditis facile patet.

§. 39.

§. 39.

Quae in re quadam necessario ad-
esse putantur, *essentialia* dicuntur; quae
his non omnino, sed magis tamen ac-
cidente.

De essen-
tiali natu-
rali et ac-
cidente.
opposita, determinantur, adeoque ple-
rumque adfunt, *naturalia*; quae a caus-
sis externis maxime pendent, *contin-*
gentia, *accidentia* vocantur. Et illa
quidem essentialia vel *constitutiva* sunt,
vel *consecutiva*, vel *propria* vel *com-*
munia. In hoc vero etiam iudiciorum
genere sedulo dispiciendum est, qua de
caussa, et quo respectu necessarium ali-
quid aut contingens esse statuatur.
(§. 36.). Ea enim, quae, ut res sit
certae conditionis, ut *nomen* aliquod
gerere possit, tantum necessaria sunt,
essentiam hypotheticam, et *nominalem*,
quam dicunt, suppeditant, non *abso-*
lutam aut *realem*. Quam difficile vero
nobis sit, quid rei in se spectatae neces-
sarium aut saltem naturale sit, certo
constituere; ex his ipsis iam concepti-
bus intelligi potest.

§. 40.

§. 40.

De signis.

Signum alicuius rei aut *indicium* dicitur, ex quo hanc rem adesse vel adfuisse vel futuram esse, colligi recte potest. Sique is nexus a natura constitutus est, *naturalia*; sin minus, *arbitraria* signa dicuntur. Naturalia ergo signa esse possunt cum eae res, quae sunt in nexu causali, tum eae, quae tanquam partes aut determinationes alicuius rei, vel essentiales, vel certe naturales, vna adsunt. Ex quo ipso signa alia esse *certa*, alia *dubia*, *propria* alia, alia *communia*, *proxima* quaedam, alia *remota*, facile est ad intelligendum.

§. 41.

De unitate.

Vnum quid dicatur, generatim quidem absque definitione satis constat. Differunt autem valde de vno conceptus pro respectuum, quibus iudicium hoc respondeat, varietate. Refertur enim unitas vel ad ideam *subiecti logici*; vel *metaphysici*, i. e. substantiae; vel etiam

etiam ad ideam *personae*, quae vox in significato *psychologico* subiectum distincta conscientia i. intelligentia praeditum denotat, in *moralis* autem subiectum iura quaedam aut officia sustinens. Vnde intelligitur, idem obiectum et vnum et plura variis respectibus saepe numero dici posse.

§. 42.

Plura inter se collata vel *eadem* nobis videntur, vel *diuersa*. Plerumque autem non absolute, sed certo respectu ita iudicamus; et ubi quantitas eadem sit, *aequalia*, si qualitates autem eadem sint, *similia* dicimus. Duas res licet simillimas, rerum circumstantium diuersitate saepe distinguere licet. Vnum autem idemque pronuntiamus, ubi nulla plane distinguendi ratio manifesta est. Rem quantumvis mutatam certo respectu vnam eandemque dici posse, facile patet. Quid autem illud sit, quo licet mutato, res tamen eadem maneat; illud ex data essentia aut dato scopo definiri oportet.

De eo
quod
idem est
aut diuersum.

D

§. 43.

§. 43.

De rerum
generibus
et specie-
bus.

Res *eiusdem generis* vulgo dicunt, quae, propter generales quosdam, qui iis communes sunt, characteres, communi aliquo nomine veniunt. Maiori autem cum cura certas rerum classes constituturi, characteres *essentiales*, necessarios et immutabiles volunt esse, quibus, si omnes conueniant, *species*, si pars, *genera*, *ordines* et s. p. distinguantur. Vbi si *essentiam* intelligas *nominalem*, i. e. nominis significatione constitutam, res primo quidem minus habet difficultatis; maximam contra, si essentias natura constitutas, legeque naturae necessarias et immutabiles in rebus, quae eiusdem censeantur esse speciei, plane easdem esse, probandum sit *).

*) Comp. BUFFON *Histor. natur.* tom. I. disc. I. tome II. ch. VII. ROBINET *de la Nature*, tome IV. ch. VII. LOCKE B. III. chap. VI. B. IV. ch. XVI. §. 12. WOLF. *Metaphys.* §. 177. seq. II. §. 53. BASEDOW *Philaleth.* II. 35. seq.

§. 44.

Bonum dicitur, quidquid vel iucundum est, vel utile; ex quo admodum ^{De bono et perfectione.} relatiuam atque hypotheticam hanc esse adpellationem, oppido constat. Quod si iam *realitatem*, *perfectionem*, aut magis latine *virtutem* et *pretium* alicuius rei in iis constituamus proprietatibus, quae ad utilitatem et beatitatem aliquid conferre possint; hoc quoque respectibus determinari iudiciorum genus, in apri-
co est. *Consensu variorum in vno* partem bonitatis et perfectionis rerum, non omnem generis notionem absolui, exemplis et ipsa, quam fundamenti loco habet vsus loquendi, definitione declarari potest.

§. 45.

Ordinem adesse dicimus, vbi certa ^{De ordine.} quadam et constanti ratione plura sunt disposita; quae res iucunditatem plerumque adfert et utilitatem. Fieri tamen potest, vt vel hoc ipso, quod alteri coniunctionis modo aliquis adsuetus

est, vel etiam alia ex causa, minus gratus alter ei sit, aut minus utilis videatur; adeoque ordinem saepe desideret unus, vbi ita accommodata omnia esse iudicet alter, vt ad ordinem nihil magis accedere possit. Neque tamen in rerum ordine constituendo nihil rerum ipsarum natura determinari, verum ab arbitrio omnia pendere et consuetudine, recte ex his colligi potest *).

*) Cf. SEARCH tom. I. cap. X. §. 8 seq.

§. 46.

**Iudicia
implicite
compara-
tiva.**

Etiam cum non disertis verbis innuitur, neque a nobismet ipsis animaduertitur, accidit subinde in iudiciis nostris, vt cum alia re eam, de qua iudicium ferimus, *comparemus*. Fit illud maxime, et cum primis etiam obseruationem meretur, in iudiciis de *quantitate*. Vbi, cum valde differat saepe, quod pro mensura sumitur, mirum non est, iudicia hominum et eiusdem etiam post aliquod tempus homi-
nis

nis iudicia de eadem re differre. In *temporis* itaque etiam mensura iudicia variant, necesse est; siquidem a conscientia eorum, quae successerunt, iudicium hoc pendet. Denique si in aliquo rerum genere nihil satis definitum nobis sit, ad quod referri reliqua possint; iudiciorum inconstantiam et discrepantiam in eo non est, cur miremur.

§. 47.

Infinitem quando aliquid dicimus, *Infinitem*
vulgo *indefinitum* innuitur; hoc est, quid?
cuius quantitatem determinare nos non possumus. Stricte autem loquendo infinitum est, quod limitibus et fine omnino caret; cuius ergo quantitas mensura exaequari plane nequit. Ex quo patet, infiniti notionem positivam et completam in intellectum nostrum non quadrare. Porro consequens ex ista infiniti notione videtur, infinitum quod sit, nulla alia quantitate superari posse. Quod si recte se ha-

beat; eorum quae vere sunt, seu simultaneorum, seu successiuorum, infinitum hoc significatu numerum dici non posse, varia ratione recte colligi posse videtur *).

- *) Comp. WOLFII *Metaphys. germ.* II. §. 38. KAESTNERI *Analysis infinit.* init. HOLLMANNI *Metaph.* §. 216 sqq. CARTESII *Princip. philos.* part. I. §. 26. *Epist.* 67. 69.

§. 48.

Iudicio-
rum et
proposi-
tionum
ulterior
diuisio.

Enuntiationes *simplices* dicuntur, quae in plures resolui nequeunt; *categoricae*, quae nulla *disiunctione*, *conditione*, *exclusionem*, *exceptionem* aut simili modo restrictae sunt; *oppositae*, quae vna consistere nequeunt, vel quod vna mere negat, quod ponit altera, vbi *contradictoriae*, vel quod ponit vna ei, quod altera ponit, contrarium, vbi *contrariae* dicuntur. Quarum omnium *expositio* s. interpretatio linguae gnaro in genere quidem parum negotii facesset. Oppositarum vna si vera sit, alteram pro falsa habendam esse, et nomen declarat, et

et sensus internus quemlibet docet ;
 contradictoriarum vero si vna falsa sit,
 alteram veram esse dicendam, sensus
 communis aequè iubet, siquidem ali-
 quid neque esse neque non esse non
 magis concipi potest, quam idem si-
 mul esse et non esse. (§. 35.)

§. 49

Propositiones etiam *conuerſi* ita, non De con-
 omnes quidem, sed plurimae possunt uerſione
 certa ratione, vt quae ex conuerſione propoſi-
 tionum.
 existat propositio, vera necessario sit,
 si vera conuerſa fuerit. Quae ratio
 qualis sit in vniuerſaliter negantibus at-
 que adfirmantibus, in particulariter
 negantibus atque adfirmantibus, ex
 harum propositionum forma ipsa haud
 difficulter patet, et in logices compen-
 diis vbique obuiis millies est repeti-
 tum *).

*) Versiculi etiam satis triti:

fEcI simpliciter conuertitur, evA
 per accid.

D 4

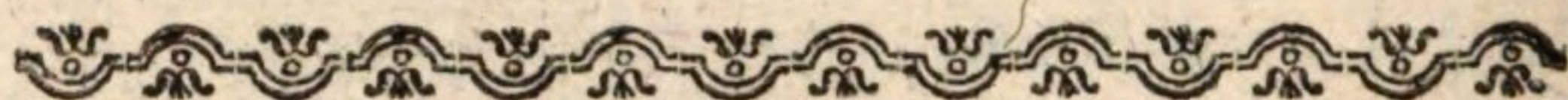
AftO

Ast O per *contra*, sic fit conuersio
tota;

quique ad horum interpretationem faciunt:

adferit A, negat E, verum generaliter ambo;

adferit I, negat O, sed particulariter ambo.

S E C T I O V.

De definitionibus et diuisionibus.

§. 50.

Defini-
tiones.

Ex iis propositionum generibus, quae praecipuam in logicis curam merentur, eae, quibus definitiones fiunt et diuisiones, maximi sunt momenti. *Definitiones* nimirum dicunt eas vel *nominum* vel *naturae rerum* interpretationes, quibus distincta et adaequata notio subiecti cuiusdam redditur. Quod iam characteribus rei ipsi inhaerentibus, iisque vel immediate patentibus, vel ratio-

rationis discursu conclusis; iam caussarum et ortus explicatione; iam certae cuiusdam et constantis ad aliam rem relationis significatione, obtineri potest. Quocunque id modo fiat; opus est, vti ii tantum adferantur characteres, qui definito nunquam non competunt, quibusque simul sumtis ab alia quacunque re distingui possit, clarisque et maxime perspicuis signis traditi; si *logica definitio* ea, non vulgaris *descriptio* esse debeat.

§. 51.

Enumeratio eorum, quae sub aliqua Diuisio
logica. idea generali continentur, eo ordine, quo ideae isti subsunt, *diuisio* logica vocatur. Quae itaque recte constituta finique generatim proposito accommodata est, cum et omnia enumerantur, quae simul sumta notionem generalem exhaustiunt, et non nisi ea, quae, sicuti enuntiantur, opposita sunt; iisque, quae ex diuerso *diuisionis fundamento* oriuntur, *membris diuidentibus*, nec non

*subdiuidentibus, rite distinctis. Funda-
mentum his diuisionibus praebet natu-
ralis idearum consecutio, et nominum
communio.*

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

S E C T I O VI.

*De potioribus ratiocinandi generibus eo-
rumque principiis et legibus.*

S. 52.

Ratioci-
norum
funda-
menta.

Ea est intellectus nostri natura, vt non in iis subsistamus iudiciis, quae ex sensu aut ideis clavis immediate patent, sed alia etiam vel cum his, quae iam patent, connexa, vel iis repugnantia, rebus inesse vel non inesse iudicemus. Idque cum *ratio* praestet, *ratiocinia*, hi cogitandi modi vocantur: nec non *syllogismi*. Recte vero rei tribui, quod, alterum cum adsit, non potest non adesse; vel necesse adest, quoniam contrarium non est;

est; recteque denegari, quod non potest locum habere, vel quoniam deest, sine quo non est, vel quoniam adest, quocum non consistit; nemo facile in dubium vocauerit. Atque eo redeunt omnia ratiociniorum genera.

§. 53.

Nonnunquam, vti in praecedentibus annotatum iam est, (§. 34. 48.) Syllogismus ordinarius. vnius propositionis forma, vi generalissimorum de veritate conceptuum, alterius iudicii fundamentum est; quae colligendi ratio *consequentia immediata* vocatur. *Ratiocinia* autem proprie sic dicta ex duabus minimum propositionibus iudicium colligunt et *concludunt*; quae, quoniam praemittuntur plerumque, *praemissae* vocantur. Qui categoricis tribus consistit, *syllogismus* vocatur *ordinarius*. Cuius ex ipsa, quam diximus, forma, atque ex generali ratiociniorum fundamento, facile perspiciuntur hae esse leges;

1) Vti hae ipsae, quae concluduntur, ideae in praemissis adfuerint, *tribusque adeo terminis* constet syllogismus;

2) Et alterutra saltem cum tertia idea, *medium eam terminum* vocant, *necessario vel perpetuo sit coniuncta*;

3) Denique ut conclusio consentanea sit respectui, in quo sunt termini extremi cum termino medio, adeoque etiam sequatur *partem debiliorem*; id est, negans sit, si negans, particularis, si particularis alterutra fuerit praemissarum.

§. 54.

Eius figurae et modi.

Praeter generales has nouae existunt in syllogismo ordinario conditiones ex positione medii termini in praemissis; quarum fundamentum in legibus conuersionis propositionum inuenitur. Huius positionis quatuor omnino sunt diuersae species, quas *figuras* vocant; sicuti *modos* syllogismi ordinarii, quae trium propositionum qualitate et quantita-

titate constituuntur, diuersitates dixerent. Quorum ex 64 decem tantum legitimos propriis nominibus designant versiculi notissimi:

Barbara, Celarent etc.

§. 55.

Ex propositione *hypothetica* recte Syllogismus hypotheticus colligi tum demum aliquid potest: quando inter *antecedens* et *consequens* ea est connexio, quam prae se fert propositionis forma, hoc est, *consequentia* legitima. Etenim facile tunc perspicitur, et a veritate antecedentis ad veritatem consequentis, et a falsitate consequentis ad falsitatem antecedentis in concludendo recte procedi.

§. 56.

Ex propositione *disiunctiua*, si ipsa Disiunctiua vera fuerit, h. e. si membra diuisionis vere opposita sint, et plene enumerata, pluribus modis recte concluditur. Vi enim oppositionis, vnius veri.

veritas si sumi possit, alterum, vel reliqua membra recte reiiciuntur. Et si falsam esse alteram eorum, quae disiunctiue proposita sunt, partem constet, alteram veram esse sequitur. Denique quod de singulis, quae complent genus aliquod aut speciem, subiectis *inductione* patuit, de genere aut specie in vniuersum iam enuntiari potest *).

*) Cf. LAMBERT *N. Organ.* §. 284. seq.

§. 57.

Dilemma-
ta etc.

Ex his facile iam perspicitur ratio earum conclusionum, quae propositione hypothetica, cuius consequens disiunctiua est, nituntur, a falsitate nimirum consequentis ad falsitatem antecedentis procedentes; neque est, cur eas ratiocinationes, quae a numero membrorum, quibus propositio fundamentalis constat, disiunctiuorum *dilemmata*, *trilemmata* et s. p. recte denominantur, *cornutorum* aut

croco-

crocodilinorum adpellatione in suspicionem adducamus horreamusque. Quamquam rei ipsius, circa quam ratiocinatio versatur, indoles hic, vti in aliis ratiocinandi modis, difficultatem creare possit. Verum non in ea ratiociniorum discrimina quae in *materia* s. obiecto contineantur, sed in ea tantum, quae a *forma* pendent, iam est inquirendum.

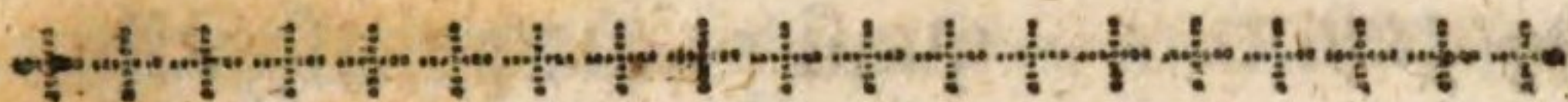
§. 58.

Plura nonnunquam ratiocinia in ea existunt consecutione, vt alterius conclusio in altero praemissa sit. In qua ratiociniorum catena, atque alias etiam in singulis syllogismis, compendio vti licet; siquidem in syllogismo ordinario ex altera praemissarum et conclusione, et in syllogismo hypothetico saepe ex sola propositione hypothetica, iam qualis instituaturs et quo fundamento stet conclusio, adparet. De *sortite* ergo recentiorum,
cum

De *sortite*
et fallaciis.

cum veterum sorte non plane eodem,
 plura ut moneamus, opus non videtur.
Fallacias autem, quas dicunt, syllogi-
 sticas, delicias olim, at vero etiam ter-
 rores Logicorum, parum curabit, qui
 notiones hactenus traditas teneat, ne-
 que verborum magis, quam rerum, ha-
 beat rationem.

CAPVT III.

De diuersis quibusdam quoad cognoscendi vires mentis humanae statibus.

§. 59.

Virium, quibus cognitio nostra constituitur, si non iustum adsit aequilibrium, si pars minus valeat, altera nimis; non possunt non insignes inde in conceptibus et iudiciis nostris existeret mutationes. De somno.

Accidit id in *somno*; qui etiam vbi non profunde adeo mentem mergat, vt omnis cogitatio aut idearum conscientia pereat, *somniis* tamen locum tantum relinquit, id est rerum olim perceptarum imaginibus, ideis atque imaginationi; sensuum autem indicationes vel plane non admittit, vel debiles adeo atque obscuras, vt in aliam formam mox transeant. Quibus imaginibus

E men-

mentem tum, quasi rebus praesentibus, decipi, mirum non est. *a)* Interueniunt tamen nonnunquam somniis, non solum quae intellectu acquisitae olim fuerant notiones, sed quas iusta norma etiam tum ratio parat, conclusiones et prorsus diductae meditationes. Quid? quod dormientes non solum, quae vigiles, sed magis etiam ardua, et audere et perpetrare homines nonnullos, experientia satis constat. *b)* Cuius rei causa in hoc ipso posita esse videtur, quod arctiori cognitionis circulo mens vnice intenta sit, nulla alia neque cogitatione neque cura distracta. Generatim quidem magna et multiplex hominum in somno est diuersitas. Omnia vero, quae in somno accidunt, visa imaginationis figmenta, aut vniuerse virium humanarum effectus esse, aegre quidem qui concedant, satis *c)* multi et sunt et semper fuerunt. Credulitatem tamen atque mirabilium amorem facilius in ea opinione inuenias, quam sufficientes, quibus sese tueatur, rationes.

a) Er-

- a) Error vero iste etiam in experrectis nonnunquam perdurat. V. MALLEBRANCHE lib. II. part. III. cap. ult.
- b) Cf. MVRATORI *della fantasia umana* c. 7. ENCYCLOPEDIAE art. *Somnambulisme*. HALLER *Elem. phys.* lib. XVII. Sect. III.
- c) Singularis est BAXTERI opinio, spirituum industriae aut ludis somnia humanae mentis vnice tribuentis, *Enquiry into the nature of human Soul*, vol. II. sect. I.

§. 60.

Qui vigilantes vanis rerum speciebus sicuti somniantes afficiuntur, *delirare, mente capti, vesani* esse dicuntur. Sunt vero eius morbi tot species et gradus diuersi, vt generali aliqua notione definiri vix queat. Quidam phantasmatum suorum et rerum actu praesentium differentiam non animaduertunt; quidam contigisse imaginantur, quae non contigerunt. Quidam de iis, quae sensibus externis percipiuntur, recte iudicant; at de intus visis male sana est eorum persuasio. Alii vno quodam eiusmodi errore tenentur, alii pluribus

bus. *a)* Atque omnes hos tum demum sana ratione destitutos dicere fas est, cum parum naturali ista repraesentationum indole decipi se patiuntur, neque iis rationibus cedunt, quibus communis sensus et naturalis hominum ratio acquiescit. *b)*

Initia hunc morbum ex anima eiusque meditationibus et propensionibus nonnunquam ducere, nonnunquam ex corporis adfectionibus; et frequentius fere etiam corporis quam animi cura sanari, experientia constat. *c)*

a) Cf. MVRATORI l. c. cap. VIII. et seq. CONDILLAC, *Essai sur l'origine etc.* tome I. Sect. II. ch. IX. SEARCH tom. II. ch. XXX. §. 5. HALLER *Elem. phys.* lib. XVII. Sect. I.

b) Quibus sanum contra vanas species iudicium tuitus est vir oculorum morbo laborans, apud BONNET *Ess. analyt.* §. 676.

c) Cf. LOCKE B. II. ch. XI. §. 13. HALLER l. c.

§. 61.

De En-
thusias-
mo.

Propius longiusue licet absit ab hoc infaniae statu alter, quem *enthusiasmi*
no.

nomine communiter appellant; non tamen caussarum semper et effectuum genere, sed gradu potius differre videtur. Eum intelligo statum, vbi non in ipsis quidem, quas sumit, rebus, sed in determinandis rerum relationibus, in caussis et effectibus, atque adeo etiam in pretio rerum apud animum constituendo, supra modum communis hominum rationis, mens aberret. Accidit hoc iis potissimum, qui sunt viuidiori ingenio, rerumque naturam et varietatem non satis cognitam habent. In quo enthufiasmi statu, sicuti in morbis quibusdam, quo magis vni rei intentus animus est, quoue maior imaginatio- nis viuiditas spirituumque animalium impetus est, eo penitus acutiusque quaedam perspicitur, vt sublimia atque inaudita, qualia edoctus nunquam fuit, homo proferre videatur, mirum adeo non est. Vtique, sicuti insano delirare sana qui est mente, ita multo magis enthufiasmo abreptus, qui rem rectius penitusque perspexit, profanis et hebetioribus ingeniis videri potest. *)

*) Cf. LEONH. MEISTER *Vorlesung über die Schwermerey*; SVLZER *Theorie art. Begeisterung*.

§. 62.

Conscientiae defectus causae et effectus.

In omnibus hisce animi statibus, sicuti alias etiam, (§. 23.) frequenter accidit, ut quorundam, quae agit, quaeue patitur, vel parum, vel omnino sibi conscius homo non sit; vel quod uni rei adeo intentus reliqua non percipiat animus, vel quod organa sensus interni ad perceptionem apta non sint, vel propter aliud communionis animi idearum partiumque corporis impedimentum. Vnde singularia existunt phaenomena, legibusque naturae humanae, quae generalissimae videri poterant, contraria. *a)* Adiuuari vero atque perfici posse istam variorum, quibus status noster internus externusque determinatur, conscientiam, dubium non est. *b)*

Ex hoc vero conscientiae defectu eiusque causis haec quoque nata aliquibus est conclusio, ne tum quidem, cum nulla plane passionis actionisque con-

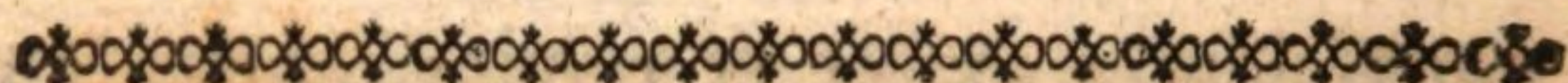
conscientia exstet et reminiscentia, ab omni actione et cogitatione animum desistere. De quo, licet summorum philosophorum nominibus insignis, difficilis tamen, neque magni momenti, quaestio nobis esse videtur. c).

a) V. HALLER *Elem. physiolog.* lib. XVII. Sect. I. §. XI. MVRATORI *della fantasia umana* cap. IX. MEINERS *Vermischte philosoph. Schriften*, Tom. II. Abh. I.

b) V. I. H. CAMPE *Ueber die Empfindungs- und Erkenntniß-Kraft der menschlichen Seele*; pag. 64. seq.

c) V. CARTESIVS *Epist. part. I. ep. CV.* LOCKE B. II. ch. I. §. 9. seq. LEIBNITZ *Nouv. Essays* ibid.

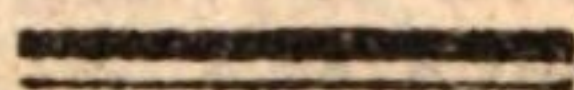

LOGICAE

PARS ALTERA

*De recto intellectus in inqui-
renda veritate usu.*

C A P V T I.

*De veritatis principiis et variis eam
cognoscendi modis.*

§. 63.

Ad sensus
leges ne-
cessariae.

Recte agere quandoquidem nihil aliud significat, quam legibus naturae conuenienter agere; *recte* is intellectu *uti* dicendus est, qui legibus, quibus natura determinatur, obsequium praestat. Harum legum duo esse principia experientia docet; nimirum

1) Quod vna cogitare, quae sibi con-
tradidunt, seu mutuo se tollunt, plane
nequeamus;

2)

2) Quod iudicium ferre, aut iudicio proposito assentiri, absque omni, quae rationem reddat, causa nequeamus.

Principium illud contradictionis, hoc rationis dici potest, significatu ab eo, quo alias haec nomina adhibentur, paullulum diuerso.

*) Atque recte intellectu vti hominem, quatenus his legibus conuenienter cogitat, eo etiam significatu, quod et suae felicitati, et, quae aliis debet, officiis ita minime desit; qui notiones has perspectas habet, facile concedet.

§. 64.

Atque in his ipsis legibus fundata *Veritatis* est cognitionis humanae *veritas*. *Hu-* notio duplex.
ius enim vocabuli significatum si perscrutati, atque ad omnia, quae de veritate praecipunt disputantque, attenti fuerimus; verum dici deprehendimus

1) Sensu quidem *rigoroso*, quod aliter cogitari omnino non potest, cuius contrarium plane cogitari nequit. *)

2) Sensu autem *remissiori*, at vulgo satis obvio, quod *sufficienti ratione* sumitur; i. e. ea, qua necessario acquiescendum nobis sit, si ad leges finesque naturae nostrae accommodare nosmet velimus. **).

*) Cf. TSCHIRNHAVSEN *Med. mentis* part. II. sect. I. Cum eo autem, quod omnino cogitari non potest, caue, illud confundas, quod vel in sensus non incurrat, vel aliarum rerum satis cognitarum similitudine *comprehendere* aliquis (*Begreifen*) et intelligere non possit. Quamvis enim hoc quoque non temere sumendum sit; verum tamen potest esse, et nonnunquam extra omnem dubitationem positum.

**) Cf. BASEDOW *Philalethie* part. II. §. 62. seq. BEATTIE *Versuch über die Natur und Unveränderlichkeit der Wahrheit* part. I. cap. I.

§. 65.

Definitio-
nes aliae.

Atque ad hos de veritate conceptus facile redeunt usu alias receptae definitiones et dicendi formulae; siquidem verum dicunt,

1) Cuius contrarium inuoluit contradictionem, cum ipsum omnino *con-*
sen-

sentiens, s. ab omni simul sumtorum repugnantia liberum sit;

2) Quod *experientiae*, tamquam ultimo cognitionis nostrae fundamento (§. 18.) plane consentaneum sit; cuiusque contrarium aut repugnet plane iis quae experientia docuit, aut nulla certe experientia confirmari possit, nullo sensus externi interniue testimonio.

§. 66.

Neque aliud quidquam inferunt, *Diuisio.*
quas ex inquisitionis, quae cuique ex variis philosophiae partibus propria est, diuersitate nonnulli constituunt veritatis species, quarum alia *moralis* sit, alia *physica*, alia *metaphysica*, alia *logica*, (§. 20 et 33.) alia *nominalis*, alia *realis*, in *abstracto* alia, alia in *concreto*. Omnium verò omnino, quae vera dicenda sint strictiori significatu, consensus esse debere, nullam veritatem alteri *re ipsa* posse esse contrariam; pariter ex principiis iamiam constitutis elucet. *)

*) V.

- *) V. Plura ex hisce notionibus confectaria in LAMBERTI v. cl. *N. Organ.* lib. II. cap. IV. et de controuersia circa vltimum assertum olim mota referentem BRVCKERVM *Hist. crit. philos.* tom. V. p. 776. seq.

§. 67.

De certitudine,
evidentia
etc.

Veritatem ergo quibus characteribus agnoscamus, dictum est. Qui cum ita pateant, vt acquiescere iis non solum commode possit, sed coactus plane et conuictus sit intellectus noster; tum *certos* nos etiam et *conuictos* dicimus et iudicium ipsum certum, veritatem autem *evidentem*. *Dubium* autem vocamus, vbi deesse aliquid animaduertimus eius, quod solum reddere nos certos queat. Neque id tamen semper ita plane dubium est, vt neutrum oppositorum magis sit *probabile*; h. e. tale quod tutius sumi possit, quod eas habeat veri notas, quae interdum, rarius tamen, fallunt. Accidit quidem saepissime, vt qui certos se de aliqua re et conuictos putent, in falsa sint opinione. Quandoquidem autem hoc iis tan-

tantum accidit, qui re obiter confiderata aut confuse percepta, iudicium ferunt; quantopere a certitudine et convictione eiusmodi *persuasio* differat, et quibus signis internosci queat, haud obscurum est.

Sicuti vero veritatis nomen non in stricto semper significato adhibetur; ita certum etiam saepe numero illud dicere solemus, cuius oppositum falsum esse, plane quidem evidenti ratione evictum non est; quod tamen, nulla oppositi formidine, sequi recte vivendi praecepta iubeant. Quare *moralem* hanc dicunt certitudinem, alteram *geometricam* aut *summam*.

§. 68.

Nonnullarum propositionum veritatem *immediate* patere, experientia constat. Quod vero supra observatum est, ideas medias, quibus iudicia nostra determinantur, non semper distincte a nobis animaduerti; hic etiam maxime nos admonet, ne immediate
Veritas quando immediate pateat?

evidentia temere censeamus, quae vel consuetudine familiaria, vel recta etiam, at celerrima et clandestina, ratiocinatione conclusa sunt.

Scilicet immediate tum solum patet veritas, cum, quod in iudicio constituitur, vel sensui praesenti, vel ideae, quae subiecti loco est, aperte inest.

A quibus iudiciis cum principium ducant reliqua cognitionis nostrae genera, *principia* etiam recte dicuntur. *Absolute* autem *prima* non nisi ea dici posse, quae nullo plane iudicio alio nituntur, et ab his differre, quae in partibus cognitionis nostrae constituuntur *principia specialia*, facile perspicitur.

§. 69.

De demonstratione.

Vbi immediate evidens veritas non est, in medium proferri oportet, quibus nexus cum principiis indubitatis ostendatur; quod *probationem* nominant aut *demonstrationem*. Quae vel eius ipsius rei, quae probanda est, expe-

perientia absoluitur, vel generalium principiorum adplicatione thesesque explicatione. Hanc *a priori* dicunt sumi, eam *a posteriori*. Et illa quidem vel *directe* ad thesin procedit, vel manifestata contrariae falsitate, *indirecte*, *apagogice*, eam confirmat. Quocumque modo instituatur probatio, ut recte se habeat, requiritur

1) Ut firmo fundamento innitatur, principiis certis et indubitatis;

2) Ut recte in concludendo ubique procedat.

Quare *petitionem principii*, *circulumque* in demonstrando, et *saltum*, et *elenchi mutationem*, vitia in demonstratione esse, manifestum est.

§. 70.

Quid in omni cognitione nostra certum sit, hic quidem constituere animus non est. At characteres, quibus in diuersis cognitionis humanae partibus veritas certo dignosci queat, generatim

Principia
certitudi-
nis.

tim enumerare hoc loco conuenit:
Itaque

1) In ea cognitione, quae in *conceptibus* mentis vnice occupatur, veritateque, quam dicunt, nominali certum est, quidquid ex datis notionibus definitionibusque subiecti et praedicati aperta consequentia ducitur.

2) In ea autem cognitione, quae circa res ipsas earumque naturam versatur, *absolute certum* illud est, quod vel experientia ipsa ita testatur, *vel ita* ex iis, quae certo experimur, consequens est, vt, quae est intellectus nostri natura, contrarium eius loco concipere plane nequeamus; *moralis* autem at *vulgari sensu* certum, quod ita confirmat experientia, vt eo acquiescere fas sit, contrario assentiri nefas.

3) Certum aliorum testimonio constituitur aliquid, si eius testimonii falsitas vel sine manifesta contradictione poni non potest, vel aduersus omnem experientiae humanae fidem verique

ra-

rationem poneretur; et priori quidem modo geometrico, altero morali significatu certum.

4) Denique qua lege certos nos dicere possimus de cogitatis aliorum ex scriptis aut sermone eruendis; ex dictis facile colligitur.

§. 71.

Quo rarius etiam in grauiissimis re- Probabili-
bus, et plurimis cognitionis humanae tatis prin-
partibus, nobis licet esse certis; eo cipia.
magis interest ea fundamenta recte per-
spicere, quibus, quamuis non certa,
probabilis tamen opinio redditur.

Ex iis autem, quae de veritate et intellectus legibus naturalibus supra tradita sunt, consequens est,

1) Vt probabile illud sit, quod licet in praesenti nondum compertum sit, cum eo tamen, quod certa experientia iam cognitum est, alias, *vel* semper *vel* plerumque, fuit coniunctum. Vnde naturalis et experientia vero etiam

F

ma-

maxime comprobata *euentuum similium* expectatio, et *partium naturalium* coniectura est.

2) Itaque ea etiam probabilis est opinio, quae id sumit, quod pluribus aut omnibus in vniuersim naturae legibus, certa iam ratione exploratis, magis est consentaneum.

3) Vbi etiam ultra omnes experientiae limites coniectura procedit, et quod nullo adhuc exemplo cognitum est, neque ex eo, quod certo nouimus, necessario sequitur, constituere audet; illud maxime ferendum esse, et si quidquam constituendum sit, eligendum, quod *ad veritatem magis accedit*, hoc est, his quae quacunque ratione certo constant, maxime simile est, adeoque parte quadam sui certum; ex iisdem principiis recte colligitur.

4) *Alterum* probabilitatis principium, praeter hoc, quod ab *analogia* ducitur, illud est, quo probabilis ea coniiciendi ratio declaratur, quae ex pluribus coniectu-

iecturae propositis id eligit, quod *pluribus modis* fieri potest aut potuit. Quae ratio et generalibus verum constituendi legibus (§. 63.) consentanea est, et vii atque experientia confirmatur.

5) Probabilitas autem alia est in *abstracto*, alia in *concreto*; potest aliquid in genere quidem esse probabile, in casu autem aliquo singulari improbabile.

6) Probabile nil dici posse, quod ne possibile quidem sit, et omnia probabilitatis argumenta frustra esse, sicubi de veritate contrarii iam constet, ex dictis facile patet.

7) Patet etiam in probabilitate *gradus* locum habere posse, et qua sint ratione determinandi. Nimirum eo magis in se probabile est iudicium, quo certius, communius, frequentius est illud, ad quod alterum refertur, et quo magis hoc ad illud ipsum accedit, atque idem cum eo est; vel etiam, quo plures adfunt modi, quibus locum ha-

bere possit. Eo magis etiam probabile aliquid fieri, quo minus contrarium sumi possit, facile intelligitur. *)

*) Notitiam auctorum, qui probabilitatis principia exposuere, suppeditat C. H. FROEMMICHEN in tract. *Ueber die Lehre des Wahrscheinlichen*, 1773. 4.

§. 72.

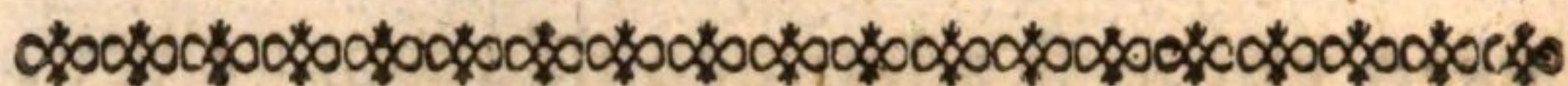
Sceptico-
rum ratio-
nes gene-
rales et lo-
ci com-
munes.

Qui omnia haec, quae de veritate praecipiuntur, inania verba esse aut frustra praecipi putent, siquidem nil sit in cognitione humana aut certum aut omnino probabile; rationes quidem aliquas adferunt valde generales, et ex ipsis his, quae fundamenta constituere conati sumus, petitas. Omni nimirum rationi rationem aequè probabilem opponi posse, nullum esse nobis veri dignoscendi certum criterium, nulla principia perfecte et ab omni parte euidencia; quare et circulo se excipiant omnia, quae demonstratione viderentur constituta, et perpetuus sit opinionum dissensus, et ultimus pertinacissimi studii fructus ignorantiae conscientia. *) Quae
ve-

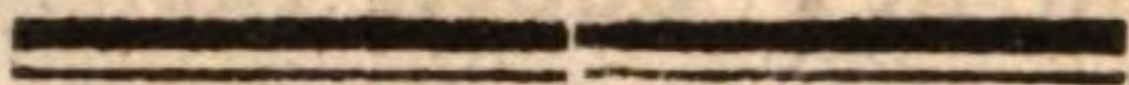
vero vniuerse adeo nequidquam valere, vel illico adparet, vel tum certe apparebit, cum diuersa cognitionis humanae genera curatius lustrati, eorum initia scrutati, et qua vbique ratione versandum sit, edocti fuerimus. Antea autem quam hoc fieri commode possit, agendum nobis est de causis errorum.

*) V. SEXTVS EMPIRICVS *Pyrrh. Instit.* lib. I. DIOGENES LAËRTIVS lib. IX. et comp. CROVSANZ *Examen du Pyrrhonisme*, eiusue epitome *Le triomphe de la verité*, 2 vol. 8. 1756. germ. vers. sub tit. *Prüfung der Secte, die an allem zweifelt*. Plurimi in disputatione cum scepticis causae suae nocent, dum ne quod iustum quidem est, aduersariis concedere volunt.

C A P V T II.

De caussis errorum remediisque generalissimis.

§. 73.

Erroris
causae
generales.

Ea est natura intellectus nostri, ut neque, quod manifeste repugnat, admittere, neque absque omni fundamento pro vero aliquid habere possimus. (§. 63.) Quoties ergo erramus, adfit aliqua ratio, quae veri nos specie quadam fallat, necesse est. Eamque iam in *similitudine* quadam, quae tamen plena et perfecta non est, sitam esse; iam in *iudicio* aliquo, siue sensus siue intellectus auctoritate constituto, quo tamquam generaliter vero utimur, cum aut falsum, aut adeo generale non sit, experientia declarat. Haec vero erroris causa locum habere non posset, nisi et manca, confusaque, aut omnino imperfecta foret nostra cognitio, et im-

imperfectae tamen huic cognitioni nostrae nimis consideremus.

§. 74.

Cognitionem, cui iudicia nostra innituntur, iusto modulo ut non semper metiamur; id vero consequitur

Confidentiae et praecipitantis causae.

1) Ex ipsa ignorantia et nativa simul imaginationis indole; quae utcumque percepta plene et accurate perspecta, ac cognitionis nostrae ambitu omnia iam comprehensa, aut iis, quae cognita habemus, similia esse, ut opinemur, nos inducunt.

2) Idque eo magis accidit, quo maiorem de ingenio suo aut experientia sua spem opinionemque aliquis fouet.

3) Ex naturali, et exemplo aliorum etiam magis irritato, continuo vires suas exferendi, et proinde etiam iudicandi, conatu cum *inertia* coniuncto.

4) Ex erroris in multis rebus incuria.

5) Ex repræsentationum viuida specie et sensu intensiori; quare ab omni parte perspecta e comprehensa, quae aliqua parte fortius animum impellunt, facilius videntur.

§. 75.

Voluntatis in intellectu decreta imperium.

Deinde ea est voluntatis, sicuti in omnibus viribus nostris, ita etiam in intellectu regendo, potestas, vt, quae ingrata nobis sunt, missa plerumque faciamus, iis autem inhaereamus et opitulemur, quae nos valde delectant. Animum ergo saepe auertimus ab ea parte, et ab iis cogitationibus, quibus verum doceri possemus; et ea tantum exquirimus atque congerimus, quibus grata species exoriatur aut sustentetur. Neque consilio vti hoc agamus, opus est; siquidem naturalis idearum adso- ciatio et sequela ad ea nos ducit, at- que, vt accipiamus, efficit, quae ani- mi statui, curis atque desideriis consenta- nea sunt. (§. 26) Quae si fortius adficiunt animum, atque adeo perturbant; mul- to etiam magis veri iudicium peruertere
et

et fallaces rerum species superare posse, quis est, qui nesciat aut non intelligat? Quare *animi perturbationes* s. *passiones* efficacissimis in omni cognitionis genere errorum causis merito adnumerantur.

Et cum omnium propensionum haec ad errores gignendos vis est; tum quaedam sunt earum genera, quibus ad errores in causis quibusdam singularibus proni natura homines euadunt. His certe principiis magnam partem debetur fides, quam vulgo inveniunt mira et stupenda naturaeque vires superantia spondentes narrantesque, et multorum ad paradoxa procliuitas.

Neque tamen ad errores suscipiendos efficax solum est vis propensionum; verum etiam ad veras salutareque opiniones informandas tuendasque eadem saepe permultum confert. *)

*) Cf. MALLEBRANCHE liv. IV et V.
BASEDOW *Elementarbuch* I. p. 423.
HOME *Geschichte der Menschheit*, Th. II. p. 49.

§. 76.

Verbo-

rum falla-
ciae.

Verborum etiam, quibus ad exci-
tandas animo rerum notiones utimur,
ea saepe est ratio, qua in errorem fa-
cile incidamus. Praeterquam enim,
quod non res ipsa, sed nostra tantum
quaedam rerum cognitio eorum ope
excitetur; ea magnam partem ita com-
parata sunt, ut res valde diuersas fa-
cile confundamus. Deinde huic re-
praesentationum typo ita adfuefunt ho-
mines, ut verba rerum ipsarum loco
fere habeant; unde plura existunt er-
rorum genera. Denique iis nonnun-
quam nominibus res sunt insignitae,
quorum natua aut alias familiaris signi-
ficatio, aliam plane, quam quae rei
ineft, formam animo fiftit. *)

*) Cf. LOCKE B. III. ch. X. HELVE-
TIVS disc. I. ch. IV. HOME *Ge-
schichte der Menschh.* Th. II. p. 45 f.

§. 77.

Praeiudi-
ciorum
vis.

Denique ex vno errore saepe plu-
res alios nasci notum est, atque ex iu-
di-

diciorum nostrorum principiis intelligitur. Vnde opiniones male praeconceptas, *praeiudicia* vulgo dicunt, inter errorum causas etiam referri par est. Eorum ingentem in omni cognitionis genere esse numerum, magnamque vulgo in omni vita, maximam tamen in prima aetate, et eius potissimum, quod *auctoritatis* vocatur, vim esse, satis constat. Neque vero vel sine omni veri specie animo sese insinuant eiusmodi opiniones, vel non nisi errores ubique pariunt. Quare licet noxia plurima sint praeiudicia, quaedam tamen etiam innoxia fuerint; quin probabilia, sicubi rectius, quod in opinando aliquis sequatur, iudicium non adsit. Sua autem sicuti in vniuersum difficilius detegit quisque praeiudicia; ita quae diu inualuere, quae plurimos aut magnae auctoritatis homines habent consentientes, quae multorum placitorum fundamenta sunt, ea denique, quae animi propensionibus fauent, quarum inadiuuandis etiam eiusmodi opinionibus satis conspicua vis est, omnium difficillime

lime extirpantur. Porro ea est intellectus humani ad praeiudicia propensitas, ut maxima ingeniorum diuersitate vix aliud quidpiam, nisi praeiudiciorum diuersitas, praeparetur.

§. 78.

Confecta-
ria pra-
ctica.

Ex his recte cogitandi principia iam adparent, atque generales erroris euitandi regulae. Nimirum

1) Iudicium antea quam feramus, aut ab alio prolatum nostrum faciamus, certane adsit et sufficiens ratio, explorare, eaque si deficiat, nostrum potius *suspendere iudicium* oportet.

2) Porro pro rationum pondere et certitudine iudicium aut assensum *temperare et moderari*;

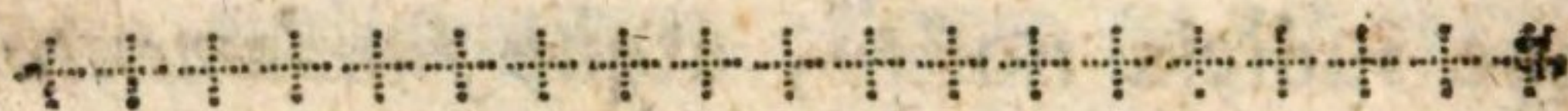
3) Denique cum, principiis minus recte constitutis, etiam quae legitima ratione consequuntur, falsa esse possint; de veritate certi esse non possumus, nisi *praeconceptas opiniones* nostras, a quibus initium ducunt pleraque

que iudicia nostra, atque *fundamenta*, quibus innituntur, ad vnum omnia penitus explorata atque excussa nobis fuerint.

4) *Dubitatio* itaque recte iudicandi dici potest initium. Quae vero uti recte procedat, a praecipitantia, passionumque fraudibus, uti alias, studiose cauendum est.

*) Cf. CARTESII *Meditat. de philos. prima, medit. I.*

C A P V T III.

De recto sensuum usu, arteque experiundi.

§. 79.

Corpora
vtrum
vere sint! sensu quandoquidem initium ducit omnis cognitio nostra, iudiciumque omne externi interniue sensus auctoritate vel confirmari vel refelli solet; haec ipsa sensuum quae sit auctoritas, quoque fundamento nitatur, sedulo examinari necesse est. Et *sensus* quidem *interni* auctoritas in eo, quod nobis videatur, quod cogitari possit, verumque adeo dici, constituendo necessario agnoscenda est. (§. 63.) Ad rerum autem, quae sensui obuersantur, indolem causasque cum venitur; tum vero sensus auctoritas saepe periclitatur, et multa sunt, quae contra eam dici possint. Et in primis res extra nos positae, quae sensui adparent, *corpora,*

pura re vera vtrum existant, an *visorum*, *idearum* numero mere sint habenda, dispiciendum est; siquidem qui negarent hoc aut saltem dubium censerent, multi reperti sint *Idealistarum* nomine noti. Quae causa cum sine manifesta sensus communis iniuria in disceptationem vocari non posse plurimis videatur; ab aliis eiusmodi solet defendi argumentis, quibus non solum in longam et ambiguam controuersiam res adducitur, sed neque ad eum exitum deducitur, quem naturalis persuasio exspectare nos fere iubet. Nobis rem iterum iterumque pensitantibus, omnis haec controuersia a logomachia parum abesse, omniaque, quae in vtramque partem disputantur, eo redire videntur, *quae naturali constitutione communique lege humano sensui adesse videntur, quae constanter apparent, re vera adesse dicenda esse, verumque loco habenda*; siquidem horum eorumque, quae mere videri inter omnes conuenit, et maxima est diuersitas, et hanc ipsam diuersitatem innuere, nil aliud sibi velle, il-

illud rei, quae vere extra nos adsit, nomen, usus vocabuli, atque notionis, quae eo profertur, origo manifestant. *)

*) Celeberrimi episcopi Angli BERKELEY dissensum, non ipsi tam causae quam defensoribus eius quibusdam gravem, v. in eius *Dialogues between Hy-las and Philonous*, it. in ESCHENBACHS *Sammlung der vornehmsten Schriftsteller welche die Wirklichkeit der Koerperwelt leugnen*. Adde MALLEBRANCHE R. de la V. Eclairiss. II.

S. 80.

Vtrum
eae, quae
sensibus
adparent,
corporum
qualita-
tes?

His ita constitutis minus habet difficultatis ea disputatio, quae ad rerum extra nos positarum, quae sensu percipiuntur, *qualitates* omnesque determinationes spectat. Quod si enim rem totam vere extra nos adesse sensuum testimonio recte asseritur; partes etiam eius atque singulas adfectiones ita adesse, confitendum est. Neque tamen vel hoc ad alia, quam quae *naturali lege constanter adparent*, transferendum; neque aliter, quam nostri, quo iam gaudemus, intellectus, quaeque ad eum per-

pertinet, veritatis respectu, interpretandum est. Et quamvis quasdam earum, quas sensu percipimus, adfectionum magis a sensuum nostrorum natura pendere, alias minus, intelligamus; vtrum tamen vlla earum, qualis a nobis concipiatur, absoluta et immutabili veritate sit, dubium certe est *).

*) Cf. SEXTVS EMPIR. *Hypotyp.* II. cap. 6. CARTESIVS *princip. philos.* part. II. §. 3. IV. §. 198. MALLEBRANCHE liv. I. LOCKE B. II. ch. VIII.

§. 81.

At hoc quoque dubium nonnullis visum est, num eandem rem eodem modo plures homines sensu percipiant, saltem ea similitudine, qua de alterius sensu ex suo quisque iudicare possit? Et perfectam quidem similitudinem vel nunquam, vel rarissime obtinere, et experientia docet et ex causis ipsis intelligitur. At satis magnam et finibus plerumque respondentem eam convenientiam esse, dummodo uterque sensu recte usus sit, eadem ratione patet, ne-

Num eadem omnibus hominibus adpareant?

que iis, quae contra dicuntur, infirmatur *).

*) Cf. SEXTVS lib. VII. *adu. Logicos* segm. 195. seq. MALLEBRANCHE liv. I. ch. VI. §. 1. ch. XIII. §. 5.

§. 82.

Singulare
visum
quodnam
verum?

Cum vero non omnibus, quae ex sensu oriuntur, ideis iudiciisque veritas ista et consensio tribuatur; quibusnam characteribus legibusue prava a rectis possint distingui, atque ab errore caueri possit, curatius iam est tradendum.

Itaque de veritate visi non ante est pronuntiandum, quam corpore et animo bene nos valere, et omnia media et adminicula, quibus sensus eget, recte constituta esse, constet. Quae singula mentis compos homo facile plerumque diiudicauerit, et maxime quidem, ubi aut pluribus sensibus locus est, aut alii adfunt experientiae participes; modo praeiudicatis opinionibus aut affectuum perturbatione quisque liber fuerit.

§. 83.

§. 83.

Verum vbi etiam optime constitu-
ti sensus sint et legitima visa, iudicio
tamen facile peccatur, plura, quam
sensu adhuc comprehensa sunt, *vitio*
subreptionis inferente. Ad quod eui-
tandum

Vitium
subreptionis.

1) Primo quidem non nisi *singulare*
iudicium ferendum est, neutiquam ge-
nerale; idque omni, quo fieri potest,
modo curatissime circumscriptum.

2) In viso *nomine* aliquo designan-
do caute versandum; quippe quo ple-
rumque longe plura conclusa sunt,
quam sensu adhuc percepta.

3) Praecipue autem a sensus enun-
ciatione ea separanda sunt, quae nun-
quam sensui immediate patent, qualis
est caussarum finiumque relatio. Qui-
bus singulis praeiudicia et animi affe-
ctus vehementiores adeo contrarii sunt;
ut frequentissima ubique esse vitii sub-
reptionis exempla, mirum non sit.

§. 84.

Obferua-
tionis le-
ges et ad-
minicula.

Maiorem vero nonnunquam curam artemque requirit is sensuum et experientiae vſus, quo ad ſcientiam, id eſt ſolidam rerum intelligentiam, liceat contendere. Nempe

1) Praeuia quadam eorum, quae obuia futura ſunt, notitia, adeoque praeparatione, nonnunquam opus eſt.

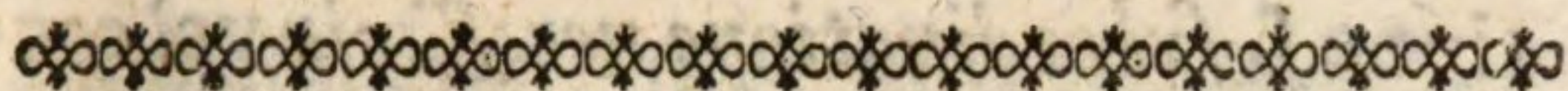
2) Nonnunquam nudi non ſufficiunt ſenſus, ſed externa adhuc organa requiruntur.

3) Conſtanti ſaepe, quin pertinaci et ad plura etiam celerrime conuertenda animi intentione, quaeque nullo caſu facile turbetur, opus eſt;

4) Sagacitate porro, qua, quid quacunque ratione futurum ſit, aut obtineri poſſit, praeuideatur et colligatur;

5) Denique accuratiſſima omnium phaenomeni partium, omnium rerum circumſtantium, adnotatione *).

*) ZIMMERMANN *von der Erfahrung in der Arzneykunſt. L'art d'observer* p. SENEBIER. (deuſch. 1776).

C A P V T IV.

De caussis atque viribus rerum indagandis.

§. 85.

C*ausssae* notio supra iam (§. 37.) tra- Definitio-
 dita quo luculentior fiat, a *caussa* nes.
 proprie sic dicta differre ea omnia, quae
conditiones quidem, sine quibus effectus
 non exstitisset, fuere, at nullam vim
 ad eum producendum contulerunt,
 notandum est. Maxime autem a *caus-*
sa differt *casus*, h. e. eiusmodi res aut
 relatio, qua posita licet aliquando effe-
 ctus, de quo quaeritur, existat, neu-
 tiquam tamen est necessarius; quae ita-
 que rei eiusmodi ad effectum hunc rela-
 tio legem naturae non constituit, sed
 communibus naturae legibus ad eius-
 modi effecta spectantibus contraria po-
 tius est. *Causssarum* alias esse *immedia-*
tas alias *mediatas*, hasque vel consecu-
 tio-

tione s. *subordinatione necessaria* vel *contingente*, alias *principales* alias *instrumentales*, *sufficientes*, minus *sufficientes*, *perfectas*, *adiuvantes*, (v. CICERO de fato cap. 18.), *occasionales*, *exemplares*, *inales* alias *); ex nominum ratione atque exemplis facile intelligitur.

*) V. SENECA epist. LXV.

s. 86.

Axioma-
ta.

Iam *principia*, quibus nostra de causis iudicia constituuntur, vel ipsis notionibus iam suppeditata, vel experientiae constantia satis stabilita, haec sunt potissimum notanda;

1) *Vbi causa plena cum omnibus conditionibus adsit, effectum non deficere, et v. v. neque plus esse in effectum posse, quam in causa*, facile est ad intelligendum.

2) *Vbi causa sit, ibidem effectum oriri, neque in distans, vti loquuntur, causam aliquam immediate agere; experientiae profecto nostrae satis est*
con-

consentaneum, licet ex primo de causis conceptu non omnino pateat.

3) Similiter etiam a causae existentia ad effectum eius causae progressum aliquem et statuum successionem manifeste adeo plerumque experimur, ut is etiam cogitandi ordo, quo *causam prius* existitisse, *dein effectum* concipiamus, maxime naturalis nobis sit. Neque tamen is ordo re ipsa necessarius sic videtur, ut res aliqua alterius vi existens non possit inde ab initio, vel si ab aeterno haec exstiterit, ab aeterno causae suae adiuncta videri.

4) *Causam sui ipsius* proprie nil dici posse, ex notionibus evidens est.

5) At vero *in causarum consecutione* statuendum *aliquid esse primum*, quod nulla ulterius causa egeat, nisi omne de causis iudicium intellectui nostro eripere velimus, necessario concedendum est *).

6) Virium genera cum non nisi effectuum ratione distingui queant,

a virium similitudine effectuum similitudinem pendere, et retro, necessario confitendum est. Atque hac ratione eandem plane causam eundem proxime effectum sequi, eiusdemque plane rei eandem causam proximam subesse; experientia omnino docet **).

*) V. HOLLMANNI *Metaph.* §. 321. CRUSSII §. 149. REIMARI *Betrachtungen über die natürliche Religion*, p. 90. BASEDOW *Philalethie*, I. §. 209. LAMBERT *Architectonic* §. 472. HUTCHESON *Synops. Metaph.* p. 37.

**) BASEDOW *Philalethie*, II. §. 97. seqq.

§. 87.

Nil sine
caussa fit.

Caput autem huius doctrinae et arx summa hac continetur propositione, *sine caussa nihil fieri, nec, nisi quod absolute necessarium sit, omnino esse quidquam posse.* Cuius prior pars omnis rationis humanae fundamentum ita constituit, ut illi, nisi huic simul, nuntium mittere nemo possit; atque adeo vel ex intellectus nostri nativa indole, uti alia quaedam (§. 63.) vel
ex

ex perpetuo omnis experientiae nostrae consensu consequens hoc esse, necessario concedendum fit.

Contingens autem si quid nobis *vel* manifesta mutabilitate sua, *vel* aliarum certo contingentium rerum similitudine videtur; tum idem a causa quapiam pendere, cuius vi ita constitutum sit, *ibi* experientiae ductu, *hic* analogica ratione, non minus recte neque minus necessario iudicamus *).

*) Cf. PLATO in *Timaeo*, Opp. edit. Ficcin. p. 1076. ARISTOTELES *phys.* II. 4. CICERO *fin.* I. 6. *divinat.* II. 28. LEIBNITZ *Theod.* I. §. 44. WOLF *Ontol.* lat. §. 70-75. CRUSIUS *Ausführliche Abhandlung von dem rechten Gebrauche und der Einschränkung des sogenannten Satzes vom zureichend.* BASEDOW *Philaleth.* II. 92. 170. LAMBERT *N. Org.* I. p. 569-76. BEATTIE *Versuch etc.* p. 85.

§. 88.

Quibus ita constitutis, facile effici- Confecta-
citur, ria.

1) Eorum, quae *caussarum intelligentium* operibus plane similia sunt, a fortuito *caussarum* concursu plane diuersa, intelligentem *causam* legitime statui.

2) In *caussarum finalium* genere illud probabiliter sumi, quod cum ipsa rerum constitutione maxime efficitur, tum *causae* alias cognitae propensionibus maxime consentaneum est.

§. 89.

Errorum circa causas potiora genera. Haec ipsa principia dum sequi nobis videmur, minus tamen circumspicientes in varios errores incidimus;

1) *Causam* reputantes, quidquid antecessit, aut obuium est, et maxime quidem si natura eius rei parum adhuc perspecta nobis sit, et miros aliquantum nos habeat;

2) Omnem effectum rei tribuentes, quae pars tantum *causae* fuerit; aut etiam omnino reiicientes, quod non vnice sufficiat;

3)

3) Aut vim, rationemque, qua res quaedam caussa exstiterit, male concipientes. Ex quibus erroribus plures alii facile promanant. In quibus gignendis fouendisque cum propensionum iterum manifesta satis est potentia; tum ea plurimum efficit, naturalis homini, at iustis non semper limitibus circumscripta, persuasio, similes iis, quas cognitae habemus, causas vnicuique apparentiae subesse *).

*) Quae ratio quantum valeat apud barbaras gentes, exempla docere possunt in STELLERS *Beschreibung von Kamtschatka* p. 64. KRANTZ *Historie von Groenland*, l. 296. ISELIN *Geschichte der Menschheit*, l. 183.

§. 90.

Caussam itaque aliquam rectius exploraturis, et quidem ipsa *experientia* ^{Quomodo indaganda?} *duce*, crebra atque attenta observatione opus est, ut quae coniuncta naturae legibus atque perpetua sint, ab iis, quae casu intercedunt, sedulo discernantur. Vbi si in viribus nostris possi-

positum est, quoties lubet, phaenomenon instaurare; res minus habet difficultatis; neque tamen tunc cauere saepe potest, quominus diu ancipites haereamus.

Alia autem adhuc patet via, qua causae indagatiōi operam nauemus, *analogica* nimirum colligendi *ratio*. Similium enim euentuum cum similes esse causas sumi possit, similesque similibus causarum effectus; cum phaenomenon ipsum, tum res circumstantes aut praecedentes lustraturi, forte incidimus in aliquid, quod similitudine sua causae suspicionem nobis faciat. Quae magis confirmabitur, si

1) Causam alias satis cognitam in hoc casu operari *potuisse*, extra dubitationem positum sit;

2) Si nihil sit in omni effectu, cui vires huius causae alias cognitae non sufficiant;

3) Si nulla alia causa cogitari possit, quae vel huic ipsi phaenomeno,
vel

vel generalibus naturae legibus magis conueniens sit.

Vbi ad communem aliis euentibus causam res quaedam deduci non potest; in hac tanquam peculiari naturae lege subsistendum est. A *passionum* autem atque *praeiudiciorum* illusionibus in hoc etiam iudiciorum genere diligenter cauendum; et in primis quidem illud neutiquam committendum, vt *de finibus* animo informatae, vtcunque verisimiles, et alias consideratione dignae, aut aliunde *longius petitae opiniones* in phaenomenis obseruandis, causisque explorandis retardent aut omnino reprimant nostram ipsorum aut, aliorum naturae speculatorum diligentiam.

§. 91.

Causa generatim cognita, *virium* Virium indolem atque operandi modum accurate derespiciere multum interest. Quod iterum vel experientia vel analogica concludione, non tamen absque insigni saepe ac difficili opera, obtineri potest.

§. 92.

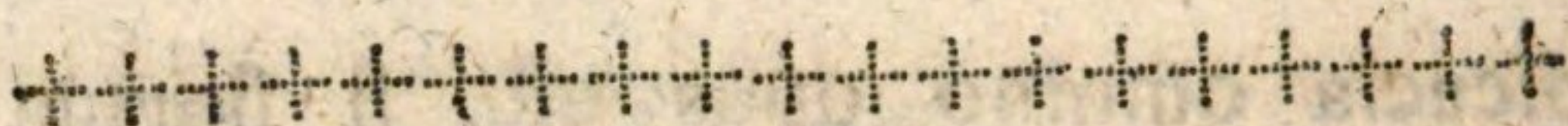
De sensus
interni
auctorita-
te et phae-
nomeno-
rum psy-
chol. in-
terpreta-
tione.

Sensus interni ad determinandum il-
lud, quod aliquis percipiat, aequè ac
externi, necessario admittenda est au-
ctoritas. Neque ex consensu phaeno-
menorum eorumque constantia hic quo-
que vires legesque naturae patere,
negari potest.

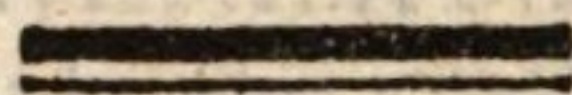
Cum vero sensu tantum, quid fiat,
non vnde ortum, quod percipitur,
traxerit, sit manifestum: omnia ea
iudicia, quibus eorum, quae sensui in-
terno obiecta sunt, definiuntur causae,
ut sunt pleraque, rationis scrutinio,
earumque, quas hactenus exposui-
mus, legum normae subiicienda esse,
adparet. Idque eo maiori cura institui
debet; quo facilius diuersorum prin-
cipiorum similitudine hic falli animus
atque in grauissimos errores incidere
potest. Etenim et praeiudiciorum in
his partibus maxima vis est, atque
imaginationis εἰδωλὸς fraudi facillime
esse possunt; et vero maiori per-
spi.

spicacia omnino opus est, si singula
rite distinguenda, suisque sint caussis
vindicanda, in intima hac et celerri-
ma, nonnunquam etiam inueterata
effectorum confociatione.

CAPUT V.

De meditatione recte instituenda.

§. 93.

Generalium notio-
rum ana-
lysis et de-
finitio.

Ea, quae sensus docet atque experientia, colligens ad generales notiones et relationes constituendas, aut analogia ductus ad alia diiudicanda adhibens, quibus legibus obtemperet intellectus noster, pluribus supra locis ostensum est. His autem ratiocinandi legibus, quibus repugnare non possumus, quo ubiuis satisfiat; ante omnia de conceptibus vniuersalibus, quos in mente fouemus, dispiciendum est. Quare et *nominis significatio* plene curateque est *definienda*; ipsiusque *conceptus*, opinionisque, quam continet, *origo* atque fundamenta sunt diligenter *examinanda*. Hoc quare ratione fieri possit, facile patet (§. 19.). Illud autem ut obtineatur, rei, cuius conceptum

con-

constituere animus est, variae species exemplaue maxime diuersa, dein opposita, atque etiam affinia circumspicienda sunt, conferenda, examinanda.

§. 94.

Ad quod ipsum iam multum conferre possunt, quarum alias etiam maximus vsus est, *distinctiones* atque *diuisiones*. Et illis quidem cauetur, ne res nomine aut indole etiam aliquantum conuenientes plane confundantur. His autem omnia, quae generali cuidam notioni subiunt, ita sistuntur, ut et quid generatim certo constitui possit nec ne, quidque speciarum similitudine coniici, facillime adpareat. Ipsa autem ea, quae genere quodam comprehenduntur, cognita iam et in memoriam modo reuocanda esse, hic quidem sumitur. Itaque curandum modo est, ut diuisio iis principiis eoque ordine procedat, quem aut generales disiunctionis leges (§. 51.) aut fines alicubi maxime propositi requirant.

Distinctionum
diuisionumque
usus.

Quaestio-
nes. quo-
modo sol-
uendae?

At enim vero plura nonnunquam, atque cognita adhuc nobis sunt, menditabundi quaerimus; seu necessaria, seu probabilia, saltem possibilia. In *quaestione* itaque aliqua haerentes

1) Terminorum, quibus ea quaestio continetur, accuratissimas definitiones atque explicationes quaerere oportet.

2) Tum quaestio ipsa, si pluribus constet quaestionibus, in simplicissimas partes resoluenda.

3) Vnaquaeque earum, sicubi magis determinari possit, per species subiectas, aut ad generaliore quaestionem referri, eo omnino adducenda est.

4) Iam de eo maxime cogitandum, num quaestioni propositae alia substitui possit notior, aut plane perspecta, vel omnino eadem, vel satis tamen conueniens; quapropter singulas
no-

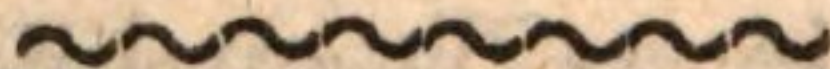
notiones definitionis diuisionisque lege iterum iterumque explorare, quidque ex singulis datis elici possit, inquirere opus est.

§. 96.

Ex his iam facile erit ad diiudi-^{Topicae artes.}
candum, quibus fundamentis nitatur,
et quem vsum habere possit *topica* inue-
niendi *ars*, veterum recentiorumque
Logicorum Rhetorumque scriptis cele-
bratissima *). Vnicuique nempe rei
cum multa sint cum aliis rebus *commu-
nia*; eorum, quae communia sunt,
locos quosdam constituere placuit; ex
quibus *vel* ea ipsa, quae generatim no-
tata sunt, in caussa qualibet repetere,
vel ad similia reique propositae magis
propria inuenienda initium ducere pos-
sis. Quibus initiis quamuis tirones,
nullis adhuc meditationis legibus ad-
fueti, notionibusque restrictibus parum
imbuti, et alii etiam vti nonnunquam
possint; neque tamen multum ab his
adminiculis sperandum, neque veren-
dum non est, ne generalibus inhiando

magis accommodata aliquis praetermittat, aut etiam proprios ingenii ad praecleara enitentis stimulos reprimat.

- *) V. ROETENBECCII *Logica vetus et nova* part II. p. 714 seq. CRVSII *Logica* p. 1038. DARJESII *Via ad veritatem* p. 120 seqq. ULRICHS *Anleitung zu den philosophischen Wissenschaften*, §. 88 seqq. Adde VERVLAMIVM *de augmentis scient.* lib. V. cap. 3,

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

C A P V T VI.

De cognitione veritatis ope testimoniorum.

§. 97.

Quamquam in hac cognitionis nostra parte multa occurrant, quae fallere nos aut dubios relinquere possint; tamen certa quaedam ac firma hic quoque inuenire licet fundamenta, quibus recte acquiescamus. Nimirum

1) Cum ea, quorum repugnantiam euidentissime perspicimus, nulla testium auctoritate vera habere queamus; alia, quae relata accipimus, ita possunt esse comparata, ut, minima etiam testium auctoritate accedente, ipsa iam per se fidem mereantur.

2) Deinde testimonii alicuius ea potest esse conditio, ut neque erroris

neque mendacii suspicio sufficienti caus-
fisque naturalibus conuenienti ratione
locum habere queat.

3) Denique is potest esse diuerso-
rum testium numerus, vt idem omni-
bus mentiendi consilium, eundemque
errorem tribuere, ab omni experientia
omnibusque cum ratione iudicandi prin-
cipiis abhorreat.

§. 98.

Variae
augendae
minuen-
daeuefi-
dei ratio-
nes.

Ad has testium reique ipsius con-
ditiones accedunt nonnunquam alia,
quae fidem amplius facere possint. Si-
lentium primo vel etiam consensus eo-
rum, quibus contradicendi et occasio
erat et probabilis causa. Dein tem-
poris vel loci, vbi testimonium aliquis
proferret, confirmaretque, conditio.

Sunt vero etiam aliqua, quae fi-
dem minuant suspicionemque moueant;
sectae, cui addictus testis est, decreta;
aetatis, qua vixit, ad fabulas conden-
das propagandasque procliuitas; alio-
rum,

rum, quibus aequae cognita tuendaque veritas fuerat, silentium aut dissensus; praetermissio eorum, quae, si quis testis rei adfuisset, praetermissa fuisse probabile haudquaquam est; eorum denique, quae locum habere vel observari ab eo teste non poterant, illatio.

§. 99.

Porro ex his consequens est,

Regulae
inde con-
sequen-
tes.

1) Cum in testium examine et facultatis et voluntatis verum dicendi ratio semper habenda sit; attamen testimonii auctoritatem modo ab hac, modo ab ea parte, magis pendere.

2) Rei testem proprie esse non posse, nisi, quem *oculatum* dicunt, rei gestae praesentem; *auriti* vero aut mediati omnino testis auctoritate tum demum aliquid constitui posse, cum vel ipsius iudicium, vel eorum, quos ipse secutus est, fides explorata satisque probata fuerit.

3) *Coaeuus* itaque, cui hoc proprie nomen competat, testis esse debet. Neque tamen ea, quae subsequenter aetatis testium auctoritate vnice nituntur, fidem nunquam mereri, neque hos coaeuis semper postponendos esse, vniuerse constitui potest.

4) Quamquam, quod saepe falso adfertur est, verum esse aliquando possit; eo minus tamen fidem meretur, quo saepius *haec ipsa*, quibus iam quoque confirmatur, documenta fefellisse, cognitum atque compertum est.

CAPVT VII.

*De libris legendis, interpretandis
diiudicandisque.*

§. 100.

Ad solidam doctrinam adspiranti in Qui libri
legendi?
omni cognitionis parte librorum
opus est lectione. At vero dilectu
etiam opus est; quem recte fieri haud-
quaquam negari poterit;

1) Si quis optimos potius, quam
plurimos, legat relegatque;

2) Multorum seculorum iudicio
comprobatos potius, quam diariorum
fama celebratissimos, his tamen non
omnino neglectis;

3) Mala nota publice insignitos
neque auide appetat, ingenio animo-
que nondum fatis compositus confirma-

tusque, neque, cum maturescendi castigandique tempus instet, non legat.

§. 101.

Interpretationis
leges
principales.

In ipsa autem lectione primum necesse est, ut dicta recte intelligamus sensumque auctoris accurate adsequamur. Id quod nonnunquam facile obtinetur; nonnunquam vero artem requirit, cui ab interpretando *Hermeneuticæ* nomen est. Cuius praecepta generatim his continentur fundamentis.

1) Significatu maxime usitato verba, qui intelligi vult, plerumque adhibet; *litterali* itaque et maxime *proprio*; aut si peculiari vel sectae suae, vel omnino sibi, eo tamen constanti plerumque utitur. Eo itaque etiam ordinarie accipienda sunt.

2) In omni oratione uti idearum sit consensio, etiam opera adhibetur. Itaque ex *contextu* interpretatio institui debet.

3) *Scopi* etiam libri alicuius aut sermonis specialis, *locorumque parallelorum, classicorum* in primis, rationem habendam esse; ex iisdem principiis patet.

§. 102.

Vt autem de rebus ipsis iudicium recte instituat, maximumque, quem possit, lectio vsum habeat, necessarium porro, certe utile est, ut

Methodus in lectione seruanda.

1) Praeparato aliqua argumenti meditatione, at praeiudiciis libero, animo ad lectionem accedatur;

2) Vt cesset haec et meditationi locus iterum relinquatur, quoties vel minus comprehensa, vel vltiori disquisitione digna, vel ad altiora viam ostendere, quae obuersantur animo, videantur.

3) In primis cura atque attentio adhibenda est, ne verborum vi aut lepore fascinati rerum ipsarum iudicium negligamus.

4)

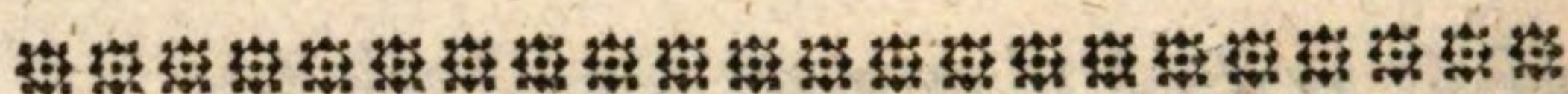
4) In libris itaque historicis facta primum a iudicio, quod auctor interponit, et conclusionibus, quas ducit, accurate distinguere; quaque auctoritate ista suffulta sint, dispicere oportet.

5) Vbi autem dogmata tractantur; videndum est, an ea, quae damnat auctor, recte definita, suisque, quibus aduersarii tuentur, rationibus confirmata proponat; propria autem placita vtrum eo significatu et ambitu, quo adhibet, ex principiis suis conclusa sint, et concludi omnino queant; fallaciis, quibus vel consilio vel leuitate sua adducti fucum sibi aliisque haud raro faciunt scriptores, seuero rationis examine opposito.

6) Excerpta atque repetitionem, quae variis modis institui potest, in argumentis grauioribus memoriae conditio plurimis suadebit; aliquam ordinis in lectione etiam habendi rationem necessitas omnibus illucebit.

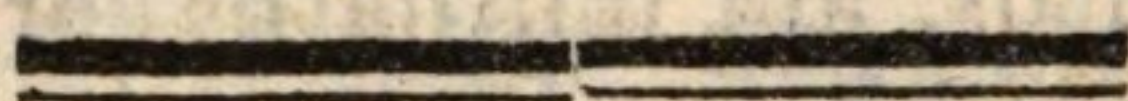
§. 103.

Ea etiam in librorum usu quaestio ^{Principia} nonnunquam oritur et maximi momen- ^{artis criti-} ti aliquando est, num genuinus liber sit eius, cuius nomen fert, auctoris, an suppositus, aut mutilatus certe et corruptus. Vbi vel testimoniis agendum, ratione supra proposita; vel in libri ipsius indolem inquirendum, atque vtrum cum eius auctoris aetatisue, ad quam refertur, certis characteribus conveniat, sedulo dispiciendum erit. Maximum vero in hoc negotio usum habet suppositionis librorum corruptionisque caussarum, et historiae omnis litterariae notitia. Ex quibus fontibus non solum fraudis aut corruptionis suspicio nascitur; sed emendationis etiam ratio felici successu saepe petitur.

CAPUT VIII.

*De iusta disputandi docendique
methodo.*

§. 104.

Disputan-
di leges
praeci-
puae.

Multum omnino non solum ad ingenium exercendum, verum etiam ad veritatem accuratius dignoscendam conferre possunt colloquia. Huic tamen scopo ut inferuiat disputatio, siue ore ea fiat, siue scriptis, ad leges aliquas ex veritatis et intellectus humani natura facile deriuandas instituenda est. Nimirum

1) Ne lingua mentem praecurrat, minusque perspecta et pensitata proferat, operam quisque dare debet;

2) Alteri deinde sua proferenti autem praebere animumque attentum,

3)

3) Si dissensus oriatur, unde ille existat et in quo contineatur, curate definire;

4) Modeste ac beneuolo animo contradicere atque contradicentem alterum ferre;

5) Hacque et alia quacunque ratione, ne animi exasperentur, cauere.

6) Desistere a disceptatione, si alieno plane ab hisce legibus more aliquis sit, ipsiusque errori alia ratione succurrere.

§. 105.

Quae recte tenet, cum aliis communis Docendi
municaturus metho-
dus.

1) Curare debet, ut clara omnia et perspicua satis proponat;

2) Solida atque omni parte sibi constanti ratione decreta sua confirmet;

3) Eo modo singula deducat et coniungat, quo facillime cohaerere atque comprehendi animo queant *).

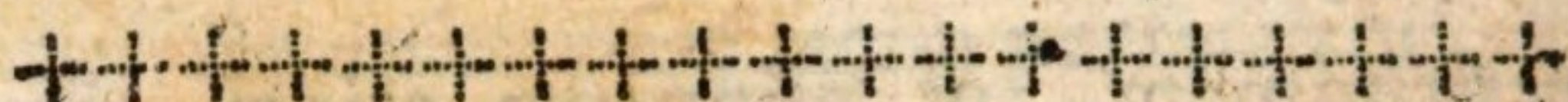
At

At enim vero facile perspicitur, atque experientia constat, horum confiliorum eam essenturam, ut neque idem semper institutionis ordo singulis hisce finibus aequae accommodatus sit; neque in argumentorum, atque etiam eorum, qui imbuendi iis sunt, diuersitate eadem ubique rationes intercedant. Quominus dubium est, quae generalibus hisce legibus, quantum fieri potest, consentaneae in aliis differunt methodi species, *analyticam, syntheticam, dialogicam, erotematicam, aphoristicam*, eximium aliquando usum habere singulas posse. Quae *mathematica* dicitur aut *geometrica* methodus, harum ipsarum, quas generatim constituimus, legum obseruantia recte celebratur. In ea tamen aliis disciplinis commendanda cauendum est, ne, quae has inter et mathematicas intercedit, obiectorum finiumque diuersitate minus perspecta, in abstractis et audacius sumtis intellectus conceptibus nimis haereamus, aut certitudinis atque euidetiae summae cupidi, moralem istam cer-

certitudinem, et minorem etiam, in qua acquiescendum nobis saepe est, probabilitatem vilipendamus.

- *) Legentium audientiumue attentio hic supponitur. Neque tamen ea, quibus excitari haec et conseruari possit, parui facimus. Quorsum in primis vsus, et momenti, quod argumento infit, debita expositio, et in dicente quidem sermonis concinnitas et facilis discursus, vocis iusta temperatio, et fiducia verecundiae leges non transgrediens referri merentur.

C A P V T IX.

De ingeniorum scrutinio et cultura.

§. 106.

De studio-
rum ratio-
ne recte
ineunda.

His, quae haecenus tradita sunt, iustae in omni cognitionis genere methodi praeceptis nihil ad ingeniorum culturam atque exercitationem Logicam conferre, dici profecto non potest. Sunt tamen nonnulla, quae his addi possunt, monita ad hunc ipsum finem proxime spectantia. Nimirum

1) Vt omnes ac singulae ingenii vires iusto ordine exerceantur;

2) Vt optima, quam primum fieri potest, exempla proponantur;

3)

3) Ad quaenam studia ingenium quoduis natura maxime incitetur atque contendat, dispiciatur;

4) Ut ut vni studiorum atque exercitationum generi quemquam propius addici conducat, ne tamen separetur adeo atque negligatur, sine quo illud ipsum feliciter succedere aut consistere non possit.

5) Pari ratione in nullo exemplari continuo haerere, neminem vnice ducem sequi atque venerari, nec suo nihil, neque plane ingenio confidere oportet.

6) Denique quantum integra corporis valetudo atque animi ferentitas ad ingenii alacritatem conferat, nunquam obliuiscendum est.

Ingenia
quomodo
dignos-
cenda.

Quum non eadem diuersis ingeniis
aeque conueniat disciplina aut exerci-
tatio, operae vero pretium est, quibus
indiciis ingenia ipsa satis dignosci pos-
sint, inquirere. Quae res ardua pro-
fecto et valde ambigua est. Plurima
enim impedimento esse possunt, quo-
minus, quas natura indidit, dotes illi-
co emineant. Deinde ea rerum cir-
cumstantium et aetatis et omnino cor-
poris vis est, vt quam certissimis ali-
quando signis concepisse tibi videreris,
egregii ingenii spes saepe euanescat. His
itaque satis perspectis, e re tamen est,

1) Varias occasiones et periclita-
tiones mature et vero etiam opportune
adducere;

2) Ad quaenam sibi relictus sua
sponte pronus sit, obseruare;

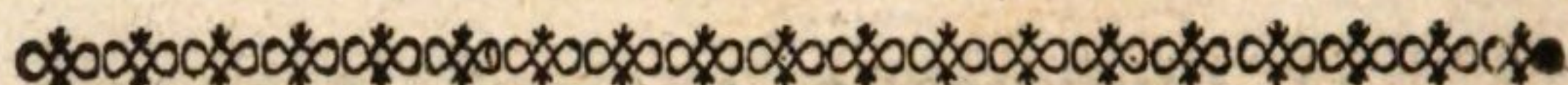
3) Quibusnam e re ipsa natis diffi-
cultatibus minimum deterreatur, quin
stimuletur;

4)

4) Quibusque exemplis tanquam adfinibus sibi suoque ingenio accommodatis maxime delectetur atque accendatur, sedulo animadvertere*).

*) V. doctam de hoc argumento commentationem in *Neue Biblioth. der schoenen Wissenschaften*, tom. VIII.

HISTORIAE LOGICES

DELINEATIO.

§. I.

Logicae
origines.

Logicae eae primum partes, quae circa disputationem versantur, excultae sunt; unde *Dialecticae* nomen. Fraude tamen magis et insidiis aduersarium petendi, quam coniuncta opera verum explorandi artem eam fuisse, documentis adparet; cuius origines in *Eleatica* sectae repertae sunt, *Zenone* atque *Protagora* maxime auctoribus. *Socratem* hisce se opposuisse, rectaeque in indaganda veritate rationis non solum exemplum praebuisse, sed quaedam etiam explicuisse praecepta; inter laudes eius merito refertur. Neque tamen impedire potuit, quominus ex ipsius quoque schola egressi quidam in

So-

Sophistica hac dialectica desudarent gloriolamque quaererent, a duce *Euclide* illo *Megarensi*, Megarici, et a studiis *Eristici* dicti *).

*) V. I. G. WALCHII *Historia Logices*, cap. II. in *Parergis eius academicis*.

§. 2.

Et hisce quidem *Sophistarum*, *So-* De Logi-
craticorumque studiis via ad maiores pa- ca Aristo-
rata est progressus, quibus reliquarum telis,
inter Graecos scholarum auctores stato- Stoico-
resque vel omnem Logices campum rum ac
emetirentur, vel ea certe distinguerent Epicuri.
statuerentque, quibus logicas doctrinas
containeri omnes, diu creditum est. Et
Aristotelis quidem, quem ducem adeo
in hac parte, sicut in omni philosophia,
secuta aetas posterior est, scripta quam-
uis molestis vexata fatis, ad nos per-
uenere, acerrimi profecto ingenii do-
cumenta. Neque vero *Stoicorum* stu-
dia ac scripta, temporis iniuria nobis
erepta, minoris fuisse, testimonia vete-
rum et specimina dubitare nos non pa-

tiuntur *). *Epicuro* laudi quidem merito ducitur, spretis sophistarum difficultibus nugis, planis quibusdam et maxime ad rem facientibus praeceptis, *canones* dixit, suos instruxisse; sed minus acute quaedam constituisse, negari non potest **).

*) *V. Revision der Philosophie* (auct. MEINERS) Sect. II. §. 3.

**) *V. CICERO acad. IV. 26. 33. fin. 1. 6. LVCRET. lib. V. 565.*

§. 3.

Logica
medii
aeui.

Neque Romanis neque medii aeui doctoribus, quod referri mereatur, debet logica disciplina. Nihil profecere *Raymundi Lulli* in arte magna conatus, ampli quidem at minus peripicacis aut adeo non exculti ingenii viribus maiores. Neque vero tulit ea aetas liberalem ingenii vsum et culturam; cui tamen non defuisse egregiis a natura dotibus instructos viros, satis constat.

§. 4.

Recentio-
rum stu-
dialogica.

Productis tandem meliori fortuna in medium diu latitantibus antiquae
sa-

sapientiae monumentis, et deiecto simul humanae auctoritatis seruili isto iugo, logicae etiam scientiae, cum reliqua philosophia, manus salutaris admota est. Et primum quidem scholasticae disciplinae naevi exponi abstergique, *Ramorum*, *Melanchthonumque* opera; mox alia ex antiquis subsidia peti, *Gassendi*, *Epicuri* vindicis, exemplo; tandem noua etiam tentari. Et magnus ille *Baco Verulamius* vitium, quod in fundamento scholasticae philosophiae haereret, plane perspiciens, missis praeconceptis opinionibus, experientiam ducem vnice sequendam esse, docuit. Geometricae aemulam in omni philosophia methodum princeps iniit *Cartesius*; ex cuius etiam schola exiere alii logicae scriptores celeberrimi; quibus tamen cunctis palmam longe praecepit *Mallebranche*, ad intimos animi recessus atque ad omnia cognitionis humanae principia, si quis alius, felicissime contendens. Cui *Lockius* successit pari aut non multo minori ingenio, et praeiudiciorum faece magis depurgato ani-

mo, in intellectus humani initia finesque inquirens. In Germania illustris *Tschirnhausen* artis cogitandi atque inveniendi praecepta ipse quoque ex ingenio suo deduxit quaedam solide et luculenter. Cuius seuerus censor existit, attamen, quod ipse fatetur, per eum ad diligentiores meditationes excitatus, Cartesiorum aequae ac Scholasticorum osor *Chr Thomafius**). Excepit hunc *A. Ridiger*, cui etiam geometrarum methodus philosophiae minus accommodata esse, probabilisque opinionis ratio in primis exquirenda visa est. Neque huic parti defuere, altera tamen, cui certitudo proposita est, magis occupati, *Leibnizius*, *Wolffiusque*; quibus aequae ac prioribus istis permultum debere logicas disciplinas, iam in confesso est.

*) V. WALCH. pag. 663.

INSTITVTIONES
METAPHYSICAE.

PROLEGOMENA.

§. I.

M*etaphysicae* notio antiqua et in *Metaphy-*
maximo dissensu fere commu-*ficae no-*
nis haec est, vt in res, quae sensu non *tio.*
percipiuntur, et supra sensus positae sunt,
inquirat. Nempe rerum, quae ipsae
quidem in sensus incurrunt, intimam
atque inuisibilem essentiam ab iis, quae
sensui manifesta sunt, valde diuersam
explorare primo conatur; eoque in
primis etiam *Ontologiae* et ipsius etiam
Metaphysicorum nomen spectat. Ex
quo ipso consequens hoc est, vt iis,
quae *simplicissima*, et in ordine, quo
magis composita oriuntur, *prima* sunt,
atque

atque etiam iis, quae magis *constantia* et *perpetua* sunt, metaphysica occupetur. A quibus ad *spirituum* naturam, atque ad *generalissimas mundi rationes* ipsumque eius *auctorem* progredi, etiam si a primis auctorum huius scientiae consiliis, certe ab ipsa eius ratione et indole alienum non est.

§. 2.

Metaphy-
ficorum
diuersa
consilia.

Non in ambitu solum definiendo, verum etiam in singularum disputationum finibus, valde differunt scriptorum metaphysicorum rationes. Nonnulli hoc maxime agunt, ut quam plurima constituent omnis generis scientiarum principia et quasi fundamenta; eaque ex generalissimis naturae legibus, aut intellectus nostri conceptibus, confectaria deducant, quae vel experientiae locum supplere, vel regere certe eam possint. Alii vero generalissimis eiusmodi iudiciis ad experientiam nondum reuocatis minus confidentes, id potius sibi proponunt, ut horum iudiciorum fundamenta et auctoritatem libere studio-

dio.

diōseque examinent, ad intimos animi
sensus atque ad reliquos omnis cogni-
tionis nostrae fontes ea reuocantes.
Qua ratione, nisi inueniri multa alias
incognita, castigari certe atque mode-
rari plurima vtiliter posse, experientia
sufficienter videtur esse comprobatum.

§. 3.

Consulendi nobis in Metaphysicis, ^{Scripto-}
praeter ipsum Aristotelem, eiusque ali-^{res ali-}
quot Commentatores, videntur *Leibni-*^{quot cele-}
tius, Wolf, Bilfinger, Baumgarten,
Ploucquet; Crusius, Hollmann, Lambert.
Sunt praeterea multi, qui in metaphy-
sics argumentis operam vtilissime collo-
carunt, quamuis non illud prae se no-
men ferentes, quorum vel in Logicis
facta mentio iam est, vel alias est fa-
cienda.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

CAPVT I.

*Ontologia, seu Metaphysica signif.
strict. i. e. de substantia, s. ente, quod
vere est.*

SECTIO I.

*De substantia in genere corporumque ele-
mentis metaphysicis.*

§. 4.

Substan-
tiae no-
men du-
plici signi-
ficatu,

Substantiae nomen quamuis inane
fere visum, atque ad ideam, qua
potiri nequeamus, designandam com-
paratum quorundam in hoc capite cona-
tus philosophorum speculanti LOCKIO
visum sit *); ens tamen *quod per se sit*,
eo nomine adpellari, satis constat.
Ens autem hoc, quod per se subsistit,
cum singulis, quae subiecto cuidam in-
sint,

sint, *determinationibus*, tum etiam iis cognitionis nostrae obiectis opponitur, quae per cognoscentis subiecti vires simul talia, qualia adparent, constituuntur, *phaenomenis* **). Et substantiae quidem, quae phaenomeno opponi possit, naturam indagare Metaphysicae propositum esse, antea iam innuimus. (§. 1).

*) *V. Essai concern. hum. Underst.* B. I. ch. IV. §. 18. B. II. ch. XIII. §. 17. seq.

**) Vide quamplurimas veterum recentiorumque substantiae definitiones, quarum aliquae in sequentibus a nobis examinandae sunt, in *HOLLMANNI Metaph.* §. 343. seqq.

§. 5.

Cum nulli rei possit neque inesse ^{Substan-} vnumquodque cuiuscunque generis at- ^{tia singu-} tributorum, neque non inesse (*Log.* §. ^{laris et} 48.); omnium praedicatorum contra- ^{vniversa-} dictorie oppositorum alterum competat ^{lis.} vnicuique rei, necesse est. Hanc dicunt *omnimodam determinationem*. Hoc ipso adparet, non vere talia extra intel-

lectum exsistere, sed abstrahendo tantum concipi *entia uniuersalia*, atque *nomen* ea potius esse, quam *res*, aut certe rerum modo partes.

§. 6.

Corpora
vtrum
substan-
tiae?

Quamuis iis corporum speciebus, quas natura nobis informat, veritatem inesse, et aliquid etiam extra nos in iis obiectum nobis esse, euictum sit (*Log. §. 79.*); valde tamen confusam et a nostra ipsorum natura pendentem eam speciem esse, manifestum etiam est. Phaenomenon ergo potius, quam substantia, corpus dicendum est. (§. 4).

§. 7.

Elementa
corporum
metaphy-
sice sim-
plicia.

Corpora quo minus *in infinitum diuidi* posse statuamus, cum illud obstat, quod unicuique corporis particulae infinite multas partes iterum inesse, infinitum ergo vnum numerum altero minorem esse dicendum foret (*Log. §. 47.*); tum hoc etiam quam maxime, quod, nisi primae partes in constitutione corporum
suman-

sumantur, re vera virium initia et qualitatum, quae tribuendae istis sunt, causae negandae essent ultimae (*Log. §. 86*). Simplicia itaque quaedam corporum elementa esse, adparet *a*). Et omniquidem ea carere extensione, si ultra diuidi nulla vi etiam diuina possint; conceptibus nostris magis videtur consentaneum, aut certe nihil habere repugnantiae *b*). Vtrum vero ab his ipsis initiis *natura* in procreandis corporibus procedat, aut in resoluendis iis illuc reuertatur vnquam, in medio lubentes relinquimus *c*).

a) V. contrarii demonstrationem, lepidam vero, ex dissertatione viri multis scriptis de aliis disciplinarum generibus bene meriti, b. IVSTI; exhibitam etiam in *Metaphysica nostra germ.* ad §. 36.

b) Ita ante *Leibnitium* etiam CARTESIVS sententiam dixit *epist.* CV. part. I. Contrarias autem rationes V. in CRVSII *Metaph.* §. 104. seqq.

c) Sic et LEIBNITIVS, *Nouv. Ess.* p. 181. Adde WOLFII *Metaphys.* §. 694. Consuli etiam ad haec et sequentia possunt *Institutions Leibnitien-nes, ou Precis de la Monadologie.* Immen-
sum autem, quibus hoc argumen-
tum

tum aliquando celebratum fuit, scriptorum numerum magnam partem indicat WINDHEIM in *Biblioth. philos.* tom. I. et II.

S. 8.

Entium

simpli-

cium pro-

prietates

quaedam.

Siue corporum elementa, siue alia quaecunque cogitemus entia simplicissima, pluribus nominibus ea differre a rebus, quae in sensus cadunt, facile perspicitur. Siquidem

1) Partium dissolutione ista interire non possunt;

2) Neque nisi ex nihilo oriri, atque omnino in instanti.

3) Neque ea ratione, qua corpora, mutari posse, in aprico est.

S. 9.

Vtrum

omnis

substantia

vi praedi-

ta, et qua?

Rem, quae suapte natura aliquid sit et vere existat, cogitare non possumus, nisi hoc ei tribuamus, ut vel ad agendum vel ad patiendum apta sit. Eam aptitudinem si vim adpellare liceat, *significatu* vocis *latissimo*; vi prae-

praeditam esse substantiam vnamquamque, ex notionibus consequens est. Et quandoquidem neque existentiam nisi actione manifestatam concipimus, et quae alterius rei vi alteri accidat, mutatio huius ipsius natura necessario determinanda videatur; omni substantiae mutationum principium, vimque adeo *strictiori significatu* inesse, satis probabili ratione constituitur. Verum non hic iam subsistendum summis quibusdam philosophis visum est; sed hoc in primis etiam adferendum, in perpetuo *agendi conatu* vim, si qua existat, et substantiam vnamquamque versari *). Et de iis quidem viribus, quarum natura nobis notitiam aliquam concessit, *compositis et deriuatiuis* experientia hoc neutiquam declarat. De *simplicissimis* autem, *primitiuis*, omni-que cum aliis nexu plane solutis, quales hic considerandae essent, viribus nos quidem nil definire audemus. Quin illud etiam nominum potius arbitraria definitione, quam naturae rerum euidencia constitutum videtur, vnus

substantiae nisi vnicam vim esse non posse.

*) V. LEIBNITII Opp. II. p. 19. seq. 194. seq. MENDELSSOHNII *Phaedon* in append. edit. 3.

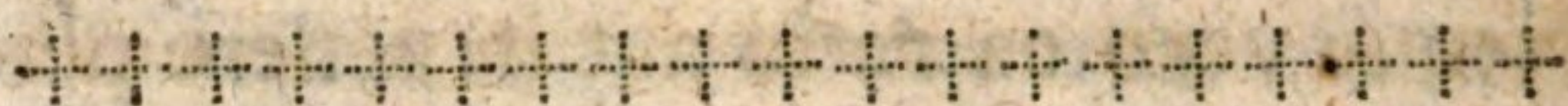
§. 10.

Vtrum
ens vi al-
terius pos-
sit muta-
ri?

Princeps autem in hac disputatio-
ne LEIBNITII ductu et auspiciis haec
quaestio euasit, vtrum substantiarum
simplicium, seu, quo ille vir sum-
mus nomine vti maluit, *monadum*
vna aliquid in altera vi sua effice-
re et mutare possit; an vero vna-
quaeque mutationum suarum progres-
sumque fontem causamque omnem
plane in semet ipsa contineat? Et
Pulsu quidem, tactu et conflictu, sicuti
corpora videntur, monades pati et
efficere nihil posse, nemo facile ne-
gauerit. Neque in vniuersum descri-
bi a nobis ratio, qua euenit hoc,
potest. At enim vero quascumque
naturae leges statuamus; tandem ad
aliquas deueniendum est, quarum vl-
terior ratio et nexus non adparet.
Ne-

Neque vero ea ratio aut in genere plana et perspicua est, quae sua ipsius vi mutari ens simplex sumit; aut in singulis generalibus potius intellectus nostri legibus et principiis (*Log. §. 85. seq.*) contraria esse, omnemque adeo de causis notionem tollere videtur; neque in singulis adparentiis difficultates minuit. Pro eo igitur, quem in Logicis definiuimus, causae conceptu, cum res sensibus obuias causas inuicem esse negari non possit; substantiarum etiam simplicium vires mutuo determinari confitendum est.

S E C T I O II.

De substantia finita et infinita, necessaria et contingente.

§. II.

Notionis
huius fun-
damen-
tum.

Quamvis suas ipsius vires varie limitibus circumscriptas esse, persentiat, neque quidquam reperiat animus, cui non desint multa, quibus perfectior natura constituenda videatur; non tamen hisce limitibus consilia sua atque cogitationes contineri patitur, quin supremam aliquam, perfectissimam, nullis plane limitibus circumscriptam, omni labe atque imperfectione liberam, vno verbo, *infinitam* substantiam sibi ipsi proponere atque concipere instituit. Neque a proposito desistit, cum suam ipsius intelligentiam ad notionem hanc explendam neutiquam sufficere, facile perspiciat; sed quidquid boni et praeclari cognitum habet, confer-

rendo, atque ab omni, quod in rebus obuiis adiunctum est, vitio et incommodo separando, qualemcumque infiniti entis notionem acquirere sibi conatur. Neque in eo reprehendendi videri sane possumus; siquidem, nisi mancā atque imperfectam cognitionem admittere velimus, quid tandem nobis reliquum fuerit, equidem non intelligo. Id modo curandum est, ut principiorum cognitionis nostrae atque limitum probe conscii, pro rationum pondere iudicium temperemus; atque ubi eae omnino nos deficient, etiam subsistamus.

§. 12.

Ex notione ea, quam nominis ratio postulat atque definit, consequens facile est, ut

Consecutaria ex hac notione.

1) Quidquid vere boni perfectique vna esse possit, essentia infinita sic contineatur, ut accedere, quo magis perficiatur, nunquam aliquid possit.

2) Vt duratione etiam infinita, semper sua vi existens, sibi que plane sufficiens cogitetur.

§. 13.

Vtrum
notio E. I. mento nonnullis fuit, existentiam eius
probet
eius exi- recte sumi; vel quoniam illa hanc non
stentiam? magis sinat esse dubiam, ac trianguli
idea, tres eius angulos aequales esse
duobus rectis; vel quod neque nobis
inesse possit notio entis infiniti, nisi ipsum
existeret *). At enim vero ex nomi-
num definitionibus nudisque mentis
conceptibus nulla experientia nisis, quid
in cogitatione quidem sit, non quid
vere existat, effici, satis iam perspe-
ctum est. Ea autem E. I. notio quo-
modo ex rerum finitarum conceptibus
oriri non solum potuerit, sed orta omni-
no sit, haud difficulter quoque intelli-
gitur (§. 11).

*) V. CARTESIVS *Medit. de philosophia prima*, medit. V. *Princip. philos.* part. I. nro. XIV. MALLEBRANCHE liv. IV. chap. XI. §. III. BRVCKER *Hist. critic. philos.* tom. V. p. 296. t. III. p. 665.

§. 14.

Quod ubi perspectum fuit a non-Num
nullis ; possibilitate tamen entis infi. possibili-
niti, si ea in dubium vocari non pos-
sit, existentiam eius contineri stabiliri-
que visum est ; siquidem, nisi existat
iam atque ab aeterno exstiterit, inter
impossibilia illico numerandum esse, con-
ceptus, qui fundamenti loco positus
est, manifesto declarat (§. 12.). Et
possibilitatem quidem E. 1. quis quaeso
negauerit? Quis vero in suspicionem
modo adducat ; cum in perfectissima
natura neque contradictionis aut absur-
ditatis quidquam inesse, neque causae
defectus aut impedimenta alia, quo-
minus, cum possit esse, re vera sit,
obstare possint *)? Haec quamvis ac-
curatissime a quibusdam et dilucide
exposita sint ; plurimos tamen ad
consensum adduci non posse, expe-
rientia docet. Et his quidem haec
potissimum ratio contraria videtur,
quod *possibilitatem entis* ex conceptu, s.
quod vulgo dicunt, *a priori* deducere,
cuius

cuius tamen conceptum plenum atque adaequatum neutiquam habeamus, non satis firmum atque consentaneum censerique queat. Tum ambigua etiam interrogatio illa, quae cum possibilitate E. I. existentiam concludere instituit, esse videtur; siquidem ens infinitum, licet non existeret, *cogitari* tamen a nobis, atque, dummodo non existere nesciremus, omnino possibile nobis videri posset.

*) V. LEIBNITII *Principia Monadolog.* §. 44. seq. it. Opp. tom. II. p. 254. seq. MENDELSSOHN *Ueber die Evidenz*, p. 35. seq. Anonymi *Neue Bestaetigung des Schlusses von der Moeglichkeit des allervollkommensten Wesens auf dessen Wirklichkeit.* 1771. 4.

§. 15.

Ens necessarium
et contingens.

Alia adhuc, quaeque magis perspicua ac firma videatur, entis infiniti existentiam probandi ratio proposita est; quae ab euieta ante *entis necessarii* existentia procedit. Ens nempe necessarium dicitur, quod non existere non possit. Et *absolute* necessarium vbi,

vbi, sicut in ea, quae iam delineanda est, disputatione, intelligitur; id constituitur, vt tale ens non existere sine contradictione dici non possit, etiamsi nihil praeter ipsum cogitatione ponatur. Huic enti necessario opponuntur entia *contingentia*; qualia ergo ea omnia recte dicentur, quae sua natura suaque vi neutiquam existere, vel experientia manifestat, vel ex aliis principiis rite deduci potest (*Log. §. 87.*) Quod si neutro modo hoc probari possit; in medio etiam relinquendum fuerit, vtrum necessarium aliquid an contingens sit.

§. 16.

Si quidquam existat, necesse est ^{Entis ne-} vnum aliquod existat ens necessarium, ^{cessarii} aut plura. Quidquid enim existens ^{probatio} sumatur, vel ipsum hoc est necessa- ^{hypothet-} rium ens; vel existentia sua probat ^{tica.} causae cuiuspiam primae, independ- tis, absolute necessariae existentiam (*Log. §. 86.*)

§. 17.

§. 17.

Vtrum omne finitum contingens sit?

Ens vero necessarium esse illud ipsum, de quo antea disquisitum est, infinitum; ex eo consequens esse per multis adhuc visum est, quoniam finitum quod sit, nulla ratione necessarium reputari queat. Infinitum nempe non existens cogitari nequit; non aequè finitum*). Quae ratio autem eo tantum valere nobis videtur, ut finitum, *vi conceptus generalis*, pronuntiari necessarium non debeat. Quum vero conceptibus generalibus multa contraria non reperiantur, aut ex iis consequentia, quae per proprietates speciei aut individui determinantur; vtrum omne finitum contingens sit, an necessario aliquod existere possit, in medio *hactenus* relinquendum nobis videtur.

*) V. CRVSII *Metaphys.* §. 137.

§. 18.

Num mutabile.

Alia ratione ad eundem scopum contendentes aliqui ita instituunt. Finitum omne mutabile est, siquidem
nec

nec omnia simul, quae vna esse possunt, nec quidquam necessario continet. At vero necessario suaque vi existens ab alio ente nullo pendere aut mutari potest. Itaque necessarium ens debet esse infinitum *). — Verum neutra propositionum, quibus conclusio nititur, satis euinci posse videtur.

*) V. BOEHMII *Metaphys.* §. 296.

§. 19.

His licet argumentis entis infiniti *Rationes*,
existentia rigorose atque eulentissime ^{quibus}
demonstrata nobis nondum videatur; ^{probabilis}
hoc tamen nunquam a nobis impetra- ^{fit E. I.}
re potuimus, vt contrariam sententiam ^{existen-}
intellectui nostro verique rationibus ^{tia.}
aeque accommodatam, non istam ma-
gis probabilem iudicarem. Idque
his potissimum notionibus effici puta-
mus.

1) Entis infiniti possibilitas in du-
bium vocari valido argumento nullo
potest.

2)

2) Entis necessarij existentia cum admitti debeat, infinitae autem essentiae existendi necessitas inesse intelligatur; non aperte quidem consequens, at verisimile tamen videtur, duo haec attributa in eadem essentia contineri.

3) Multo maiorem adhuc vim ad hanc persuasionem in nobis excitandam haec exserit cogitatio, quod ens suapte vi existens quare limitibus circumscriptum, adque hunc illumue perfectionis gradum, non altius, euectum sit, quare ad hunc locum, hoc tempus adstrictum; nullo modo intelligi potest. Cum omnia haec generali quidem ratione plana et aperta sint, si horum omnium causam aliquam efficientem atque coordinantem esse confiteamur.

4) Tot vero adesse tamque diuersas formae viriumque excellentia naturas; nihil tamen esse in rerum vniuersitate summum et ab omni parte perfectum, habet nescio quid veteribus iam anim-

animaduersum, quod ab assensu mentem retineat *).

5) Denique in ipsa mente humana sensus aliquis inesse fere videtur, qui altius aliquid spiret, atque desideria nostra non magis quam cogitationes rebus imperfectis atque limitatis plane contineri patiatur. Verum omnia haec non nimis urgenda esse, et minorem potius caliginis gradum, quam lucem, nos quidem censemus.

*) V. CICERO N. D. II. 12. 13.

§. 20.

Non nisi vnum ens posse esse in finitum, sunt, qui hoc argumento tueantur, quod duae quaecunque res proprietate aliqua, quae alteri insit, differre debeant; entia autem infinite perfecta nihilo differre possint. Verum generale istud negatae perfectae similitudinis principium euinci haecenus non potuit. Ens vero vnum infinitum omnibus finibus sufficere; et cui vni omnia alia subsunt, facilius infinite perfectum cogitari

L

tari

tari posse; parum aut nihil habet dubitationis.

§. 21.

An vna
tantum
eaque in-
finita sub-
stantia
existat?

Ad alium vero plane exitum, nisi labyrinthum potius dixeris, haec de substantia entiumque finitorum natura disquisitio aliquos perduxit. Entium quippe, quotquot adesse nobis videntur, omnium eum nexum, eamque a vi quadam ipsis externa dependentiam perspicere sibi visi sunt, ut vnius potius infinitae substantiae attributa, iisque nata phaenomena, quam plures substantias, dicere mallent; variosque ratiocinandi modos, quibus opinionem hanc defenderent, excogitarunt *). Qui nobis quidem eundem errorem commisisse videntur, cuius Idealistas reos egimus; (*Log. §. 79.*) intra limites cognitionis nostrae natura definitos aegre sese continentes, deinde ambigua et ad alienum sensum spectantia nomina pro vilitatis magisque accommodatis adhibentes. Alias enim quis ferret, se et aliquam quamcunque rem
mun-

mundumque vniuersum vnā dici substantiam? Argumenta etiam longius petita facile exploduntur **).

*) CARTESIO iam substantiae nomen in Deum proprie magis quam in res finitas quadrare visum est. Neutiquam tamen hoc principio eo se abduci passus est, quo SPINOZA rem deducere conatur. V. huius *Ethica*, part. I.

**) Reliqua magisque explicita de infinito ente philosophumena infra in Sectione de *mente perfectissima* proponentur.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

SECTION III.

De spatio, tempore et motu.

§. 22.

Ea, quae sensibus obuersantur, se- Spatium
ueriori intellectus iudicio in disci- quid?
men constituentes metaphysici cum
primis etiam *spatio, tempore et motui*
diem dicere solent. Et illud quidem
a materia seu corpore ipso non nisi

nomine differre aliqui declarant; alii spiritum potius dicendum putant, et forsitan infinitum; neutrius generis alii, et vel ad infinitae substantiae modos infinitos numerandum, vel eiusdem quasi sensorii loco habendum; porro non substantiam, neque attributum substantiae, aut omnino accidens, sed merum respectum seu relationem esse, magni nominis philosophi dixerunt *); nonnulli autem spatium ipsum, ab iis, quae in spatio existunt, distinctum, nihil esse omnino reale aut positivum, extra intellectum, sed merum inane, vacuum, contendunt **). Et ab hac quidem sententia cur recedendum sit, nulla adhuc ratione perspicere potuimus.

*) V. de singulis hisce opinionibus plura referentem HOLLMANNVM *Metaph.* §. 113. seq. adde HUTCHESON, *Metaph.* p. 22.

**) V. HELVETIVS *de l'Esprit*, I. p. 59.

§. 23.

Temporis vero notionem non nisi ^{Tempus.} in successione rerum perceptionumque locum habere, usus vocabuli, et sensus communis facile manifestat. Vbi ergo nihil existere aut nullam omnino esse successione[m] ponitur; neque tempus adesse, necessario consequens est; tempusque, quod *in abstracto* dicitur, illud modo innuit, certi generis res successione[m]que ad generalem temporis conceptum non requiri. Quamquam illa abstrahendi ab omni certo genere, aut omni omnino successione, mentem conditio naturae nostrae nimis aduersatur, atque adeo in erroneam persuasionem inducere nos potest, quasi omnibus rebus seiunctis re vera tamen aliquid in se spectatum tempus sit *).

*) V. HOLLMANN §. 331 seqq.

§. 24.

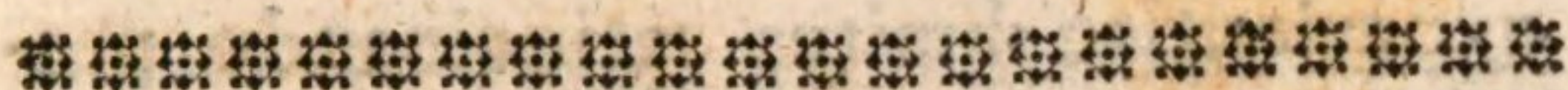
Motus cum tempore et spatio arctissimum esse nexum, quisque facile intelligit. Hunc itaque etiam ad metaphysicas rationes reuocantes aliqui mere

videri, non vere esse, contendere ausi sunt *). Alii, in hac notione subsistendum, motum esse ordinis, seu modi, quo res aliis coëxistit, mutationem. His quidem non repugnamus, neque tamen veremur, ne idea motus, qualis sensui debetur, fraudi facile sit **). Certe rationes, quibus illi motus veritatem negare animum induxerunt, vanas futilesque esse, facili opere probari potest. Motus vero in natura contingentis *conditiones* atque *leges*, viriumque, a quibus proficiscitur aut limitatur, naturam non nisi experientia tuto concludi, adeoque ad physicas disciplinas pertinere, persuasum nobis habemus; atque ipsis metaphysicorum tentaminibus in hac caussa suis principiis aliquid efficiendi satis perspectum est.

*) V. BAYLE *Dict. art. Zenon*, rem. k.

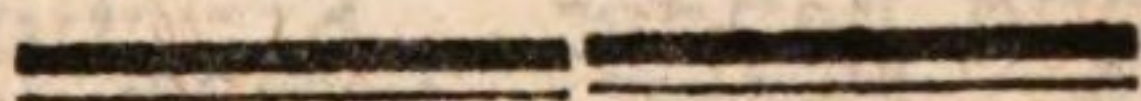
**) V. WOLFII *Ontolog.* §. 642. coll. §. 672.

C A P V T II.

Pneumatologia s. de natura substantiarum sensu atque cogitatione praeditarum.

S E C T I O I.

De natura hac in genere spectata.

§. 25.

Substantiae cogitantis s. spiritus nomen adeo late patet, ut perdifficile sit, omni respectui satis accommodatam generis notionem proponere. Ex animorum quidem humanorum contemplatione nata, quorum non in genere solum magna diuersitas, sed statuum in singulis maior adhuc mutatio contingit, in ipso principio suo perquam vaga, neque certis limitibus circumscripta est.

Spiritus
 notio generalissima.

experientiae limites ratiocinando procedentis variae conclusiones aut persuasiones. Itaque *spiritus*, *animae*, *substantiae cogitantis* nomen significatu quidem latissimo ad omnem eam naturam spectare patimur, quae sensu seu mutationum suarum perceptione qualicunque gaudet. Strictiori autem significatu *spiritus* s. *mentis* nomen eam innuit naturam, quae distincta sui conscientia, distinctisque rerum conceptibus gaudet, aut potiendi certe vi praedita est.

§. 26.

Vtrum
sensus at-
que cogi-
tatio cor-
pori com-
petere
possint?

Iam in hanc primum quaestionem, quae antiquitus iam mota fuit, et virorum clarissimorum dissensum adhuc excitat, inquirendum videtur, num ipsius *corporeae naturae*, in qua, quod praeter *formam* inest, *materia* dicitur, sensus adfectio esse possit? Et insignem quidem variamque corporum eorum, quae sensus nostros feriunt, mentisque cogitantis in reliquis attributis fere omnibus esse diuersitatem, nemo infi-

infittias ire potest *a*). Ex qua tamen diuerſitate omni in vniuerſum corporeae naturae ſenſum atque cogitationem repugnare, nondum adparet.

Neque ex eo, quod quascunque in corporibus ſenſu experimur, aut ex his colligere poſſumus, mutationes in motu poſitas eſſe, neque cogitationis nobis vim rationemque exhibere, conſitendum ſit *b*); hanc omnino ineſſe non poſſe, fatiſ, noſtra quidem ſententia, perſpicitur. Praeterquam enim quod motus tantum externam aliquam adparentiam, non intimum virium, vnde proficiſcitur, ſtatum atque indolem perſpectam habemus; eo, quod rationem, qua vna adfectio altera contineatur, aut cum ea coniuncta ſit, non intelligamus, nondum tamen efficitur, vna in eadem re adeſſe non poſſe.

Verum ex natura cogitationis, ſenſus atque conſcientiae qualiscunque conſequens nobis eſſe videtur, in ente composito, qua tali, quale corpus et materiam eſſe in confeſſo eſt, illa exiſte-

stere omnino non posse. Primo enim, si simplex sit id ipsum, quod percipitur, simplici non nisi subiecto eam perceptionem inesse posse, nemo erit, qui dubium censeat. Quod si autem illud compositum sit, partibusque suis subiecti percipientis partibus sese manifestet; nihil tunc esset, cui perceptio *totius* tribui possit; nisi in simplici aliqua parte partium perceptiones *colligerentur*, quo posito, non iam composita, sed simplex esset, cui sensus atque cogitatio competeret, substantia *c*).

Quae colligendi ratio variis, quae opponi solent, si quid videmus, neutiquam euertitur; hac autem vna difficultate maxime premitur, quod, simplici subiecto compositi idea quo modo inesse possit, non intelligitur *d*).

a) V. HUTCHESON. *Metaph.* p. 93. seq.
BAXTER *Enquiry into the nature of the human Soul*, part. I.

b) V. LEIBNITII *Monadolog.* §. 17.
MENDELSSOHNII *Phaedon.* p. 229. seqq.

c) V. PLATO *Alcib.* I. ARISTOTELES
de anima, I. 3. PLOTINVS *Ennead.*
IV.

IV. lib. VII. cap. VI. MART. KNU-
TZEN *Von der immateriellen Natur
der Seele*, Koenigsb. 1744. REIMA-
RVS *Nat. Religion*, p. 458. *Essai de
Psychologie*, ch. XXXV seq. MEN-
DELSSOHN l. c. p. 202 seqq. edit. pr.
HUTCHESON l. c. p. 92. §. V.

- d) V. ARISTOTELES l. c. Fufius qui
haec omnia disputata defideret, adeat
HVBART. HAYER in tract. *La spiri-
tualité et, immortalité de l'ame*, Par. 1757.
3 tom. 12. PINTO in *Precis des ar-
gumens contre les Materialistes*, edit. 2.
1776. Ex altera parte v. LOCKE B.
IV. ch. III. item *Anmerkungen und
Zweifel ueber die gewoehnlichen Lehr-
saetze vom Wesen der Seele*, Riga 1774.
8.

§. 27.

Seu mentis humanae analogiam, Spiritu-
seu generaliora etiam principia sequen-
tes, non possumus non has constituere, ^{um pro-} quaedam.
probabiles saltem iudicare, spirituum
proprietates;

1) Vt sine caussa aliqua s. ratione
sufficiente neque velle aliquid neque
iudicare mens vlla possit;

2)

2) Vt se ipsam, suamque integritatem ac felicitatem, quaeque cum ea consentire videantur, amet *).

3) Porro non nisi in substantiis cogitatione aut sensu praeditis *fines* rerum concipi possunt.

4) Neque vero etiam *initia* motus, quaeque eo perficiuntur, mutationum a causis sensu atque cogitatione omni destitutis repeti atque deduci facile possunt **).

*) V. CICERO fin. IV.

**) V. BAXTER l. c.

S. 28.

Generum
diuersitates.

His iam multo plura *spirituum genera*, quam cognita nobis sunt, existere, probabile fit *). Quae quibus rationibus differre possint, disquirere aliquantum etiam operae pretium est.

1) Et in *facultate* quidem *cognoscitiua* plurimae facile concipi possunt differentiae; *sive* ad ambitum spectes cognitionis idearumque varietatem, *sive*
ad

ad formam earum, claritatem cognoscendique modum, qui vel symbolicus esse possit vel intuitivus, *sive* ad iudicii, memoriae atque attentionis vires.

2) In *voluntate* autem similiter propensionum, appetituum atque decretorum genera, rationes, constantia atque mutabilitas, experientia etiam in nobis teste, varia admittunt discrimina.

3) Denique *vim* spiritus, qua vel suas ipsius ideas atque appetitus moderetur, vel mutationis etiam in rebus externis causa sit, rerumque aliarum in ipsa regenda potentiam animo si quis perpendat; neque his deesse multorum discriminum fundamenta, facile intelliget **).

*) V. LOCKE B. III. ch. VI. §. 12. atque etiam Abb. LENGLET DU FRESNOY *Recueil des dissertations anciennes et nouvelles sur les apparitions, les visions et les songes*, 1752. 2 tom. 8.

**) V. MALLEBRANCHE liv. I. ch. V. §. I. ch. VIII. §. 2. liv. III. sec. part. chap. I. §. I.

§. 29.

An spiri-
tui finito
corpus fit
necessa-
rium.

Insignes porro ad has spirituum diuersitates aliae accedere possunt, ex *corporum*, quibus vtantur, diuersitatibus. Alia enim aliorum possunt esse organa, aliae motus leges, alia forma, alia materia; neque iis, quae ipsi experti sumus, naturae corporeae limites definire licet.

Et omni certe finito spiritui corpus esse necessarium; sine quo scilicet neque sentire aliquid et omnino cognoscere, neque efficere aliquid in mundo possit; aliqui contendunt *). Nos nihil definimus; quamquam analogia nostrae naturae eam sententiam sese commendare, non diffiteamur.

*) V. LEIBNITII *Nouv. Essai*, p. 171. SCHUBERT *Metaph.* §. 1365. p. 784. seqq. Nititur hoc etiam fundamento BALTH. BECKERI *philosophia de mundo fascinato*. Contradicit CRYSIVS *Metaph.* §. 372.

§. 30.

Animas, cum simplex sit earum ^{De anima-}
natura, non, quo corpora, modo, ^{rum ortu}
partium concretionem *oriri* posse, in ^{et inter-}
aprico est. Neque adeo ex aliis, tam-
quam parentibus, emanare aut produ-
ci poterunt *a*). Itaque aut aeternas esse,
aut e nihilo creatas, statuendum fuerit.
Eas, si iam existerent, corporibus ta-
men nondum iunctas, sensu etiam de-
stitutas esse, aliasque, ac postea, in
mundo partes gerere, nihil, quod per-
spiciamus, absurdi habet *b*).

Neque vero partium dissolutione,
ut corpora, *interire* possunt, iisque
adeo causis, quibus corpori mors pa-
ratur, facile superstites. An omnes
tunc cum corpore praeteritorum me-
moriam pereat; an nouo corpore vita
denuo inchoanda sit; an somnio si-
milior animae post mortem corporis
status, huius restitutione ad perfectam
vitam reuocandae; an, solutis quasi
vinculis, noua post mortem illico sese
exferant intimius animo addita organa,
no-

nouae vires? Num diuersis corporibus eandem aptam esse animam, ac per plura similibus diuersorumue generum corpora migraturam existimemus c)? Facile ferimus ad haec omnia respondentes. Nos, et maxime quidem in his adhuc partibus metaphysicae constituti, nostram ignorantiam ingenue profiteri malumus.

a) Contrarium tamen cum veterum theologorum plurimis tueri conatur IO. FRID. BERTRAM in *bescheidene Pruefung der Meynung von Praeexistenz menschlicher Seelen*, Brem. 1741.

b) V. ENGELKENS *Gelaeuterte Vernunftgruende von der Wirklichkeit und dem Wesen der Geister*, Lips. 1744. Comp. CRVSII *Metaph.* §. 464. BOEHMII *Metaph.* §. 653.

c) V. LEIBNITII *Nouv. Ess.* pag. 192. 198. seqq.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

SECTIO II.

De mente perfectissima.

§. 31.

Ens infinitum aliquod s. perfectissi- Scopus
 mum si sit; non corporeae illud huius dis-
 naturae, omni sensu et intelligentia quisitio-
 vitaeque omni destitutum esse posse, nis du-
 sed intelligentem potius naturam, spi- plex.
 ritum, mentem, dubium censi non
 potest. Non enim solum ad perfectio-
 nem alicuius naturae et praestantiam
 vita ac intelligentia recte referuntur,
 et maxime quidem, si reliqua eius na-
 turae attributa ita sint constituta, ut
 nihil mali inde metuendum sit; sed
 ne absolutam quidem, verum ad
 alios modo spectantem eam naturam
 et perfectionem dicere licet, in qua
 vita atque conscientia nulla insit. Ne-
 que vero independens, suaeque vi ae-
 terna, vel praestantissima machina fa-
 cile

cile videri potest (§. 12. 27). Et quamvis animis nostris, a quibus initia ducit omnis nostra de spiritibus doctrina, varia insint vitia, quae perfectissimam naturam neutiquam deceant *); illa tamen separari ita quidem cogitatione possunt, ut perfectae naturae intelligentis, non quidem omnibus numeris absolutum, attamen probabilem utilemque conceptum nobis formare queamus.

Cuius conceptus, praeter eum, quem modo innuimus, in disciplinis, quibus mentis humanae emendandae et perficiendae ratio proposita est, usus etiam aliquis negari non potest.

*) Quam obiectionem nimis aliqui urgent. V. ROBINET in libro *de la Nature*, prem. part. chap. III. second. part. ch. XXIII-XXVI. Comp. MALLEBRANCHE liv. III. sec. part. ch. IX. §. 4.

§. 32.

Idea intellectus
perfectissimi

Menti itaque perfectissimae *summa* inest *intelligentia*; hoc est, ea, quae quae-

quaecunque vna concipi possunt, quam fieri potest, plenissime atque distinctissime semper cognoscantur. Quare

1) Cum *omnia possibilia* possint cogitari, omnium possibilium scientia menti perfectissimae tribuenda est;

2) *Futurorum etiam contingentium*, qua talium, si horum scientia esse omnino possit.

3) *Sensus, memoria, imaginatio, ratio, notiones generales, et symbolica cognitio*, menti perfectissimae proprie tribui non possunt; eatenus tamen, ut et illud, quod hisce adminiculis viribusque nobis innotescit, cognitioni entis infiniti neutiquam desit, horumque omnium, tamquam partium humanae naturae, plenissima notitia ista omnium, quae sunt atque esse possunt, scientia contineatur.

4) *Omnia vno actu et vno quasi intuitu* ab intellectu perfectissimo cognosci, tum demum contendere posset; quando omnium, quorum cognitione

ad summam intelligentiam aliquid accedere potest, plenissimam certissimamque inde ab aeterno cognitionem omnino possibilem esse, euictum fuerit. Quae nimis ambigua et vtrimque implicata disputatio nobis videtur.

§. 33.

Vis creatrix atque omnipotentia.

Intellectus infiniti ea si ponatur esse perfectio, vt, quaecunque esse et vna consistere possunt, *plane uti sunt*, concipiat sibiue repraesentet; forsitan ad intellectum infinitum pertinere *vis ipsa creatrix* videri potest, adeo vt non *essentiarum* modo *fons*, quod alii praecepere, sed *exsistendi* etiam *principium* sit. Sed quidquid de hoc nexu videatur; vim aliquid procreandi, immo summam, h. e. cunctis, quae fieri omnino possunt, rebus efficiendis sufficientem *potentiam*, infinito enti tribuendam esse, omnes facile consentiunt. Ea certe ratio, quae sine actione beatitatem locum habere posse negat, alteri illi, quae quasi in summa inertia summam beatitatem ponit,

nit, longe praeferenda est; quamquam in vtraque cauendum est, ne legem nostrae naturae nimis generalem faciamus. Illud etiam in explicanda infinitae potentiae notione ubique perpendendum est, et possibilia multa, quae non sunt, et impossibilia alia perperam nobis, quae est ignorantia nostra, videri posse.

§. 34.

Bonum adpetere voluntati laudi ^{Voluntas} ducitur, vitio vertitur contrarium. ^{mentis} *Per-* perfectif-
fecta igitur ea dicenda est *voluntas*, ^{simae.}
quae non nisi bonum adpetit, idque pro gradu bonitatis, ac constanter. Quae itaque nullum bonum potest non adpetere, nisi cum minus obstat maiori; neque malum vllum, nisi quando ab eo, quod optimum est, separari nequit. Quamquam malum sequi aut diligere neque tunc ita constituta mens potest dici, sed admittere tantum aut permittere. Et sibi ipsi quidem quod bonum sit, h. e. omni respectu aptum naturaeque suae con-

ueniens vt sequatur, mentis infinitae summa intelligentia omnino effici, non est cur dubitemus. Iis autem desideriis, cupiditatibus et auersionibus, quibus mens humana saepissime perturbatur, mentem perfectissimam agitari, neque intellectus patitur ratio, neque sufficientia infinitae naturae ac independentia.

§. 35.

Sapien-
tia, beati-
tudo ac li-
bertas.

Haec ipsa quoque *sapientissimam* mentem infinitam esse deciarant atque *beatissimam*. At vero etiam summam eius esse *libertatem*; siquidem neque prauis cupiditatibus, neque alia vi vlla impeditur, quominus sapientissimis decretis suis pareat; quae nisi libertas est, ad perfectissimam naturam nulla attinet.

§. 36.

Beneuo-
lencia.

Neque vero sua tantum sequi com-
moda suaque oblectamenta, nullo ad
aliorum, quam nouerit, felicem aut
infelicem conditionem habito respectu,
per-

perfectissima mens censi potest. Summa potius eius esse debet *benevolentia*; si quidquam constituere valet intellectus noster. Namque

1) Quae aliorum delectetur infelicitate, aut ad felicitatem aliorum, quantum potest, non conferat, naturam tanquam optimam et perfectissimam diligere aut venerari, credo, si intimos animi sensus exploret, nemo potest. Summo autem amore cultuque nostro dignam esse naturam perfectissimam, facile conceditur.

2) Infelicitatis, earumque, ex quibus oritur, causarum, dissensus, peruersitatis, erroris, per se gratam nulli menti cogitationem esse, generatim videtur posse constitui; quamquam, quae est nostra imbecillitas atque etiam ignorantia, nobis quidem aliorum infelicitas utilis aliquando videri, et grata accidere possit. Perfectissimae itaque menti aliorum infelicitas per se certe grata esse non potest.

3) Si summa sit naturae perfectissimae potentia, neque ipsa egeat re vlla; cur non omnia, quae potest, bona aliis tribuat, atque ad felicitatem vniuscuiusque entis, quod potest, conferat, intelligi omnino nequit.

S. 37.

Iustitia
distribu-
tiva.

At vero, si ea sit felicitatis entium quorundam ratio, vt summae, quae quidem concipi possit, beatitudinis aut sua natura non sint capacia, vel nunquam vel non statim; aut singulis detrahendum sit, quo omnium felicissima possit esse conditio; tunc profecto summae benevolentiae, et, quae ipsi coniuncta est, sapientiae contrarium foret, bona, quae elargiri libere potest, aliter quam eo, quo singulorum ad summam perpetuamque omnium optime dirigit temperatque felicitatem, modo distribuere. Atque haec sapientia temperata bonitas aut benevolentia *iustitia* recte dici potest, ea certe, quae *distributivae* proprio nomine distinguitur *).

*)

*) V. LEIBNITII Opp. tom. IV. part. III. pag. 261. Quod si quis fundamenti loco eum statim de *iustitia* conceptum ponere velit, quo constans legum observantia declaratur, vel eum, quo cuique suum tribuere dicitur; cauendum est, ne eas immisceat leges, eaque iura, quae pactis, aut perfectis officiis aliunde impositis, aut communione naturae atque aequalitate nituntur.

§. 38.

Ex quo consequens est, ut eius ^{Remune-} etiam iustitiae, quam *remuneratiuam* ^{rativa at-} dicunt atque *punitivam*, ^{que puni-} leges mens ^{tiva.} perfectissima sequatur; quae eo redeunt, ut in distribuendis bonis malisque *meritorum* ratio habeatur, h. e. eius respectus, in quo actiones atque consilia alicuius sunt ad communem salutem. His enim consentaneum est,

1) Ut praeter ea, quae ex rerum natura atque essentia *necessaria* fluunt, *praemiis* etiam *ex arbitrio*, id est libere *constitutis*, virtus commendetur; si fines summae sapientissimaeque bonitatis id requirant;

2) Malis vero non solum haec incitamenta non proponantur, sed *poenis* etiam *libere constitutis*, *si naturales* istae atque *necessariae* non sufficiant, a sceleribus, quibus vel sibi vel aliis nocent, deterreantur.

3) Neque vero eae solum poenae iustitiae huic ex infinita bonitate emananti consentaneae sunt, quibus *emendatio* puniti, lenioribus remediis non obtinenda, efficitur; sed eae etiam, quibus aliorum salus a scelerum pernicie tuenda est.

§. 39.

Aequitas. Quibustamen cunctis *aequitas* etiam videtur inesse debere, i. e. *singulis*, quatenus a culpa liberi sunt, aequae bene cupiens, nulli immerito inimica voluntas. Quod non in eum quidem sensum trahendum esse existimamus, quasi non maiorem aliis, aliis minorem felicitatem parare, cum nulli aliquid debeat, libere omnia faciat optima mens, possit; maxime cum varias
eius-

eiusmodi conditiones postulet summa rerum omnium perfectio, bonique plus quam mali contineat libere constituta fors vniuscuiusque. At vero numne hoc permittere aequitatis ac iustitiae leges videri possunt,

1) Vt quod *naturali rerum constitutione* atque ordine ad aliquem pertineret, huic detrahatur, hac vni-
ce causa, vt ad alterius cuiuspiam felicitatem accedat, quantum alteri detrahitur?

2) Vt perniciēs alicui et miseria *paretur* aliorum commodis inferuendi causa?

3) Num itaque optimae mentis *consilio* et *libero decreto* in vita constitutus aliquis esse possit, cuius, *vel* ineuitabili necessitate, *vel* sua etiam culpa, hanc *praeuidit* fore sortem, vt mali plus quam boni persentiscat, *omnemque* adeo existentiam suam infortunium recte censere possit *)?

*) Meditationi proponenda haec mihi visa sunt. Ceterum is ego minime sum,

sum, qui summae sapientiae leges scribere ausim; aut aliorum sensui repugnare valde cupiam.

§. 40.

Num
quaepiam
adhuc iu-
stitia vin-
dicativa?

Numne id ferat postuletque perfectissimae iustitiae ratio, ut *unumquodque delictum* puniatur, etiamsi neque ad emendationem delinquentis, neque ad salutem aliorum, ea poena necessaria sit? Sunt, qui ita censeant viri gravissimi *). Nobis tamen satis firmas eorum rationes non videntur; neque omnino hoc a nobis impetrare possumus, ut alicui infligi malum ab optima mente existimemus, quando non maius aliquod malum hoc impediatur. Poenae stricto significato naturales, i. e. physice necessariae, ad hanc disputationem plane non pertinent. Neque adeo iis rationibus assentiri possumus, quibus *infinitas*, aut *aeternas* esse debere, quas perfectissima iustitia constituit, poenas aliqui efficere satagunt **).

*) V. LEIBNITZ *Theodic.* I. §. 73. SMITH
Theory of moral sentiments, p. 157.

** V. SCHUBERT *Metaphys.* §. 1180 - 90.
CRUSIUS *Metaphys.* §. 299.

§. 41.

Neque *sanctitas* mentis perfectissi- Sanctitas.
mae, quod puram atque ab omni pra-
uitate abhorrentem nomen declarat,
nouum vindictae, quae, praeter natu-
rales, poenas alias infligat, funda-
mentum recte constitui posse videtur.
Neque enim odium vitiorum personae
odium in sapiente fit; neque sui causa
alteri malum inferre, perfectissimae na-
turae conueniens duci potest. Quae
itaque a sanctitate summi numinis oriri
possunt poenae, vel naturales esse eae-
que *priuatiuae*, vel iis, quae ipsa sa-
pientissima bonitate necessariae fiunt,
contentae esse videntur.

§. 42.

Si *praesens* ibi aliquis dicendus est, Omni-
vbi et, quid geratur, percipere, aliis praesen-
que ^{tiae} notio.

que se manifestare possit ; omnibus rebus praesentem dicere oportet spiritum infinitum ; quandoquidem et omnia perfectissime nosse , et efficere omnia posse , iam fuerit constitutum. Eam vero omnipraesentiae rationem , qua infinitum aliquod spatium substantia sua replere ens aliquod simplex , idemque ubique totum adesse declaratur , concipere nos non posse , fate-
mur. Neque mirum hoc nobis videtur , quum omnis ista ratio ad *typum sensitivae perceptionis* nimium quantum spectet ; ad quam rerum invisibilium notiones referri non debebant.

S E C T I O III.

De animabus brutorum.

§. 43.

Animas brutis qui inesse dicit, *grati* Brutis an
*ingrati*que sensum certe aliquem vere in-
*part*i cuidam ipsorum inesse, eoque sensu sint ani-
 adpetitiones actionesque aliquas eorum
 spontaneas nasci regique, contendat ne-
 cesse est. Qui negat, meraque corpo-
 ra, machinasque ea declarat esse, si re
 ipsa non verbis modo discedere velit,
 eo debet causam adducere, ut nullum
 eiusmodi sensum ipsis inesse, probabile
 fiat. Atque eo etiam negantium ar-
 gumenta quaedam spectant *). Quae
 vero longius omnia petita sunt; ne-
 que iis sufficiunt momentis, quibus con-
 traria se tuetur sententia. Nimirum

1) Cum tanta sit hominum alio-
 rumque animalium in corporibus ho-
 rumque ad sensum compositis organis
 simi-

similitudo; maxime naturalis nullique facile rationi cedens ea coniectura est, quae sensu quaedam percipere sensuque moueri animalia statuatur.

2) Id quod maximopere etiam confirmatur iis vocibus actionibusque plurimis, quas, vitae sensusque in hominibus signa notissima, alii causae cur in brutis tribuamus, nulla probabili ratione efficitur.

3) Denique nec ea cogitatio ab hac disputatione aliena, aut optimis aduersariorum argumentis inferior est, fines, propter quos tot animalium genera, immo vero fruges etiam et herbae iis inseruiantes a sapientissimo rerum omnium auctore conditae censeriqueant, maximam partem euanescere **).

*) V. BAYLE Dict. art. *Pereira*. CARTESIVS *de passionib.* part. I. art. L. *Epist.* part. I. ep. CV. MALLEBRANCHE liv. III. part. II. ch. 6. BUFFON *Hist. nat.* tom. II. edit. gall. 4. der deutschen Uebersetz. 8. 7ter Theil der allgem. Naturgesch. IOANNET in tract. *les betes mieux connues*, Par. 1770. CARLO PARONI in lib. *Anima delle bestie impugnata*.

**) V. G. FR. MEIERS *Versuch eines neuen Lehrgebäudes von den Seelen der Thiere*, edit. 2. 1750. §. 10-22. REIMARVS *Von den Trieben der Thiere*, §. 109.

§. 44.

His initiis ducti non *sensus* modo Vtrum ra-
variosque inde nascentes *appetitus* at- tione
que *aversationes*, sed *imaginationem* et- vtantur.
iam rerumque praeteritarum aliquam *me-*
moriam, aliquem etiam repetitione at-
que exercitio effectum rerum nexui re-
spondentem *idearum ordinem* ac *procef-*
sum, denique *attentionem* in variis ani-
malium generibus inesse, facile nobis
persuademus. Quin diversa etiam *stu-*
dia ac *propensiones*, *spem*, *metumque*,
et alia, quae his principiis facile oriri
posse intelligimus, brutis vere inesse,
experientia fatis evincit a).

At vero *ratione* etiam uti, immo
melius fortasse hominibus ipsis, quae-
dam animalia, sibi aliisque persuadere
nonnulli conati sunt b). Et argumenta
hi quidem petere solent cum a naturali-
bus,

bus, iisque *vel* in omni genere, *vel* in quibusdam indiuiduis pro rerum circumstantium varietate varie sese exerentibus, et maxime admirandis, artificiis, intelligentiae adeo et prudentiae documentis; *tum* ab iis etiam artibus, in quibus institui atque erudiri, singulari nonnunquam non solum docilitate verum etiam sagacitate, videmus.

Quibus argumentis etiamsi ita respondere, ut singulorum, quae occurrunt, certa ac perspicua ratio reddatur, perdifficile fuerit; attamen plurima sunt, quae animalia ista ratione uti, h. e. distinctis rerum notionibus, quarum ope a singularibus ad vniuersalia, ab his iterum ad ea cogitando procedant, generales sibi fines, generalesque rerum characteres constituent, quibus sensui etiam nondum patefacta plurima perspiciant, credere nos non patiuntur. Primum enim lingua carent, seu *signorum* usu eo, cui nos debere, quos modo descripsimus, insignes cognitionis progressus, negari non potest; quo

quo neque carere posse, si similis in-
esset iis intelligentia, neque, si iisdem,
quibus homines, praedita essent animi
viribus, diu caritura esse animalia bruta,
probabile est. Deinde cum intelligen-
tia eiusmodi, qualis tribuenda ipsis
foret, tot stupiditatis documenta diffi-
cile est conciliare. Denique in ma-
xime admirandis operibus animalium
plura occurrunt, quae diuersam ab
humanis artibus indolem, diuersasque
causas satis manifesto arguant.

Iam si ad aliquas hominum actio-
nes animum aduertimus, quas vel na-
turali, vel sensuum perceptionibus idea-
rumque singularium adfociationibus pa-
rato, instinctu ducti, vel sua sponte vel
alios imitati, certe absque distincta co-
gitatione et intelligentia, edunt gra-
uissimis finibus apte respondentes;
his potius, quam iis, in quibus ratio-
nis continetur usus, similia esse actio-
num, quas in brutis miramur, prin-
cipia, admodum fit probabile. Atque
si vel praecellant homines ipsos in

aliquibus, vel comprehendi quaedam a nobis plane non possint; considerandum modo est, in iis etiam, quae natura duce agimus, multa inesse, quorum modum atque rationem intelligentia nostra non adsequimur; brutis vero indita quaedam esse posse, quorum, cum nihil nobis satis simile sensu innotescat, indolem concipere non possumus; denique vero sensuum acumen, quo animalia quaedam novimus gaudere, atque ipse etiam arctior cognitionis, intra quem continentur, orbis, in causa esse possunt, cur adeo apte ac praeclare quaedam peragant c).

a) V. G. FR. MEIER l. c. §. 23 seqq.

b) V. BAYLE art. *Rorarius*, huiusque RORARII tract. *Quod animalia bruta saepe ratione melius utantur homine*; edit. auctusque dissert. historico-philosophica de anima brutorum a G. H. RIBOVIO. Helmst. 1728.

c) V. REIMARVS l. c. cap. 10. comp. BOUILLER *Essai philosophique sur l'ame des Bêtes*, edit. 2. 1737. *Briefe ueber die Thiere und den Menschen*. 1775.

§. 45.

Ambigua tamen adhuc haec quæ-
stio remanet, vtrum corporis organo-
rum, quibus sensus motusque iis con-
sequentes peraguntur, aptitudini, an
animæ potius, *cum* naturalia diuerso-
rum animalium artificia, *tum* præroga-
tiuæ humani intellectus debeantur?
Et vtrunque quidem quæstio ad obscu-
rissima psychologiae loca spectat. Iis
tamen, qui non nisi corpore ab animali-
bus brutis homines differre autumant *a*),
plura opponi possunt haud exigui ponde-
ris argumenta; maxime cum externo-
rum organorum, manuum, aliorumque
externorum adinivulorum momenta
adeo euehunt *b*). Quousque vero per-
tendere omnino possit virium earum,
quibus brutorum animæ gaudent, cultu-
ra; nostrum haud est definire *c*).

Vtrum
homines
corpore
tantum
differant
a brutis?

a) V. BAYLE art. *Rorarius* not. e). HEL-
VETIVS de l'Esprit, disc. I. ch. I.

b) V. MOSCATI *Von dem Unterschiede
zwischen der Structur der Menschen und
der Thiere.*

c) V. MEIER l. c. §. 64 seqq.

§. 46.

Brutorum
animae
vtrum
simplices?

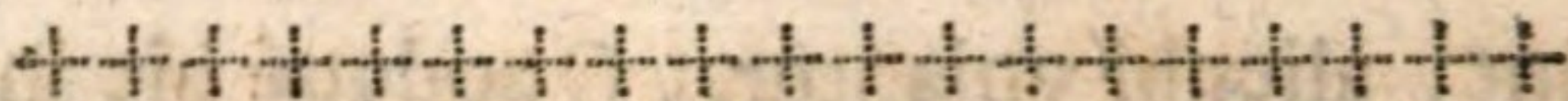
Sentientes quidem in animalibus brutis esse certi generis partes principiorum communione coniunctas, indeque nasci varias cum voluptate taedioque coniunctas eorum actiones; at animam hanc proprie non esse, vel si sit, non, qualis nostra, simplicis naturae mentem, sed *materiam*; et olim multorum fuit sententia, et adhuc quorundam est *). Etsi vero in perfectiore cogitatione atque conscientia, qualis menti nostrae competit, in primis conspicua esse possit vis eius argumenti, quo simplicis naturae has tantum esse posse affectiones, ostendere supra (§. 26.) conati sumus; attamen eadem haec ad infimum cognitionis atque conscientiae gradum usque se extendere nobis videtur. Omnino si pluribus particulis sensum inesse dicamus, semper plura erunt sentientia subiecta; neque magis fieri potest, ut *fortior*, quam ut *clavrior* aut *plenior* in toto aliquo existat perceptio, nisi partium perceptiones, qualescunque istae sint,

fint, alicubi vniantur. Quodque hic in primis vrgeri solet dubium, ab animalium quorundam partibus, quibus separatis etiam disseccatisque vita atque sensus aut inesse videntur, aut vere insint, ductum, ita resolvi potest, vt neque ad quaestionem hanc, ab altera parte adeo confirmatam, in medio relinquendam, sufficiens nobis videatur **).

*) V. REIMARVS §. II2. PARDIES
Discours de la connoissance des bêtes,
1690. 12.

**) V. REIMARVS §. 133.

CAPUT III.

*Cosmologia s. de rerum uniuersitate
eiusque rationibus generalissimis.*

SECTIO I.

*De nexu omnium rerum, visibilium,
inuisibiliumque, quo mundum unum con-
stituant.*

§. 47.

De nexu
cosmico
quid ex-
perientia
constet?

Mundi nomen si omnem rerum uni-
uersitatem, omnia naturae regna
complectatur; ad ea, in quorum rationes
Metaphysica inquit, mundum tum
quidem pertinere, ex eo, cui nos ad-
diximus, Metaphysicae conceptu (§. 1)
facile intelligitur. Et primo quidem
loco de iis dispiciendum est rationibus,
quae, ut cuncta, quasi vnus rei par-
tes, vnum aliquod systema constituen-
tia consideremus, efficiunt. Ad quod
non iam id sufficere potest, quod or-
dine

dine qualicunque res vniuersae extra se inuicem positae sint, aut sibi succedant. Inde potius hoc iudicium existit, quod vna res alia determinetur, id est, ratio reddi possit alterius rei ex altera, atque ex hac ratione, quid sit, quidque futurum sit, saepe colligi. Et huius quidem rationis, *nexus*que adeo, quem dicunt, *cosmici* generalissima capita et momenta potiora enarrare, huius omnino loci est. Experientia itaque rectaque colligendi methodo constat,

1) Magna mundi corpora, sidera, et inter se, et cum terra nostra, hoc in nexu versari.

2) Animorum autem cum iisdem nexus et ipsa eorum notitia, et iis, quae corporibus, quibus animae vtuntur, istorum viribus accidunt, efficitur.

3) Et nos quidem huius terrestris globi incolae eam in mutanda ipsius facie ac constitutione vim exserimus, cuius effectus ad alios orbes extendere sese posse, haud prorsus temere coniicitur.

4) Homines porro inter se tot modis connexi sunt, ut, quae singulos homines nexu aliquo coniunctos esse affirmet, opinio ad experientiam ipsam propius accedere videatur, quam quae neget. Primo enim continuo materiae fluxu, cuius pars humana quoque corpora sunt, iungi miscerique genus humanum adparet. Altera non aequae communis, at late tamen patens connexio ea est, quae ex communicatione idearum, lectione atque institutione cuiuscunque generis, existit. Neque parvi momenti ea est, quae fortuita idearum confociatione potest oriri. Denique, quae operarum permutatione et commerciorum adminiculo locum obtinet, hominum communio pluris etiam, ac vulgo fit, aestimanda est *).

5) Horumque omnium vis quo magis perspiciatur, quam exigua saepe sint maximarum rerum principia, studiose perpendendum est; id quod quamplurimis historiae naturalis, politicae et litterariae documentis patet **).

*)

*) V. SMITH *Von den Nationalreichthümern*, B. I. Cap. I.

**) V. *Essai sur le grands evenements par les petites causes*, Amst. 1758. In omni vero hoc argumento consulendus BONNET in *Contemplation de la Nature*, vers. germ. edit. 2. 1772.

§. 48.

Non vero his solum ab ipsa experientia petitis, sed aliis ex ideis aut generalissimis quibusdam cognitionis nostrae principiis deductis, argumentis ^{Eiusdem argumeta quaedam a priori.} nexum hunc cosmicum probare, eiusque fines explicare aliqui contendunt. Totius nempe alicuius partes non nisi eas res dici posse, quarum vnaquaeque certo modo determinetur alia quacunque; deinde axioma illud generalissimum, quod caussis omnia fieri, atque actionem non magis sine effectu, quam effectum sine causa esse constituit, hanc etiam continere legem, ut alius sit effectus, si alio modo causa fuerit comparata. Itaque in effectuum causarumque consecutione, minima etiam in caussis remotissimis mutatione, aliquid in effe-

effectu ultimo necessario mutari. Quumque euentum singulorum a rebus proxime circumstantibus aut antecedentibus dependentia in confesso sit; confitendum etiam esse, vnamquamque in aliqua mundi parte mutationem in omnibus eius partibus aliquo modo se exferere; porro, si quidquam in mundo aliter esse debebat, singula debuisse aliter constituta aut futura esse; ideoque in *hoc* mundo fieri nihil posse, nisi quod factum aut futurum sit *).

Verum enimvero in primo quidem argumento supponi videtur, quod probandum adhuc fuerit, omnes res, rigorosa nempe hac significatione, mundi vnus partes habendas esse. Et nisi similis de nexu partium, quibus totum aliquod constituatur, conceptus, qui in lite adhuc versatur, supponitur; non video etiam, quomodo alterum argumentum procedere, quaque ratione concludi possit, hominem, e. g. si aliqua corporis parte quantumvis patitur, ita affici, vt nulli non particulae,

lae, nulli non ex ideis suis, mutatio quaequam accadat; et propterea partium earum omnium actiones etiam aliter futuras esse. Quumque experientia manifestum satis sit, mutationem, quae alicubi excitata fuit, quo magis a principio suo distet, ita plerumque debilitari atque minui, ut vix ac ne vix quidem ulterius conspicua sit; nonne effectum eum tandem nullum prorsus futurum esse, quam usque duraturum, potius concludendum fuerit? Id quidem largimur, qui nobis non amplius manifestus sit, magna tamen adhuc vi persistere effectum posse. At ubi, quod esse in genere possit, nulla certa ratione confirmatur, illud potius sumendum est, quod ad experientiam propius accedit.

*) V. LEIBNITII *Principia philosophiae* §. 62. Opp. tom. II. p. 27. WOLFII *Metaph. german.* §. 567 seq.

§. 49.

His vero de nexu omnium rerum **Fatum.**
eventuumque placitis varias de *fato*
opi.

opinionēs nasci, atque animorum libertatem in discrimen constitui posse, facile intelligitur. Et illud quidem tot tamque diuersis persuasionibus commune nomen est; vt in eo adhibendo caute versandum, eoque plane potius abstinendum, in altera per se iam satis perplexa disputatione, videatur. Fatum enim cum in genere necessitatem eorum, quae in mundo eueniunt, innuat; eo ergo nomine haec primum notata est impia atque insana opinio, quae absoluta necessitate, nulla praeeunte aut moderante causa intelligente, mundum constitutum esse sumit; *fatum coecum, atheisticum*. Altera non multo probabilior haec occurrit persuasio, omnia, aut saltem ea, quae in vita humana grauissima censentur, causis externis ita necessaria esse, vt nulla consiliorum ratione, nulla prudentia animique intentione euitari impediriue possint; quod *Turcicum fatum* subinde, rectius *ignaua ratio* (Cicero de fato, cap. 12. 13.) dicitur. Quando haec causarum externarum in vitam,

tam, fortunam moresque hominum vis in *astris* potissimum quaeritur; *fatum* est illud *astrologicum*. A quibus omnibus ea valde differt doctrina, quae omnia quidem necessario euenire, verum causis mediis, quarum magna pars humanis consiliis regitur, simulque omnia a causa aliqua suprema intelligente pendere statuit; quod *fatum* adpellant *rationalē* recentiores; quorumque *Stoicorum* etiam de fato decreta pertinent.

§. 50.

Hanc fati scyllam euitaturi, vel **Casus.** eadem etiam ignorantia atque leuitate, cui quaedam de fatali necessitate persuasiones debentur, ducti, in oppositam *casus* charybdis incauti plerumque incidunt. Verum hoc quoque nomen diuersissimis conceptibus commune est. Neutiquam vero pari loco habendas esse has opiniones, quamquam communi casus nomine interdum venientes, quarum altera vi interna aliquid euenisse, altera in consiliis et praeui-

sis

sis fuisse, tertia caussis externis plane effectum esse, quarta caussis legibusque constantibus nobisque cognitis aliquid fieri, negat, eamque *Epicuri*, quae sine omni causa fieri quidquam posse patitur; haud valde obscurum est.

S. 51.

De animorum
libertate
ex rationibus
generalibus.

Quae si iam ad *animos* transferatur disputatio, primum quidem, quaenam in dubium vocetur horum *libertas*, accurate tenendum est. Non enim de ea iam sermo ullus est libertate *naturali*, quam legibus humanis iuste iniusteque minui, et interdum plane tolli, satis constat; neque de ea, quae *sapientis* est, pravis animi motibus non parentis. Neque vero id dubium constitui potest, vtrum, quae *ex arbitrio* agit homo, ita sint in eius potestate, ut faciatne aut non, ab eius voluntate, propriisque iudiciis, decretis, aut in uniuersum visis *proxime* pendeat; hoc enim sensu atque experientia manifestum est.

Verum

Verum illud quaeritur, num ea, quae ex arbitrio constituit anima, num ipsa voluntas, atque omnia iudicia, decreta, singuli animi motus, singulaeque exinde proficiscentes actiones *caussis externis* et antecedentibus *ita* praeparentur atque definiantur, vt, positis his caussis, aliter euenire non possint, sicque nullius rei causa vere vltima in natura ita limitata reperiatur.

Quae quaestio ita etiam statim circumscribi potest, vt *quorundam*, quae in animo consequuntur, causam perfectam in rebus externis circumstantibus aut antecedentibus esse, concedatur; *quaedam* vero *metaphysico* hoc vocis *significatu libera* esse, contendatur. Atque ad eiusmodi libertatem animo vindicandam duplex via atque ratio iniri potest; siquidem *vel* ipsam animorum vim atque essentiam causa aliqua externa primitus constitutam esse, *vel* quae consequuntur, caussis antecedentibus, et circumstantibus omnia perfecte definiri, atque prouti con-

O se

sequuntur, necessaria fuisse, negetur.

Et huic quidem ultimae rationi eorum, qui cuncta necessario fieri dicunt, argumenta maxime opposita sunt. Nempe

1) *Nihil* sine causa fieri; neque rem ullam, neque rei adiunctum quidpiam. Quod autem causa fiat, posita hac causa, necessario fieri.

2) Si quidquam casu, h. e. sine omni causa fieri possit; tunc nihil obstare, quo minus et alia, mundumque ipsum sine causa existitisse, aliquis existimet.

3) Quae a causis non perfecte pendeant; neque certo futura esse aut praevideri ratione vlla posse.

4) Itaque nisi causis antecedentibus aut externe accedentibus omnia in animo constituerentur; siue de sua, siue de alterius honestate neminem certum esse posse, neque vero praece-

ceptorum consiliorumue ullam esse securitatem, neque validum virtutis fundamentum.

Ad quae argumenta aduersarii haec reponunt.

1) Nihil neque ipsorum sententia fieri sine causa; voluntatis modo causas non esse externas et antecedentes; motum voluntarium eam naturam in se ipso continere, ut sit in nostra potestate; eius ergo rei causam ipsam naturam esse animorum. *a)*

2) Itaque hoc ipso iam refelli alterum argumentum; et propterea etiam frustra esse, quod diuersa ista de causis decreta nostra principiis suis non adeo connexa sint.

3) Ad tertium illud in diuersas partes discedunt libertatis defensores. Certo quidem futura esse, quaecunque futura sunt, plurimi volunt; *Epicurus* ne hoc quidem *b)*. Praevideri autem ea non posse, quorum causae non ita continerentur, ut ea fieri necesse sit,

cum *Epicuro* et *Carneade* permulti largiuntur. Alii nobis quidem rationem non patere, qua futura possint praeuideri, quae non sint necessaria; ea propter tamen praeuisionem hanc non omnino posse negari, existimant. *c)*

4) Quarta denique difficultate ita se liberant, ut vel omnes voluntatis motus causis suis reddi necessarios, *assensiones* vero in nostra potestate esse, dicant; vel *quarundam*; quibus voluntas regitur, causarum, non vero omnium, certam esse vim atque potestatem, praecipiant. *d)*

Ita, sua quidem, non aequè aduersariorum, neque, si verum fatendum, nostra omnino sententia, obiectionibus expediti, his propius instant argumentis.

1) Si nihil sit in nostra potestate; nec laudationes *iustas* esse, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia. *e)*

2) Certe meritum non esse virtutis vitiorumque culpam, sed haec quoque fortunae plane deberi.

3)

3) Vel si prouidentiam potius causam dicere velimus; omnia itaque ad Deum vnice referenda esse tamquam auctorem.

4) Terribile bonis mentibus, pestiferum societati, malis solis gratum hoc dogma esse posse.

Ad magnam in his obiectionibus obtinere idearum confusionem; et in iudiciis quidem humanis fatali necessitate nihil plane immutari, quod communis salutis intersit; iustitiae vero etiam diuinae illi, quae sapientia ac beneuolentia nititur, locum omnino relinqui; et omnino legitima quidem consequentia nihil inde, quo peterreantur probi, laetenturque improbi, colligi posse, multi haecenus celeberrimi viri euictum praestiterunt. *f)*

a) V. CICERO *de fato* cap. II. CRVSII *Metaphys.* §. 82. seq. 449. seq.

b) V. CICERO l. c. cap. 16.

c) V. CICERO l. c. cap. 14. CRVSIVS §. 271. seqq.

d) V. CICERO l. c. cap. 17. comp. CRVSIVS §. 451.

e) CICERO l. c.

f) V. LEIBNITII *Theodic.* lib. I. §. 67. seqq. comp. §. 75. BASEDOW *Philalethie* I. §. 52 - 71. HARTLEY'S *Betrachtungen ueber den Menschen*, Th. I. S. 189 - 263.

§. 52.

Ex sensu
interno.

Quod si iam ad *sensum internum* re-
vocetur haec quaestio, quorsum statim,
quando ad humanam naturam specta-
bat, transferenda videri poterat; ne-
que tamen hic res ita plana atque
expedita est.

1) Alii enim vtique hoc, quod ad
libertatis notionem requirunt, experiri
in semet ipsis sibi videntur; *vel* absque
omni causa mouente externa motum
in voluntate et decretum nasci posse,
externis etiam rerum rationibus menti
contrarium suadentibus; *vel* non eam
certe idearum, a quibus nunquam non
pendeant voluntatis motus, vim esse,
vt iis, tamquam perfectis causis, vnice
decreta atque actiones nostrae tribui
possint.

2)

2) Alii contra, *vel* esse quidem hunc a natura sensum, at fallacem, neque eo, sed rationis iudicio standum esse *a)*; *vel* non a sensu eam esse persuasionem, verum a iudicii praecipitantia, non animaduersis, quae intercederent, motumque et decretum determinarent, ideis omnibus *b)*.

Et hoc quidem posterius iudicium curatori experientiae usu niti omnino videtur; modo ita restringatur, ut ea, quibus voluntas cedit, momenta, plane uti in *hac* mente iam sunt, et ad *hanc* voluntatem relata intelligantur. Unde perspicitur, causam motuum atque actionum mentis alicuius humanae, in statu eius antecedente, adeoque etiam in natura huius mentis, qualis primitus fuerat constituta, ex parte quae rendam esse. Ex quo porro consequens est, nisi de origine animorum et omnium omnino virium primitiuarum antea conuenerit; hanc etiam de libertate litem non plane dirimi posse.

a) Ita HOME in *Versuchen ueber die Gruende etc.* Vers. III; quam vero sen-

tentiam ipse postea retraxit in *Versuchen ueber die Geschichte der Menschheit*.

b) V. BASEDOW et reliqui ibidem adducti.

§. 53.

Corollaria quaedam.

Ita rationibus, quibus in hac causa agitur, agendumque est, ingenue expositis, nostro quidem iudicio ultra non opus foret. Ne tamen quidquam omittamus, quod vsui hic esse possit; quae ex crebra argumenti pertractatione maxime elucescere nobis videbantur, indicabimus,

1) Rem multo esse altioris indaginis, ac plurimi, qui ad eam accedunt et sententiam dicunt, perspicere videntur;

2) Neutiquam vero eius momenti in doctrina morali et theologia naturali, ac plerique *caussarum perfectarum*, s. *rationum perfecte determinantium* aduersarii sibi persuadent;

3) Attamen et propter principiorum quorundam obscuritatem, et propter

pter ingeniorum quorundam leuitatem atque ἀπαιδευσίαν, in proponendo isto *perfectae necessitatis* dogmate, caute et modeste versandum esse;

4) Facile accidere posse, vt, qui verbis acriter hic pugnent, re ipsa satis consentiant.

§. 54.

Quae de nexu eorum, quae in De eo mundo fiunt, haecenus tradita sunt, quod naturale sit in mundo de iis tantum euentibus, qui *naturales* et miraculum. sint, intelligenda esse; et initia huius doctrinae ostendunt, et diserte etiam plerumque monetur. Quod vt rectius perspiciatur; eius, quod in mundo naturale est, quodque opponitur huic, miraculi notio distincte exponenda est. Sicuti ergo *in vnoquoque ente naturale* illud est, quod ex viribus eius earumque nexu consequitur, vel nulla plane virium externarum ope, vel generali tantum, non peculiari aliquo earum concursu; ita eos in mundo euentus naturales dicere par est, quorum caussae in

mundi ipsius viribus earumque nexu continentur, nullo, vel tantum generali, entis a mundo diuersi concursu.

Atque tales esse ad vnum omnes, cum nonnulli opinentur, eiusmodi tantum euentibus, tanquam minus naturalibus, locum relinquentes, qui quidem *singulares* admodum sint, quorumque causa ex cognitis hucusque naturae viribus legibusque neutiquam nobis quidem pateat *a*); alii contra quaedam in mundi mutationibus extra ordinem a vi infinita plane effecta occurrere vel debere *b*), vel certe posse, contendunt; hocque sensu *miraculorum* vel possibilitatem vel necessitatem constituunt.

At enim vero principiorum limitumque cognitionis nostrae satis conscii, quo modo vel negare aliquid, vel constituere in hac quaestione animum inducamus? Neque vero si existant eiusmodi euentus, quomodo ista eorum ratio perspicui a nobis possit; quibus virium legumque naturae longe maxima pars plane occulta est?

Ita-

Itaque qui *miraculi* notionem hanc *alteram* postulent et sequantur, qua euentus sit causae alicuius nutu et auctoritate existens, cuius tamen naturales vires excedere omnino videri debeat; in eo certe humani intellectus imbecillitati prospexisse censendi sunt. Et vero etiam finibus, propter quos fieri posse aut facta esse miracula plerumque sumitur, satis consentanea esse notio ista videtur; dummodo res circumstantes reliquae ad eundem finem conspirent. c).

Frequentiora autem miracula summi rerum administratoris infinita sapientia expectare, neutro quidem significatu, facile patitur.

a) V. *Spinozae* rationes expositas confutatasque in cl. HOLLMANNI *Commentatione philosoph. de miraculis*, 1727. §. LII. seqq.

b) V. LEIBNITII *Opp. tom. II. p. 110.*

c) V. LOCKE, *Disc. sur les miracles*, in *Oeuvres diverses*, Amst. 1710. HOLLMANN l. c. s. v. LESS *Wahrheit der christlichen Religion* §. 19. 43.

§. 55.

Hypothese-
fis caus-
s. occas.

In omni hac de nexu rerum doctrina singulas res vere causas esse invicem, communemque hanc rationem etiam corpora inter atque animas obtinere, hucusque sumimus. Cui tamen vulgari et maxime naturali persuasioni, tamquam erroneae, celeberrimos ex recentioribus philosophos repugnare, supra iam notauimus. Age igitur, videamus, quasnam hi rationes afferant, et quo ipsae fundamento nitantur.

Et *causarum* quidem *occasionalium* hypothesein qui sequuntur, his vtuntur argumentis.

1) Animae naturam cogitatione absolui; cogitationi autem vim, qua motus efficiatur, non inesse;

2) Semper eandem motus esse in mundo quantitatem; itaque fieri non posse, vt animae imperio motus existat cessetque.

3) Ex iis, quae in sensu accidunt, corporis mutationibus idearum iudiciorumque nostrorum ortum plane intelligi non posse; ergo iis etiam, tanquam causis efficientibus, haec tribui non posse.

4) Cum sapientia diuina, cumque animorum dignitate, magis consentaneam hanc esse opinionem, quae a Deo tanquam vnico principio omnem animorum cognitionem repetat; nimiamque videri finitae substantiae potentiam, qua vera motus causa efficiens censeatur esse *a*).

At vero haec argumenta vel ipsa non sunt euiſta, vel ad conclusionem non sufficiunt.

Praeterea haec *ſcholae Cartesianae* ratio his impugnatur argumentis.

1) A philosophiae scopo plane alienam esse, ad Dei ministerium, atque ad miracula vbique recurrendo;

2) Neque vero dignas Deo partes tribuere;

3)

3) Ista autem diuinae originis idearum et intimae animi cum Deo vnionis opinione, fanaticas superstitiones facile nasci posse.

4) Corpora denique hac ratione nulli plane vsui fore. b)

Quibus argumentis ea quidem reponi possunt, quae ab inuidia hypothesin C. O. satis liberent.

Probabilitati tamen illius, omnia haec, et vltimum quidem maxime argumentum, obstare confitendum est.

a) V. MALLEBRANCHE *Recherche de la* V. liv. III. sec. part. ch. 2-6. liv. IV. sec. part. chap. 3. *Eclairciss.* X. XIV. HOLLMANNI. *Pneumatolog.* §. LXXX. seqq.

b) V. BILFINGER *de harmonia praestab.* Sect. IV.

§. 56.

Harmonia
praestabi-
lita.

Harmoniae praestabilitae systema
his nititur fundamentis;

2) Omnium rerum principia esse monades; quibus vi externa nihil addi de-

demique, aut quidquam eorum, quae corpora videantur pati, accidere possit;

2) Animi vim esse vnicam, eamque repraesentationis, non motus causam.

3) Non esse eam rationem atque proportionem inter mutationes animorum corporumque, quae inter causas et effecta sit necesse est.

4) Possibilem non solum, vi divinae potentiae ac intelligentiae, eiusmodi corporis animaeque, et omnium omnino rerum creatarum, absque mutuo virium conflictu et mutationum influxu, harmoniam; sed praeclarissimum etiam divinae sapientiae esse documentum.

Verum in his quoque adsertis sumta quaedam sunt, quae in dubium vocare licet, rationibus diuersis locis antea iam a nobis allatis.

Deinde huius systematis haec omnino est ratio, ut singulis et maximi momenti

menti quaestionibus, ex rei contemplatione nascentibus, soluendis nullam sufficientem responsionem suppeditet; sed generalem semper repetat, qua nihil explicatur distinctius; aut nouis functionibus tueatur, non satis stabilitis, aut rei explicandae non sufficientibus. Quaeritur nimirum,

1) *Vnde* ea tam insignis in corporum aeque ac animarum conditionibus, et omnis generis mutationibus, *diuersitas*?

2) *Vnde* is harum omnium in consecutione *ordo*?

3) *Vnde* is potentiae iam, iam impotentiae, in excitandis corporis motibus; spontaneitatis in cogitando, necessitatis in percipiendis corporis mutationibus, *sensus*?

4) *Quonam* consilio et cui bono ista omnis harmonia, qua limitari vim animae, retardari eius nisus, obscurari intellectum, turbari infirmarique tranquillitatem et constantiam, inuitam
mala

ma'la plurima perpeti mentem, experimur; nulla alia caussa, quam corporis, cui scilicet respondere debeat animi conditio?

Ad has difficultates soluendas si eas, quas harmonia praestabilita, quasque altera nexus physici ratio admittit, responsiones conferamus; illam ut hac probabiliorem iudicemus, nos quidem a nobis impetrare non possumus *).

*) Doctissimam atque acutissimam huius systematis expositionem vide in b. BILFINGERI libro cit. Sect. V. et VI. cf. ipse LEIBNITIVS in *responsione* ad STAHLIYM, Opp. tom. II. part. II. pag. 131. seqq.

§. 57.

Quibus omnibus rite pensitatis; Confecta-
haec colligi posse videntur.

1) Vnamquamque harum ratio-
num suis premi *difficultatibus*, minimis
tamen *systema I. Pb.*

2) Easque minoris multo fieri, si
neque nimis diuersa *monadis corporeae*

P

at-

atque *animae cogitantis* natura concipiat-
tur, neque etiam animo in corporis,
corporique in animi operationibus de-
terminandis nimium tribuatur *).

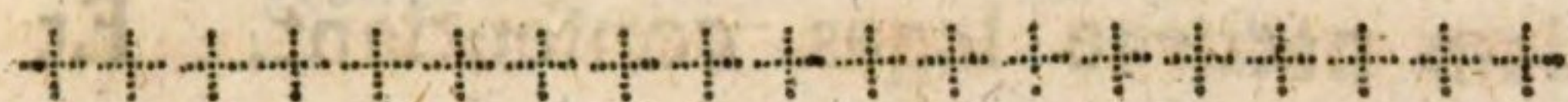
3) Vtrum anima corpusque *causae*
inuicem immediate sint, *experientia* qui-
dem non omnino euidens esse; causas
tamen inuicem esse, pro generali caus-
ae conceptu, concedendum esse; et
vero etiam in tribus systematibus con-
cedi posse.

4) *Libertati* animorum non magis
inimicam esse l. Ph. rationem, quam
cetera systemata plene exposita; et
haec tamen etiam contra obiectiones
morales sufficienter defendi posse **)

*) V. BONNET *Essai analyt.* chap. V. Ch.
M. BURCHARDI *Meditatt. de anima*
humana. 1726. cap. I. Contra HAL-
LERI *Elementa physiolog.* Lib. IX.
Sect. III. Negata animi incorporea
natura, influxum physicum tueri cona-
tur auctor libri *Essai d'un systeme nou-*
veau concernant la nature des êtres spi-
rituels, fondé en partie sur les princi-
pes de Locke. Neufch. 1744. 4 tomes, 8.

**) Quomodo ad consensum aliquem re-
duci tria haec systemata possint, docet

WOLF *Metaphys.* germ. part. II. §.
276. seqq.

SECTIO II.

De legibus naturae generalissimis.

§. 58.

Mundi vniuersi rationes scrutantibus ^{Quaenam} ^{naturae} hoc in primis etiam propositum ^{leges hic} esse debet, vt leges exquirant, quibus ^{intelli-} rerum natura vbique contineatur rega- ^{gendae} ^{sint.} turque; quibus et corpora pareant et mentes. Quarum legum notitia, etiam vbi ad certitudinem res deducta nondum est, insigni in explorandis rerum causis atque rationibus, de quibus experientia nondum constat, vsui esse potest *). (*Log.* §. 71. 90.) Varia nimirum et constanti, quamuis non completa, *inductione* quod patuit, non solum ad coniecturam similis rationis in singulari re, sed ad opinionem etiam *necessitatis* alicuius, seu *legis naturae*,

recte adhiberi nonnunquam potest (Log. §. 36.); et imaxime quidem si reliquae etiam naturae leges consentiant. Et hoc quidem probationis genus in hac tractatione potissimum sequemur; si quidem a generalissimis iudiciorum nostrorum principiis, nulla adhuc rerum observatione suffultis, non multum sperari possit. Eas autem probationes, quae a diuinis perfectionibus peti possunt, sedulo hic praeterimus.

Non iam vero, legum naturae generalissimarum nomine, axiomata ista, siue logica siue ontologica, intelligimus, quibus *adfectiones entium generalissimas* volunt contineri; veluti, *omne ens esse unum, verum, bonum*. Neque iis iam immorabimur ratiocinandi principiis, in Logica satis iam expositis, quorum alterum *contradictionis* dicitur, alterum *rationis sufficientis*. Quamquam leges quidem, quales quaerimus, iis contineri non negemus. Sed nolumus actum agere.

*) Cf. LEIBNITZ Opp. tom. II. part. II.
p. 134. et omnino REIMARVS *natuerl.*
Religion, Abh. IV. §. 18.

§. 59.

Celeberrima iam est *continui* s. *con-* Lex con-
tinuitatis lex; quam LEIBNITIVS, vir tinui.
lummus, et de inuentis suis, si quis-
quam alius, parum glorians, suam di-
xit a). Quam hac formula, *natura*
non facit saltum, efferri, at triplici sen-
su adduci, constat. Ea enim enun-
tiatione innuitur,

1) Numquam omitti in naturali re-
rum ordine, *quod ad fines obtinendos ne-*
cessarium sit; neque, quod in humanis
consiliis satis frequens est, ad finem
contendi, cum media nondum omnia
rite praeparata atque instructa sint.
Quod adsertum dubitationi locum pla-
ne non relinquit, si fines ex effectibus
ipsis omnino colligendos esse, simul po-
natur. Verum ubi vel ex eo, quod
optimum sit, vel alias in eiusmodi re-
bus finis rationem obtinuit, quidnam
finis loco habendum iam sit, constitua-

tur; probatio non aequae facilis est. Contrarium tamen sicubi nobis obtinere videatur; nostro id vitio fieri posse, dum fines, qui naturae propositi non erant, supponamus, recte monetur *b*).

2) *Non ullam rerum speciem* s. formam *in natura desiderari*; rerum naturalium descriptione ita ab ordine vno ad novum ordinem venire, ut medius inter utrumque locus vacuus relictus nullus, saltuque opus nullibi sit. Ad probabilem opinionem novis indies observationibus magis magisque adduci hoc adsertum, doctissimi naturae speculatores confitentur. Quod autem a confusa necessariae in mundo continuitatis notione, ad trium, quae dicuntur, *regnorum naturae* differentiam negandam, argumentum petitur, nullius momenti est. *c*)

3) Et in motu et in cogitatione, atque in omni mutationum naturalium genere, non solum *opposito statui alterum immediate non succedere*, neque non intercedentibus causis sequi quidquam, quod

quod vtrumque facile conceditur; verum inter duas, quas distinguimus, mutationes *infinitum* etiam aliarum numerum intercedere, nonnulli volunt, dum continuitatis lege se tuentur. d)

a) V. LEIBNITZ *Theodic.* §. 348. *Nouv. Essai* pag. 266. 440. Adde Opp. tom. II. part. I. p. 238. Comp. REIMARVS *von den Trieben der Thiere*, §. 104. edit. 2. p. 194. et *Nat. Religion*, Abh. IV. §. 18. edit. 3. pag. 286.

b) V. contraria sentientem BUFFONIVM *Naturgeschichte der vierfueß. Thiere*, Tom. II. 8. pag. 46.

c) Cf. LOCKE B. III. ch. VI. §. 12. BONNET *Betrachtung ueber die Natur* part. II. Cap. X. seqq. et part. III. ROBINET *de la nature*, tom. IV. lib. I. *La philosophie de la nature* (Amst. 1770.) tom. II.

d) cf. WOLFII *Metaphysic.* §. 686 - 692. MENDELSSOHN, *Phaedon*, edit. pr. pag. 142. KAESTNER *Hoehere Mechanic* pag. 550. seqq. CRVSII *Physica* §. 46. PLOUCQUET *Principia de substantiis et phaenomenis* §. 315 - 321.

§. 60.

Legem *parsimoniae* s. *minimi* dum Lex *parsimoniae*
dicunt, hoc sibi volunt philosophi; in s. *minimi*.
P 4 re-

rerum natura omnia ita disposita esse, ut nihil frustra fieri aut esse, nihil, quod vsui esse possit, negligi, paucis administriculis quam plurimas et maximas res, breuissima via et minimo virium dispendio, cuncta obtineri, statuendum sit.

a) Praesidia autem huic dogmati petuntur.

1) Ex coeli contemplatione; ubi loca atque vires ita distributae, et directiones motus ita constitutae videantur esse, uti opus erat, si minima impensa plurimum fuerit obtinendum. b)

2) Ex rerum quarundam, elementorum in primis in terra nostra, vario et mirabili vsu.

3) Ex vniuersa regni vegetabilis atque animalis oeconomia. c)

Omnia ad consensum huius legis phaenomena etiamsi a nobis reduci non possint; contrarium tamen, nescio, an euictum vlla alicubi experientia dici possit. Cogitandum modo est, *plures* naturae propositos esse posse fines, quam

quam qui nobis adpareant. d) Quaeque pro contrario adducuntur, aliqua facili opera refutari possunt; quale est tritum illud, ab innumera florum, unde fructus non existunt, multitudine petitum argumentum.

a) Controuersiam de inuentore huius dogmatis aliquando natam exponit d'ARGENS, *Hist. de l'Esprit humain*, tom. IV. pag. 349. seqq. Comp. LEIBNITZ Opp. tom. II. part. II. p. 135. et *Vollstaendige Streitschriften zwischen H. v. Maupertuis und Koenig*, Leipz. 1753.

b) V. MAUPERTVIS *Essay de Cosmologie*, Preface. LAMBERT *Cosmologische Briefe*, Br. 8. f. f.

c) Vtrum ex motus legibus etiam vbique pateat, et generale earum principium haberi possit; inquit cl. TETENS in *Commentatione de principio minimi*, Buzow. 1769. 4.

d) Comp. BUFFON *Naturhist. der vierfueß. Thiere*, tom. II. pag. 46. et HALLE-RI *Elementa physiolog.* lib. XI. Sect. II. §. 35. et al. locis. REIMARVS *Nat. Relig. Abh.* IV. §. 12. Not. 20. WOLF *Metaphys. germ.* §. 918. f. CRV-SII *Phyfic.* §. 47. PLOUCQUET l. c. §. 322 - 27.

§. 61.

Lex con-
servatio-
nis.

Semper *eandem* in mundo *virium*, substantiarumque simplicium et primitivarum *quantitatem conservari*, ex prioribus iam legibus, continuitatis et parsimoniae, philosophis consequens esse videtur. Neque enim, si nihil frustra faciat natura vnquam, nec, quod vñi esse possit, negligat, fieri posse, vt quidquam virium plane pereat. Magis vero adhuc repugnare hoc continuitatis legi; quandoquidem ab esse ad non esse per mediam conditionem progressus concipi nullus possit. *a)*

Atque hanc conclusionem experientia sic confirmat, vt in parvis quidem rebus continuae ex interitu consequentis nouae generationis, formarumque conseruationis innumera specimina, *annihilationis* nullum nobis offerat; in maioribus mundi corporibus autem miram naturae constantiam tutelamque probet.

Eandem quoque semper *motus* quantitatem in mundo obtinere *Cartesio* visum

sum est. *b)* Neque fere, nisi in determinanda mensura, repugnat *Leibnitius*. *c)* Cui placito experientia neutiquam aperte repugnat, neque vero valde suffragatur.

a) V. MENDELSSOHN l. c.

b) V. CARTESII *Principia philosoph.* part. II. §. XXXVI.

c) V. BILFINGER *de Harmonia praest.* Sect. III. §. 32. seqq.

§. 62.

Maximam esse in mundo rerum *varietatem*, eamque, ut neque duas cuiuslibet generis res, in quibus non vel nostris sensibus vlla differentia observari possit, reperire usquam liceat; experientia fatis constat. Neque vero huius singularum rerum diuersitatis, ex rerum circumstantium et praecedentium diuersitate, aliquam reperire rationem difficile est.

Lex varietatis.

Acutius vero in haec inquirentes, necessariam esse aliquod omnium in univ-
ersum rerum internum discrimen, plane
ne

ne perspicere sibi visi sunt. Et nonnulli quidem eo iam hoc confirmari putant, quod duo, quorum nullum omnino internum esset discrimen, ne duo quidem forent. *a)* Alii propterea quod, perfecta hac similitudine, neque infinitae mentis intelligentia res distinguere possent, negandam eam esse statuere. *b)* Plurimi ex principio rationis sufficientis consequens hoc esse existimant; siquidem, *et* pro eo, qui inter omnes mundi partes intercedit, nexu, vel duarum rerum diuersis locis aut temporibus perfecta similitudo, nisi in perfecta causarum, adeoque rerum omnium, identitate, locum habere non posset; *et* res plane easdem diuersis locis temporibusque distribuendi nulla sapienti rerum conditori causa esse potuisset. *c)*

Quibus tamen cunctis rationibus supra eam probabilitatem, quam ipsa adfert experientia, causa haec adduci vix potest. Varietatis huius quae dici posset lex, *principium indiscernibilium*

lium dicere mos est; multumque celebritatis suae Leibnitzio debet. d)

a) LEIBNITZ, *kleine Schriften*, Ien. 1740. pag. 153. 203. 207. *Opp.* tom. II. part. I. pag. 128. seqq. BAUMGARTEN *Metaphys.* part. I. cap. III. Sect. I. PLOUCQUET *de subst. et phaen.* §. 306.

b) cf. PLOUCQUET l. c. §. 305. 307. *Hamburg. Unterhaltungen* 1768.

c) V. LEIBNITZ ll. cc. WOLF *Metaphys. germ.* §. 586. seqq. coll. part. II. §. 207.

d) cf. CICERO *acad. quaest.* IV. 17. 18. 26. MALLEBRANCHE liv. III. part. II. ch. X. HOLLMANN *Metaphys.* §. 242. BASEDOW *Philalethie*, part. II. p. 362. MICHAELIS in *Syntagm. Comment.* part. II. Quo magis de hac varietatis lege certi esse possumus; eo minus mira videri potest, quae nimia imprudentibus facile videtur, omnium rerum *inconstantia* atque immutatio; *motusque* late patens imperium, quo mutationes efficiuntur, latius adhuc, quam experientia demonstret, in mundo patere, hac etiam re probabile fit. V. LAMBERTS *Cosmol. Briefe*, Br. XI.

§. 63.

In mirabili hac rerum varietate Lex unitatis in
multiplicem tamen iterum convenien-
tiam varietate.

tiam et *unitatem*, quam sequi natura videtur, reperimus. Nempe

1) Primo in *legibus*, *caussis* et *principiis*, quibus, generum numero, admodum paucis oriuntur et procedunt res innumerae, quantumvis diuersae. *)

2) In *generalibus* porro *formis*, quae, in ista rerum singularium varietate et perpetua mutatione, eadem permanent atque constant.

3) Denique in *finibus*, ad quos singula tendunt, actionis nimirum, vitae sensusque procreationem et conseruationem.

*) Magna quidem in his quoque naturae est varietas, si *caussas medias* spectes; sed de *primis* vltimisue principiis iam sermo est.

§. 64.

Aliarum
quarun-
dam le-
gum ve-
stigia.

Multa adhuc passim obseruantur, quae generalium huiusmodi naturae legum rationem continere videantur. Quae licet non aequae, ac ista priora, explicita atque confirmata sint, par-
tim

tim etiam alia aliorum conſectaria exiſtimari queant; attentionem tamen, et hic quoque aliquem locum, mereri nobis viſa ſunt. Huius igitur generis ſunt, quae ſequuntur;

1) *Extremorum*, ſ. maxime diſtantium, eadem eſſe conſectaria aut adiuncta. *a)*

2) *Contrariis* viribus motibusue in natura omnia fieri. *b)*

3) Ad *mediam* aliquam rationem, aequabilitatem, aequilibrium, naturam tendere.

a) V. LEIBNITZII Opp. tom. II. part. I. pag. 239. 241. CHANGEUX *Traité des Extremes*, 1767. 2 voll. 8.

b) V. ARISTOTELES *Physic.* l. cap. 5; vbi commune antiquiſſimis philoſophis hoc eſſe placitum, ipſe quoque addit. Ratio clare expoſita etiam alio loco, ὅτι τὸ ὁμοίον ὑπὸ τῶν ὁμοίων ἀπαθές: *Problemat.* Sect. VIII. Et quomodo in artibus haec naturae lex obſervetur, oſtenditur *de mundo* cap. V.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

S E C T I O III.

De mundi perfectione.

§. 65.

Mundi
perfectio
in quo po-
nenda?

Bonum quando aliquid dicitur et *perfectum*, vario id respectu fieri, alias iam a nobis observatum est. (*Log. §. 44.*) Cum tamen omnis is respectus ad commoda, oblectationem, vno verbo, beatitatem alicuius entis, tandem redeat; mundi etiam perfectio ab eo, quod ad beatitatem confert, pendeat necesse est. Iam si entis a mundo omnino diuersi, veluti auctoris eius, beatitatem finem perfectionis mundi constituere velimus; primum non satis digna eiusmodi ente, deinde nulli nobis vsui, neque intellectus nostri rationibus accommodata haec cogitatio fuerit. *) Quare de mundi perfectione cogitantibus hoc plerumque propositum est, et vero esse debet, vt quae-
nam

nam eius ratio sit ad beatitatem earum naturarum, quae ad mundum ipsae quoque pertinent, dispiciatur. Hoc igitur respectu ea mundi constitutio perfectissima erit dicenda, qua plurimum, quod omnino possit, beatitatis, mediis ubique accommodatissimis, obtineatur.

*) Neque in *mundo*, neque in eius *auctore* finem ultimum quaerendum esse, sed in *relatione* quadam, quae inter hunc illumque intercedat, sunt, qui probare contendunt; v. WOLFFII *Metaph.* §. 1045. SCHUBERT *Metaphys.* p. 582. seqq. Sed corrui omnis haec probatio, de *relatione*, deque *fine* notionibus distincte explicitis.

§. 66.

Ex quo facile consequens est,

Conse-
cra.

1) Eas ipsas leges, quas naturam sequi in praecedenti sectione ostensum est, cum finibus mundi optimi ita conuenire, ut ex his ipsis *a priori*, quod aiunt, illae demonstrari possent; exceptionibus tamen in quibusdam loco aliquo relicto.

Q

2)

2) De mundi perfectione ex partis alicuius contemplatione non satis accurate tutoque iudicium ferri posse; siquidem, quae parti conueniant, non semper toti conuenire, nemini facile dubium esse possit.

s. 67.

Quaenam
in mundo
necessaria
sint malo-
rum gene-
ra aut na-
turalia?

Quod multo adhuc fiet clarius, si, quaenam sit diuersorum mali generum ad ea, quae in mundo vniuerso, aut in partibus quibusdam eius, necessaria aut saltem naturalia sunt, ratio, diligentius inquiratur. Nempe

1) *Malum*, quod dicunt, *metaphysicum*, quo nomine vltioris realitatis, hoc est, virium aliquem defectum intelligunt, ab entibus finitis, qualia mundum constituunt, separari non potest. At vero neque *per se* aut *absolute* malum hoc est.

2) Quamquam vero *malum phisicum*, id est dolorem, et oblectationis seu beatitatis priuationem, quae
per

per se malum constituunt, cum isto malo metaphysico pari ratione vbique procedere, dici non possit; attamen ex hoc facile illud oriri posse, patet; quando nimirum *aut* salua beatitate sua ferre non possit quaedam natura, quas aliae res exferunt, vires; *aut* vires, quae denegatae ipsi fuere, concupiscat; *aut* ea moliatur perpetretque imprudens, vnde mala in ipsam non possunt non redundare.

3) *Malum* etiam *morale*, mali physici vberimum fontem, in natura variis limitibus circumscripta facile nasci; mentis humanae imbecillitas quemlibet fatis superque edocet.

4) Quomodo vero duo ista mali physici et moralis genera in mundo vniuerso impediri planeque euerti potuerint; maxime si insignis ista *rerum varietas*, quae mundo perfectissimo a deo videtur conuenire, *legesque generales*, sine quibus neque prudentia, neque sapientia, neque omnino virtus futura fuisset, locum obtinere debebant: ne-

mo profecto declarare planumque red-
dere potest.

5) In hoc vero adserto subsisten-
dum; neque hoc nobis satis conueni-
re videtur, vt ista mala omnia neces-
saria fuisse, ex mundi rerumque fini-
tarum rationibus generalissimis dedu-
cere conemur. a)

6) Istud vero *Robineti* paradoxon,
quo plane aequalem boni malique
omnis generis rationem, et in mundo
vniuerso, et in qualibet natura finita
esse sumitur, omnino reiiciendum est;
nullo quippe solido fundamento super-
structum, atque experientiae et com-
muni sensui aperte repugnans. b)

a) V. tamen cl. SVLZER, *Verm. philo-
soph. Schriften* p. 323. ff. Comp. BIL-
FINGER in tract. de Origine et per-
missione mali, Tubing. 1743. 8.

b) *De la Nature*, tom. I. prem. part. chap.
XXIII.

Vtrum
mundus
perfectis-
simus de-
beat esse
infinite?

S. 68.

Quamquam singulis, quae in mun-
do sunt, rebus, limites necessarii sint;
ipse

tamen mundus, et *extensionis*, et *durationis limitibus* omnino carere posse, quin debere, si perfectissimus, qui quidem possit, ille sit, videri potest.

At enim vero obstant, quominus hanc rationem teneamus, quae ex sumto partium, quae in re quapiam actu sint aut fuerint, numero stricto sensu infinito existunt consequentiae, (*Log.* §. 47); quas conciliare aut resolvere nobis quidem haecenus nondum licuit.

Annon vero intellectus humani indoles omnino in causa sit, cur difficultatibus in hac quaestione ab utraque fere parte exstantibus satis nosmet liberare nequeamus, dubitari forsitan recte potest.*)

*) V. LEIBNITZ, *Theodic.* II. §. 195, seqq. nec non ejusd. *Lettres à Mr. Bourguet.* Opp. tom. II. pag. 332. seqq. MENDELSSOHN *Philosoph. Schrift.* tom. I. Gespräch III. CRVSIVS *Metaphys.* §. 386.

§. 69.

Num
mundus
debeat ef-
se opti-
mus, si E.
I. opus
sit?

Mundum, cum Dei opus sit, omni vitio carere debere, inter *Thaletis* apophthegmata numeratur. Et videtur haec conclusio ita plana atque euidentis; ut mirum non sit, qui, euicta ante entis cuiusdam necessarii, eiusque rerum omnium causae supremae, infinita perfectione, mundum, omnium, qui fieri potuissent, factum esse optimum, a priori deducerent, plurimorum suffragia tulisse *a*). Illi profecto frustra sunt; qui experientia, ac mundi rationibus ipsis, refellere hanc adfertionem conantur. *b*) At vero, num mundus aliquis omnino possit dici optimus, dubium a quibusdam redditum est; quod nimirum limites, sine quibus non possit mundus concipi, ubique ponantur, ulterius recedere et noua perfectionis incrementa admittere possint. *c*) Quae licet interrogatio ad ea pertineat, in quibus haerere nos ancipites, iam iam facti sumus; attamen ad rationem istam, cui aduersatur, plane euertendam sufficiens nobis

bis neutiquam videtur. Quae enim ubique locum habitura nobis, adeo haec obiter considerantibus, incrementa videri possunt, fortasse nulla sunt; obstantibus summis quibusdam, quas ignoramus, eorum, quae fieri possunt, rationibus.

a) cf. LEIBNITZ in *Theodicea* Opp. tom. I.

b) V. LUCRETIVS *de rerum natura* lib. V. v. 195. seqq.

c) V. CRYSIVS l. c.

§. 70.

Ex dictis facile elucet, plures quidem *physice* possibiles, at vnum modo *moraliter* possibilem mundum nonnullis videri; aliis et *physice* et *moraliter* quamplurimos possibiles. Et infinitum quidem licet dicere mundorum possibilem numerum; si qualibet seu naturarum, seu ordinis mutatione alium futurum fuisse mundum, contendere velis. Plures etiam, ac a nobis possint numerari, mundos esse, eo sensu, quo orbis aliquis coelestis mundus dicitur, facile concedi potest. a)

Num plures vno mundi possibiles?

Quibus initiis ad eam quoque disputationem progredi licet, qua, quid in vnoquoque mundo fieri possit aut necesse sit, definiatur; quam aliis relinquimus. *b)*

a) V. FONTENELLE, *Entretiens sur la pluralité des mondes*. Oeuv. tom. I.

b) Cf. CRVSII *Metaphysica*, Cosmolog. cap. I.

§. 71.

Bona,
quae in-
esse mun-
do expe-
rientia te-
statur.

Ad ea igitur, quae *experientia* duce de mundo cognosci possunt, animum aduertentes diligentius, magnam et omnem mentis nostrae conceptum facile superantem mundi esse perfectionem, negare non possumus. Probant quippe hoc

1) Mundi magnitudo, corporumque coelestium numerus; *a)*

2) Naturarum vita praedictarum multitudo; *b)*

3) Tot vitae et beatitatis principia, adminicula et praesidia, vbique *c)* et

4)

4) In homine maxime conspicua. d)

a) V. LAMBERTS *Cosmologische Briefe* Br. X. et al. PLATTNERS *philosoph. Aphorismen* §. 946. seqq.

b) V. REIMARVS *Natuerl. Relig. Abh.* III. §. 10. seqq. *Abh. V.* §. 5.

c) V. REIMARVS ll. cc. PLATTNER l. c. §. 950. seqq.

d) Conferri merentur etiam, et ad huius et ad praecedentis propositionis illustrationem, quae notat cl. BASEDOW, *Philalethie* part. I. §. 199 - 207.

§. 72.

Multa quidem inesse mundo malo. De malis, rum genera, certum est. Verum quae mundo insunt.

1) Plus inesse boni, quam mali, haud dubie censendum est. Varia id ratione, licet non plane evidens, admodum tamen probabile reddi potest. Et erroris etiam, qui contrarium sustinet, causae in aprico sunt. a)

2) Mala quae dicuntur, vario respectu ipsa bona quoque sunt; iam illi ipsi, qui patitur, iam aliis. Monstro-

rum quoque varius usus negari non potest. *b)*

3) Varia etiam remedia ac praesidia contra malum ubique parata ad-sunt. Quorsum, praeter innumera alia, et hoc pertinet, quod in qualibet orbis terrarum regione aliquod vel plantarum, vel animalium genus reperiatur, quo incommodis, ex coeli terraeque rationibus ibi oriundis, occurrere, vitamque sustentare vel solo hoc praesidio homines possint.

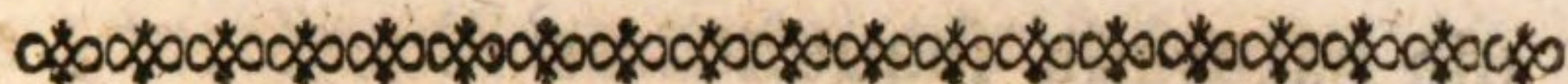
4) Nullum in mundo reperire licet malum, quod sine maiori incommodo et detrimento auerti potuisse, probabili ratione contendere queat.

Ex quibus omnibus consequens omnino videtur esse hoc, ut nemo sapiens mundi uniuersi rationem reprehendere aut damnare sustineat.

a) cf. BASEDOWII §. 32. 33. 47.

b) V. BASEDOW §. 208.

C A P V T IV.

Theologia naturalis.

S E C T I O I.

De existentia Dei.

§. 73.

Omnibus iam rite instructis, ad no- Instituti
 bilissimam grauissimamque me- ratio.
 taphysices et omnis philosophiae par-
 tem progredimur, doctrinam de *Deo*.
 In qua, sicuti etiam in antecedentibus
 ubique operam dedimus, ita versabi-
 mur, vt pro rationum, quas afferre
 possumus, pondere iudicium tempe-
 rantes, certa et dubia, magisque et
 minus probabilia haud confundamus;
 memores in primis, non quae quacun-
 que ratione vera possint constitui, sed
 quae intellectus nostri leges et princi-
 pia

pia naturalia sequentibus illucescant, a nobis exponenda hoc loco esse. *)

*) Quae strictim notaturi sumus, in S. V. IERUSALEMII et b. FRIMARI libris auro cedroque dignis vberrime ac doctissime illustrari confirmarique, nemo, qui haec legat, facile potest ignorare.

S. 74.

Conce-
ptus pri-
mus de
Deo.

Dei autem nomine intelligimus omnium, quae mundum constituunt, rerum, mundique adeo ipsius, causam supremam eamque intelligentem. Qua notione non solum errori *Atheistico*, sed *Pantheismo* etiam atque *Polytheismo*, dummodo haec ipsa nomina iustis limitibus definiantur, satis obviam iri, et sufficientia religionis naturalis fundamenta strui posse, persuasum nobis habemus.

S. 75.

Eius exi-
stentiae
argumen-
tum pal-
marium.

Qualem mundi causam existere, sanae rationi adeo nulla opera illucet; ut mirum non sit, inter axiomata, quo-
rum

rum immediate patet veritas, a nonnullis hoc numerari. *a)* Quodsi enim cum ratione cogitantibus sanctissima haec et suprema aliqua lex est, ut omnium, quae contigisse aut aliter esse posse constat, causam, eorum autem, in quibus ordo manifestus est et partium consensus, causam intelligentem cogitemus: quo quaeso piaculo committi possit, ut hanc mundi compagem, hunc in rebus maximis minimisque ordinem constantem, tot animalium genera, quibus terrarum scatet orbis, quorumque nullum est, quod non humanam artem omnem longe superet, et sapientissimum quemque in admirationem maxime rapiat; hoc vero hominum genus, quod ob suam ipsius perfectionem et mirabilem naturam obstupescere necesse est; has denique innumerabiles omnium rerum vires, multis modis sibi contrarias, et apte tamen usque consistentes consentientesque, sine auctore aliquo ac moderatore esse, censeamus? *b)*

pia naturalia sequentibus illucescant, a nobis exponenda hoc loco esse. *)

*) Quae strictim notaturi sumus, in S. V. IERUSALEMII et b. FRIMARI libris auro cedroque dignis vberime ac doctissime illustrari confirmarique, nemo, qui haec legat, facile potest ignorare.

S. 74.

Conce-
ptus pri-
mus de
Deo.

Dei autem nomine intelligimus omnium, quae mundum constituunt, rerum, mundique adeo ipsius, causam supremam eamque intelligentem. Qua notione non solum errori *Atheistico*, sed *Pantheismo* etiam atque *Polytheismo*, dummodo haec ipsa nomina iustis limitibus definiantur, satis obviam iri, et sufficientia religionis naturalis fundamenta strui posse, persuasum nobis habemus.

S. 75.

Eius exi-
stentiae
argumen-
tum pal-
marium.

Qualem mundi causam existere, sanae rationi adeo nulla opera illucet; ut mirum non sit, inter axiomata, quo-
rum

rum immediate patet veritas, a nonnullis hoc numerari. *a)* Quodsi enim cum ratione cogitantibus sanctissima haec et suprema aliqua lex est, ut omnium, quae contigisse aut aliter esse posse constat, causam, eorum autem, in quibus ordo manifestus est et partium consensus, causam intelligentem cogitemus: quo quaeso piaculo committi possit, ut hanc mundi compagem, hunc in rebus maximis minimisque ordinem constantem, tot animalium genera, quibus terrarum scatet orbis, quorumque nullum est, quod non humanam artem omnem longe superet, et sapientissimum quemque in admirationem maxime rapiat; hoc vero hominum genus, quod ob suam ipsius perfectionem et mirabilem naturam obstupescere necesse est; has denique innumerabiles omnium rerum vires, multis modis sibi contrarias, et apte tamen usque consistentes consentientesque, sine auctore aliquo ac moderatore esse, censeamus? *b)*

a) *V. Appeal to Common Sense, in Behalf of Religion.* Edinb. 1768. Deutsch. Leipz. 1774.

b) *V. Socraticum hoc argumentum in XENOPHONTIS Memorab. I. 4. IV. 3. et CICERONIS de nat. Deorum II. 6. 7. 34. 35.*

§. 76.

Obiectio
prima.

Videndum tamen est, quid huic rationi possit opponi. Et primum quidem hoc aliquis obuenteret; cum illa iuste cogitandi praecepta, quae hic in censum veniant, experientia vnice nitantur; in iis quidem recte adhiberi, quorum experientiam aliquam habeamus; ad rerum autem principia et mundi primordia extendi non posse. *) Verum neque prius illud adeo euictum est; siquidem, licet ipsos rerum *conceptus* experientia acquiramus, leges tamen, quibus iudicia nostra temperentur, ipsa intellectus nostri natura constitutae possunt esse. Et vero vndecunque sit illa iudicandi norma; sufficit, eam nos missam facere non posse, nisi naturae nostrae aperte vim inferre, stulti-

titiamque ac prudentiam eodem loco habere velimus.

*) V. HUME'S *Enquiry concerning hum. Understanding*, Sect. IV. XI.

§. 77.

Alii vnamquamque quidem rem sui Obiectio generis causam requirere confitentur; altera. at vero nullo generationis initio, nulla causa prima opus esse; sed inde *ab aeterno infinitam* rerum, quibus mundus continetur, consecutionem sumi posse.

Sed ut de contrariis, quae numero vere infinito inesse plane videntur, positionibus taceamus; haec ratio hoc loco propterea omnino reiicienda est, quod rerum aliunde pendentium quantacunque multitudo causae loco haberi non possit; sed causa debeat aliqua sumi vltima, sufficiens, adeoque ab omni isto, cuius causa quaeritur, genere diuersa. (*Log. §. 86.*) *Historiae* naturalis aut alius cuiuscunque documentis mundi aeternitatem neuti-
quam

quam adparere, sed contrarium, si quidquam inde concludendum sit, probabilius fieri, concedendum est; quamquam ab hac disputatione, multis difficultatibus implicata, dogma nostrum adeo planum atque evidens disiungere, fortasse fatius sit. *)

*) V. doctissimam de hoc argumento commentationem b. REIMARI l. c. *Abhandl. I.*

§. 78.

Obiect.
tertia.

Denique id contendunt diuinitatis aduersarii, iique, si quidquam in ista causa acuminis esse potest, acutissimi, omnium, quaecunque in mundo sunt et fiunt, causam *ipsum mundum* haberi posse, *naturamque rerum daedalam*.

At vero hos, vel quod praecipiunt, ipsos non fatis intelligere; vel principium petere, cui se maxime opponit sana ratio; quaecunque ad tuendam istam opinionem proferunt, distincte perpendentibus facile adparet. Et enim

I)

1) Si hoc sibi volunt, homines et animalia cetera, vna cum plantis, rebusque, quarum admiramur, formas, ipsarum quae mundo insint, virium, vt ignis, aëris, aut aliorum huiusmodi principiorum beneficio, e luto, putredine, aut simili modo aliquando, siue vna, siue diuersis temporum intervallis, exstitisse; hi quidem, quod ab omnium cognitionis nostrae principiorum analogia plane alienum est, sumunt. Namque ab *animalculis*, quae dicunt, *infusoriis*, quae ne satis quidem euictum est sponte nasci, *) ad homines, et alia veri nominis animalia, nullam patere consequentiam, in aprico est. Deinde etiam si daretur, id quod nullo iure suo postulant; hoc certe non impetraturi sunt, vt in his caussis naturalibus subsistamus, tanquam omnium vltimis. Quin primitiui huius virium simplicium systematis auctorem agnoscere Deum eo magis necesse est; quo illustriora sunt, quae his fieri placet, opera.

2) Hoc ipsum vero virium primitivarum systema sponte coiuisse vult *Epicurus*; natis forte ex declinatione atomorum vorticibus, quibus mox orbis coelestes formarentur. Quae indigna, ne dicam physico, sed omnino homine sanae mentis, oratio est; et ne ab eo quidem viro, qui, sol maiore sit quam videatur, dubitare potuit, facile expectanda. At inter infinitos, inquiunt, coniungendorum principiorum modos, eum tamen etiam, ex quo mundus exstiterit, fuisse; eumque ipsum, post infinitos frustraneos conatus, tandem aliquando casu euenire potuisse. Verum, nulla moderante causa intelligente, tale quidpiam euenire posse vnquam, negare nos atque pernegare sana ratio iubet. (§. 75.)

3) Itaque non multo firmior ea opinio stat, quae, reiecto casu, ex aeternis rerum principiis necessaria consecutione *coecoque fato* mundum exstitisse, contendit. Hoc enim rationis humanae legibus obtemperans persua-

sua.

suaderi sibi nemo patietur vnquam, aut absoluta et interna necessitate mundum hunc exsistere, cuius nulla, quam nouimus, pars causis externis non regatur; aut ab alia, quam a sapientissima causa, proficisci potuisse, in quo omnia adeo plena sunt rationis ac intelligentiae.

4) Qui naturam denique proponunt omnium rerum effectricem, si vim intelligant a rebus singulis, quae mundum constituunt, diuersam; hi quidem a vero forsitan parum absunt, dummodo mentem eam naturam esse intelligant. Quodsi vero mundum ipsum, cuius causa quaeritur et auctor, naturae nomine intelligunt; verbis ludunt, sibi que ipsis et aliis fucum faciunt.

*) V. Nouv. Recherches sur les Etres microscopiques, 1769. et REIMARVS Abh. II. §. 3. seqq.

§. 79.

Reliqua, quibus atheismus sese commendare ac tueri studet, non tam no- Reliqua
stro atheismi
argumen-
ta.

stro argumento, quo Dei existentiam probatum iuimus, quam ipsi thesi opposita, haec fere sunt.

1) Primos in orbe Deos creauisse imbecillae mentis hominum timorem; id deinde figmentum, quippe consiliis suis vtilissimum, fouisse atque exornasse tyrannorum fraudem.

2) Non solum carere hac Deorum opinione atque superstitione humanum genus posse; sed eam grauissimorum malorum scaturiginem perennem, publicae priuataeque tranquillitati inimicam, omni opera esse profligandam.

3) Tot inesse mundo malorum genera, totque occurrere coecae fortunae vbique documenta; vt parum verecunde is, quin impie de perfectissima natura, qualem Dei esse perhibeatur, cogitare censendus sit, qui Deo haec omnia tribuat.

4) Quoscunque sibi de Deo homines formauerint, conceptus non solum
in-

inter se pugnare, sed principiis etiam inniti manifesto absonis.

Quae singula impiae temeritatis effata, partim in antecedentibus iam euersa sunt, partim in sequentibus refutabuntur. Quamquam ad futilitatem eorum perspiciendam longa praeparatione haud sit opus.

§. 80.

Inconcusso igitur, quod ab initio Reliqua protulimus, ad euincendam supremi pro ex-
 numinis existentiam, omnique exce-
 ptione maiori argumento tuto acquie-
 scere possumus. Neque vero re ipsa
 adeo differunt, quae variis nominibus
 distinguuntur, aliorum argumenta;
 aut si differant, aequae firmo funda-
 mento innituntur. Namque

1) *Consensus gentium* sufficienti argumento per se non est; quamvis aliquam opinioni auctoritatem eo conciliari, et inueniendarum, quibus solida

demonstratio conficiatur, rationum initia inde peti posse, non negemus. *a)*

2) *Insitam Dei notitiam* aliquam hominibus esse, proprie dici non potest.

3) Quare neque nouum ac per se consistens illud argumentum est, quod a *dictamine conscientiae* petitum profertur.

4) *Motus* causam aliquam a corporum natura diuersam, menti similem, statuendam esse, pars est nostri argumenti; sicuti etiam

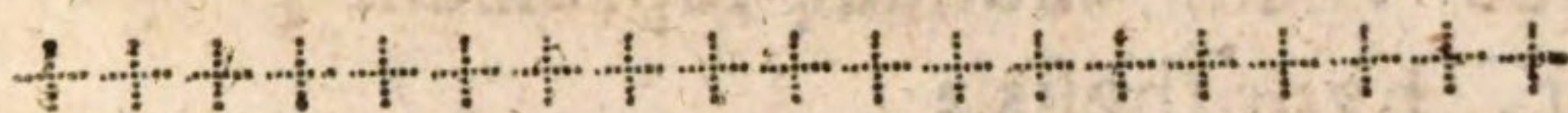
5) Illud, quod a *motibus corporum coelestium*, aut a *finibus* in quocunque rerum genere conspicuis, desumitur.

6) Eius vero argumenti, quod a *rerum finitarum contingentia* ad entis aliquius necessarii, eiusdemque infiniti, existentiam procedit, sicuti illius, quo ex ipso *conceptu E. I.* existentia deducenda sumitur, initia ac rationem supra exposuimus. (cap. I. Sect. II.) *b)*

a)

a) V. A. BRENNÆ S. I. *Opus metaphysicum, crit. et historicum, de generis humani consensu in agnoscenda diuinitate.* Florent. 1773. 2 voll. 4.

b) V. HOLLMANNI *Pneumatolog.* S. CXXV-CXXXIV. SCHVBERTI *Metaphysic.* pag. 505-524

SECTIO II.

De attributis diuinis.

§. 81.

Vnam esse mundi causam, vnum Vtrum
 summum numen, Dei nomine vere vna fit
 dignum, non aequè esse in aprico po- suprema
 situm, ac prouidam eam atque intelli- mundi
 gentem causam esse, plures iam acuti causa?
 et sinceri philosophi confessi sunt *).
 Quo magis mirum fortasse poterit vi-
 deri, adeo tamen communem, quae
 vnam supremam omnium rerum causam
 intelligentem statuerit, opinionem
 fere semper fuisse. Verum eae tamen

afferri possunt rationes, quibus opinionis huius non solum explicentur origines, sed ipsa etiam opposita longe probabilior reddatur. Nempe

1) Sufficiens est simplicior haec, quae vnam causam supremam proponit, hypothesis;

2) Magis etiam determinata; siquidem plures quando esse admittitur, nullus certus earum numerus definiri ratione vlla potest.

3) Is denique videtur omnino esse mundi partium nexus et consensus, ex quo vnum potius totius operis conditorem atque praesidem, quam plures colligamus. **)

*) Cf. HUGO GROTIUS de I. B. ac P. lib. II. cap. XX. §. 47. EBERHARD *Neue Apologie des Sokrates*, edit. 2. pag. 203 seqq.

**) Qui duo animo concepere rerum omnium principia intelligentia, alterum boni, quod mundo insit; alterum mali causam; in explorandis mali causis naturalibus, mundique vniuersi perfectionibus, parum accurate versatos esse oportet. Ex iisdem ignorantiae atque leni-

leuitatis fontibus, in caussis minoribus
saepe numero eadem errandi ratio apud
barbaras gentes, aut infimae plebis
homines, existit, malis geniis morbos,
et quidquid infortunii accidit, plerum-
que adscribentes.

§. 82.

Si infinitae perfectionis esse mundi auctorem statuendum sit; noua existit ratio, cur vnum eum esse credamus. Vtrum infinitae perfectionis?

(§. 20.) Et vicissim vero etiam si vna sit suprema rerum omnium causa; nullis eam perfectionis limitibus circumscriptam esse, verisimillimum fit. Plures praeterea, quae hanc sententiam tueantur, rationes supra attulimus. (§. 16.) Nolumus tamen ab his initiis, non omnino planis et apertis, fundamenta cultus diuini vnice deducere; cum iis conclusionibus, ad quas mundi contemplatio nos ducit, sufficientissime stabiliri possint

§. 83.

Quidni enim, quaecunque aut salutis nobis aut exitio esse possint, is effi-

R 5

cere

Summam
esse Dei
potenti-
am, mun-
dus de-
monstrat.

cere possit, cui omnes naturae vires subsunt? Aut quibusnam limitibus existimemus circumscriptam eius esse *potentiam*: cuius vi nullo intellectus nostri conceptu dimetienda mundi vniuersitas continetur atque existit? Summam itaque, mentisque nostrae captum longe superantem, diuinam hanc vim atque potentiam dicere conuenit.

§. 84.

Nec non
bonita-
tem sa-
pientiam
ac intelli-
genti-
am.

Eodem vero etiam fundamento summam, omnem rationis nostrae modulum longe superantem, *bonitatem* atque *sapientiam* Deo tribuere fas est; eam certe, a qua optima quaeuis, quae cum mundi vniuersi salute consentiunt, sperare queamus. Innumerabilis enim est, et, si non strictissimo, certe graui aliquo sensu, infinita eorum multitudo, quae diuino beneficio vita fruuntur. Malorum autem, quae mixta bonis sunt, ea est vel ad beatitatem, vel omnino ad naturam rerum finitarum ratio, vt non debeant obstare, quo minus aut vitam beneficii loco habendam, aut

aut summam esse Dei bonitatem ac beneuolentiam censeamus. (§. 67. 72.)

Illa autem, quae vitae insunt, bona, in quolibet animalium genere, ita videmus esse praeparata, facta atque tecta; omnem porro mundi rationem, quousque pertingit humana intelligentia, eam esse, eumque omnium naturae legum cum praestantissimis finibus consensum; vt, licet diuinae sapientiae consilia saepius male concipiamus, et in finibus aequae ac in adminiculis discernendis subinde fallamur; summam tamen esse, qua rerum vniuersitas condita sit, *sapientiam*, probabili ratione in dubium vocari nequit.*)

Qualem vero quantamque oportet esse eam *scientiam* ac *intelligentiam*, qua omnia, quae sunt, quaeue esse eorum loco et contingere potuissent, Deus ita sibi repraesentat, vt infinitam virium contrariarum multitudinem ad consensum perfectissimum redigere, omnium dein vsibus ac necessitatibus prospicere, omniaque regere et tueri possit!

*)

*) Quem hypothetice supra (§. 65.) constituimus, mundo optimo eiusque auctori perfectissimo convenientem, *finem ultimum* ipsa etiam mundi contemplatione elucescere; dubium censere neutiquam possumus. V. REIMARVS Abhandl. IV et V.

§. 85.

Qualis
quanta-
que sit no-
stra de di-
uina natu-
ra cogni-
tio?

Multum sane est, magnique momenti, et ad intensissimos pietatis atque reuerentiae sensus in animis nostris excitandos sufficiens, quod his philosophiae de proprietatibus naturae diuinae praeceptis continetur. Parum tamen esse, si ad obiectum ipsum referatur, idemque multis tenebris obscuratum, confiteri oportet. Quod ut magis patefiat, sequentia notasse e re erit.

I) Totius cognitionis nostrae ea est origo eaque omnis ratio, ut neutiquam intimam atque absolutam rerum naturam, siue omnes, quibus res quaelibet ad aliam quamcunque sese habere possit, aut actu habeat, modos, *relationes*

ziones breuius dicimus, perspiciamus; sed paucis quibusdam, quibus erga nostram ipforum, qua sumus praediti, naturam sese, vel immediate, vel mediantibus aliis, exferunt atque manifestant, modis contineatur.

2) Eiusdem ergo indolis, quae ab his ipsis initiis ducitur, nostram de Deo cognitionem esse; hoc est, *respectuum* potius, quam intimae essentiae notitia consistere, facile est ad intelligendum.

3) Accedit vero hoc, quod magis etiam, ac aliarum rerum, quarum non nisi *analogici* h. e. a similitudine quadam ducti conceptus nobis insunt, a principiis cognitionis nostrae distent, et vero ob manifestam differentiam sedulo distinguendi sint, de diuina natura conceptus; quos itaque parum adaequatos et valde incompletos esse, cumque reliquis humanae cognitionis partibus varias mutationes subire necesse est.

4) Itaque, quamvis eos, qui ad veritatis characteres proxime accedunt, cumque rationis nostrae legibus maxime consentiunt, de Deo conceptus omni studio tueri debeamus: tenendum tamen etiam hoc est, multas praeterea esse posse diuinae naturae proprietates, multosque ad res alias respectus, quorum nullam hactenus notitiam obtinuimus; neque adeo mirum videri debere, si non omnia, quae de Deo mundoque cogitantibus in mentem veniunt, in apricum deducere, et difficultatibus omnibus expedire valemus.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

S E C T I O III.

*De modo, quo Deus mundum condidisse
eique providere censendus sit.*

§. 86.

Haec animo voluentes riteque perpendentes non multum lucis expectabimus in iis theologiae naturalis partibus, ubi respectum, quos Deum inter et mundum intercedere euictum est, *rationes physicas, modumque* ulterius explicare, *modum, inquam, creationis* atque *providentiae*, student. Videntum tamen est, ad quae eorum, qui operam in his collocant, studia contendant, quibusque rationibus utantur. Et primo quidem diuersos mundi origines concipiendi modos proponere oportet; quos, in re quippe obscurissima, accurate distinguere, haud quamquam facile negotium est.

Mundi origines concipiendi variae hypotheses.

Deum

Deum itaque mundi auctorem agnoscentes

1) *Aliqui* rerum tamen *principia* atque *semina*, *vires simplices* et *primitivas*, eas certe, quae *materiae* insint, partibus nulla adhuc certa ac constanti forma iunctis, semper exstitisse, opinantur; et *nonnulli* quidem ita, vt infinitae mentis vi nunquam non subiecta fuisse rerum haec principia putent; *) *alii* autem ita, vt a Deo optimo maximo plane seiunctam, quam ornamdam sibi in mundo condendo fumeret, materiam fuisse statuunt.

2) *Alii in Deo ipso* ante mundum conditum rerum principia ab aeterno exstitisse, *vel* vt veri nominis *substantias*, s. entia completa, *vel* tanquam, nescio quas, potioris cuiusdam indolis *ideas* tradunt; quae *emanationis* dicitur hypothesis, et illa quidem *crassior*, haec *subtilior*.

3) Denique, cum nihil praeter Deum, mentem purissimam, et, corp-

poreae naturae quod simile sit, nihil in se continentem, existeret; nulla alia causa, neque efficiente, neque materiali intercedente, mundum a Deo conditum fuisse, plurimorum iam opinio est; quod strictiori vocis significatu *creationis*, aut *creationis e nihilo* dogma vocant. In qua liberum adhuc quidem est, siue vno actu mundum omni suo ornatu a Deo constitutum; siue vires rerum simpliciores modo procreatas, legesque constitutas, quibus earum effectus definirentur atque iungerentur; exque his deinde primordiis reliqua *naturae ordine* processisse, velis opinari.

Has quidem opiniones aut partibus suis nonnunquam misceri, aut etiam non aequae, ac prima specie videntur, si penitus rimatus fueris, aliquando diuersas deprehendi; concedimus vltroque monemus.

*) Huc contendere nobis videntur placita anonymi auctoris recentioris de hoc argumento libelli: *System der Wesen, enthaltend die Metaphysischen Principien der Natur.* 1769. 12.

Quae cre-
ationi ex
nihilō op-
ponantur?

Ultimae vero harum sententiarum,
quae creationem ex nihilo defendendam
sibi sumit, haec solent opponi;

1) Ex nihilo nulla vi posse fieri
quidquam;

2) Non sumendum esse, etiamsi
repugnantia manifesto in se quidem non
contineat, quod experientiae omnique
solidae cognitionis fundamento plane
contrarium est;

3) Sententiam hanc difficultates
in disquisitionibus de animorum liber-
tate, et de mali origine ac permissione,
valde augere; porro cum aeterna at-
que immutabili Dei essentia non posse
conciliari. *)

Quae non plane nullius, non ta-
men eius nobis esse videntur momenti,
quo ad sententiam aliquam veram con-
stituendam, contrariamque reiiciendam
opus est.

*) Haec maxime vrget PREMONTVAL in commentat: *La Theologie de l'Etre*, in tomo II. Collect. cui titulus: *Vues philosophiques*, Amst. 1757. 8.

§. 88.

Alteri autem opinioni, quae aeter- Quae ma-
nam suaque vi extra Deum exstitisse teriae ae-
materiam, quam ad mundum consti- ternae?
tuendum formis instrueret summus
omnium rerum opifex, probabilius pu-
tet, haec maxime vitio vertuntur;

1) Quod rem, cuius conceptu
adeo nulla existendi necessitas contineat-
tur, aeternam absque causa adfuisse,
temere sumat;

2) Quod materiam sine forma,
adeoque sine omnimoda, quam dicunt,
determinatione quidquam existere pos-
se, admittat;

3) Quod in Deum ipsum iniuria
fit multis modis; aliquid statuendo,
quod ab ipsius vi non profectum sit,
quod itaque etiam in aliam formam re-
digendi nullum ipsi ius, ac ne perno-

scendi quidem certa ratio fuerit ; atque etiam potentiae ipsius limites ponendo ; quin alterius cuiusdam Dei , vel potius Deorum infinite multorum , cum aeternum aliud , praeter Deum summum , atque independens , adeoque etiam infinitum ponat , superstitionem introducendo.

Haec , a permultis docte disputata , neutiquam tamen omnia adeo recte se habere , aut firmo fundamento stare , contendere potest. Grauiissimas tamen , quibus aeternae materiae fautores implicentur , difficultates monitis hisce contineri , ingenue confitemur.

Sicque sententiarum , quae maxime distent , rationibus expositis ; quid de mediis iudicandum sit , nulla iam nostra opera , facile est ad intelligendum.

§. 89.

De essentiarum principio.

Huic disputationi necessario fere immiscentur duae quaestiones , quarum altera

altera spectat ad *essentiarum* fundamentum s. principium. Quod aliqui in diuina voluntate, alii in intellectu diuino, alii denique, cum essentia alicuius rei, omnium quae peti possunt, rationum summa ipsa atque vltima sit, nullum plane vltius quaerendum esse, autumant. Haec vbi paullo curatius exposita fuerint; primo quidem plurimum logomachiae huic controuersiae inesse posse, adparet; *vel* causis, quibus res ipsae, ab iis, quibus nostra de rebus iudicia existunt, *vel* diuersis de *essentiis* rerum conceptibus, quorum alter ad *absolutam* spectat *necessitatem*, alter ad *hypotheticam*, (*Log. §. 39.*) non rite distinctis. Tum vero rem ipsam, de qua quaeritur, ad ea pertinere, quorum rationem penitus perspicere nobis non concessum, et in quibus et negantibus et adfirmantibus ab errore valde metuendum sit; ex praecedentibus facile consequens esse putamus. *)

*) Comp. HOLLMANNI *Metaphys.*
§. 26 - 29.

§. 90.

Num
mundus
vi diuina
aeternus
possit
esse?

Altera quaestio haec est: annon mundus, diuina quidem vi, inde ab aeterno exsistere possit? Ad quam quaestionem varia quidem, quae speciem aliquam habeant, vtrunque adferri solent; quorum fundamenta alias a nobis exposita sunt. (*Log. §. 47. 86.*) Cunctis vero istis iterum iterumque expensis; aliis iudicandi libertate relicta, nos quidem nobismet a temeritatis atque arrogantiae vitio non omnino immunes videremur, si de mundi aetate certo aliquid definire auderemus; quamuis ad eam, quae mundum nunquam non fuisse neget, sententiam propensiores.*)

*) Cf. ROBINET *de la Nature*, tom. III. WOLFII *Metaphys.* §. 1075. part. II. §. 420. SCHUBERT *Metaphys.* p. 521. seqq. REIMARVS, *Abh.* III. §. 8.

§. 91.

Prouidentiae diuinae notio et fundamenta.

Prouidentiam Dei in mundo qui agnoscunt, hoc sibi volunt; non absoluta *fati coeci* necessitate, neque *casu*, neque vero etiam

etiam *hominum prudentia*, tanquam causa vnica aut vltima, sed diuino consilio, omnia admirabili hoc ordine consistere atque procedere; atque ipsi etiam accepta referenda esse, quae salutaria nobis eueniant. Quas prouidentiae diuinae in mundo partes nemo, nisi qui de ipsa Dei existentia, eiusque attributis eodem fundamento stabilitis, dubitet, in dubium vocare potest. Neque enim admirabilis rerum ordinis *duratio* atque *constantia* minus, ac illius initium, Deum nos auctorem agnoscere iubet; neque is mundi huius opifex cupiam videri poterit, qui coeco quodam impetu illum conderet, nullo consilio, nulla prospicientia, nulla lege, nullis certis finibus, sibi casuiue relinquendum.

Et quemadmodum ratio, quae esse Deum probet, in partes dispesci, varioque modo proponi potest; ita etiam prouidentiae diuinae iisdem principiis *argumenta plurima* deduci possunt; iam ad coelum, iam ad terram, ad genus

humanum eiusque propagationem, *a*)
adque reliqua animalium rerumque cre-
atarum genera vniuersim, animum ad-
uertendo.

Cum quibus si conferantur, quae
vel a *permissione mali moralis*, vel a *mu-
tationibus quibusdam*, quae, aut in coe-
lo, aut in terra, temporis successu con-
tigisse videantur, aut vere contigerint,
petuntur *dubia*; nullius plane haec mo-
menti esse, certissime nobis persuasum
habemus. *b*)

a) V. b. SVSSMILCH, *Göttliche Ord-
nung in den Veränderungen des mensch-
lichen Geschlechts.*

b) REIMARVS Abh. VIII. IX. IERY-
SALEM Betr. IV.

§. 92.

Quam Dei prouidentiam *singulas*
Num fin- *res* amplecti, vti statuamus; cum in-
gulas res timi illius rerum omnium, maximarum
comple- minimarumque, nexus ratio, (§. 47.)
ctatur? tum intellectus atque voluntatis di-
uinae, quam summam merito credi-
mus

mus esse, perfectio, postulare nobis omnino videtur. Neque sic refragabitur prouidentiae diuinae experientiae testimonium; modo, quae summae sapientiae ratio est, singulis rebus *ita* prospicere Deum opinemur, vt et *perpetuae* singulorum viuentium saluti, et *uniuersi* mundi perfectionibus optime semper consulatur. Ad calculos vero, quae mundo insint, singularum rerum multitudinem reuocantes, iam in limine obstupescere, immensamque diuinae prouidentiae vim, nulla intellectus nostri modulo iuste concipiendam, agnoscere oportet.

§. 93.

Modum vero atque rationem prouidentiae diuinae penitus intelligere, aut curatius definire, cupientes haec maxime quaerunt;

De modo prouidentiae diuinae quae-
stiones.

1) Vtrum ad *existentiae continuatio-
nem* res creatae eadem plane vis diuinae efficacia, qua existentiam nactae

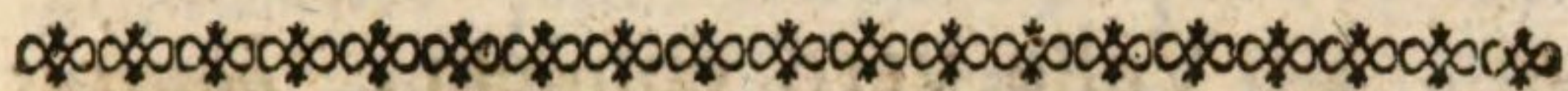
fuerint, adeoque *continua* quasi *creatione* egeant fruanturque ?

2) Num prima rerum constitutione, vnoque *creationis actu omnia* a Deo O. M. ita *disposita* atque praeparata fuerint, vt cuncta deinde naturali ordine procedere debeant; nihilque porro summo numini addendum mutandumue, aut omnino agendum relinquatur, etiamsi infinita eius vi omnia subsisterent atque niterentur; an vero continuo, aut pluribus certe vicibus, ordinis euentuumque singularium immediata Deus causa sit ?

3) Quonam Deus modo ad ea, quae *in animis hominum* geruntur, singulos motus et propensiones, virtutemque concurrat, haecque diriget, impediat, excitet, promoueatque ?

Quibus omnibus in medio relictis; vero tamen, cui salutaris de prouidentia diuina persuasio innititur, fundamento nihil decedit. Rationes autem, quibus

bus alterutrum oppositorum, de quibus lis est, certo constitui possit, a philosophia suppeditatas esse, dubitamus.

S E C T I O IV.

De expectatione atque fine hominis, secundum praecepta theologiae naturalis.

§. 94.

Quas haecenus stabiliuimus, de summo numine eiusque prouidentia sententiae, accedentibus quibusdam naturae legibus, animique proprietatibus, spem omnino faciunt, fore, ut non hac solum vita fines naturae humanae contineantur; sed altera nos maneat, nec vnquam cesset animorum duratio. Quae quo magis patefiant, ordine exponamus.

Alterius vitae argumenta ab attributis diuinis petita.

Primo itaque loco, quae *de Deo* cognita habemus, rite expendentibus

1) Summa Dei *potentia* sufficienti argumento est, ipsum alteri nos vitae seruare facile *posse*.

2) Velle vero eundem, *bonitas* ipsius seu *beneuolentia* spem facit; quandoquidem summis mundi rationibus in vniuersum hoc contrarium esse, existimandi nulla causa adest.

3) Porro *sapientiae* summi numinis haudquaquam videtur consentaneum esse, huius tantummodo vitae gratia, iis animos hominum instructos esse viribus, quibus nemo non, si vita superesset, multo longius profecto contenderet; maxime cum plurimi mortaliū aut ad eam aetatem non perueniant, aut non eo loco constituti sint, ut vel vllus virium earum vsus esse possit.

4) Neque vero magis cum *iustitia* diuina conciliari posse, ea tantum recte maleque factorum esse consecretaria, quae in vita hac contingunt; terrestrem potius proborum malorumque hominum
con-

conditionem certissimum esse alterius vitae documentum, plurimi maximopere contendunt. Et omnem huic argumento vim denegare, qui res humanas animo satis attento scrutatus fuerit, ipsique de diuina iustitia praeepto fidem habeat, neminem posse credimus. At caute in eius expositione versandum est; valdeque cauendum, ne aut proborum in hac vita felicitatem vniuersim nimis deprimamus, malorumque sortem nimis praedicemus; aut in discernendis singulorum hominum virtutibus vitiisque nostro iudicio nimis confidamus.

5) Denique *maiestate* diuina indignum, neque statuendum hoc videtur, vt homo Dei se imperio, quando lubet, subducere possit; quod, si nulla post hanc vitam altera futura sit, morte voluntaria vtique liceret. *)

*) KAESTNERS *Erläuterung eines Beweisgrundes für die Unsterblichkeit der menschlichen Seele*, Goett. 1767.

§. 95.

Ab animi
humani
attributis.

Cum his perquam consentiunt, spemque, quam ex diuinarum perfectionum consideratione concipere licuit, confirmant quaedam animi humani adfectiones. Nimirum

1) Diuersa adeo est animi corporumque natura, vt iis certe causis, quae corpori mortem parant, anima interire non possit.

2) Desideria ac conatus animorum nostrorum huius vitae limitibus neutiquam contineri sese patiuntur.

3) Naturales, quibus voluntas nostra regitur, impetus, quorum vno ad nosmet ipsos, altero ad alios etiam amandos ferimur, plane ad consensum adduci, nisi alterius vitae spes sit, non possunt. *)

*) V. cl. MENDELSSOHNII *Phaedon*.

A genera-
libus qui-
busdam
naturae
legibus.

§. 96.

Denique eodem etiam conspirant naturae quaedam leges generales, nec non

non quaedam eorum, quae saepissime contingunt, analogia. Nullum nempe eius, quo solo anima interire posset, interitus, *an nibilationem* dicunt, in natura vestigium; ad virium vitaeque conseruationem ac perfectionem omnia adeo videntur esse comparata; quae morte videbantur sepulta, noua eaque speciosiori forma prodeunt permulta animalium genera; nouae ex feminis interitu fruges; somni vero, a quo ad sensum reuertimur et quasi vitam, cui non cum morte similitudo animo natura informatur?

§. 97.

Cunctis fere argumentis hisce quae **Obiectio-**
dam opponi posse, non est diffitendum; **nes.**
quibus tamen isthaec neutiquam euer-
tuntur. Ipsi autem rei haec potissimum
obstare videntur;

1) Quod is *animae corporisque ne-*
xus sit; vt, pereunte hoc, illam in vi-
ta superstitem esse, eiusque memoriam
ac intelligentiam, a corporis conditio-
ne

ne adeo pendentem, conseruari, nulla ratione credibile sit.

2) Quod iisdem argumentis, quibus hominibus animorum immortalitas asseritur, brutorum etiam animis concedenda foret.

Verum neque haec tanti sunt, ut spem nostram inanem iudicare oporteat. Et vltima quidem haec ratio neque ex principiis fatis consequens est, neque, quod metuendum foret, continet. Isti autem priori dubitationi cum ipsa accuratior phaenomenorum exploratio quaedam haud leuidensia opponit; tum ea etiam valde vero simili opinione occurri potest, *corporis aliquam partem*, in qua memoriae organa contineantur, intimius fortiusque animo iunctam, atque in externorum organorum interitu saluam intactamque manere.

§. 98.

Conclu-
sionis cu-
rator de-
finitio.

Quibus omnibus rite euolutis ponderatisque,

1)

1) Neutiquam ad certitudinem, neque ad eum quidem probabilitatis gradum, qui in aliis causis, euentum plane consimilium experientia, locum obtinet, rem hanc adduci posse, fatemur.

2) Neque vnumquodque istorum argumentorum unicuique homini aeternitatis spem facere videri potest.

3) Rerum praeteritarum memoriam, quam ad plenam iustamque vitae nunquam interiturae notionem aliqui requirunt, ad fines alterius vitae obtinendos non omnino quidem necessariam, at valde consentaneam, probabilemque iudicamus.

§. 99.

Quaenam in altera post mortem De vitae
vita conditio nostra futura sit, sciscitantibus, varia quidem, leuissimam quam alterius
que veritatis umbram sequens, atque conditio-
ad desideria nostra se accommodans, imago
ginatio facile affert. At pauca sunt,
T quae

quae concessa etiam eius, quod arcem
causae constituit, veritate, certa aut
satis probabili ratione definiri queant.

1) Multa futura esse, quorum
nulla nobis adhuc idea inest; vix cui-
piam dubium videri poterit.

2) Multa vero etiam ex huius vi-
tae rationibus in altera futura esse con-
sequentia; neque omnis huius ipsius
causae, neque generalia veri principia
dubitare non sinunt.

3) Quare diuersam valde probo-
rum malorumque hominum conditio-
nem fore, necessario statuendum est.

4) Aeternum vero duraturas esse
male factorum poenas, siue *naturales*,
siue *ex arbitrio constitutas*; nulla certa
ratione euinci posse nobis videtur.

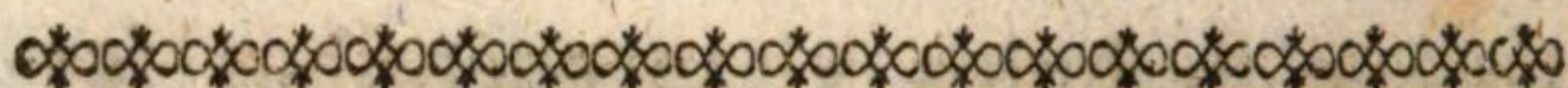
§. 100.

Quaenam
horum vis
in doctri-
na morali?

Neque vero poenarum aeternarum
metu, neque summa horum omnium
certitudine, opus esse, virtutis mali-
tiae.

tiaeque in huius vitae euentibus fortem, commoda et incommoda, *debita attentione expendentibus* videri potest; vt integrae virtutis partes, tanquam optimam vitae rationem, amplectendi sufficiens caussa adsit. Si Deus sit atque altera vita; tantum est, quod in periculum constituit vitiis ac sceleribus impie deditus; vt, minima quantumuis antecedentis probabilitate, qui posteriorem hanc rationem sequitur, insipere videri debeat. Quanto magis adparet, eum, qui de vtraque hac veritate nullus dubitet, non posse non summum hunc consiliorum finem sibi constituere, *vt recte faciendo Deo se sibi que ipsi constanter probet.*

S E C T I O V.

*De theologia supra humanam rationem
posita s. reuelata, hypotheses phi-
losophicae.*

§. 101.

Reuelatio
quid ?

Theologiae, quam *reuelatam*, aut
supra humanam rationem posi-
tam, dicere possis, variae videntur
mente concipi posse species;

1) Prima quidem ea, qua et *res*,
quas suapte vi ratio humana *nunquam*
attigisset, patefierent, et *modus* etiam,
quo haec cognitio traderetur, supra na-
turae vires positus, miraculique instar
habendus fit.

2) Altera haec, qua ad cognitio-
nem humanam quaedam, alias non ex-
spectanda, diuina prouidentia accedant,
quae quomodocunque occurrant, caus-
sis vel ignoratis, vel naturalium speciem
prae

prae se ferentibus, assensum tamen atque obsequium mentis nostrae obtinere possint.

3) Verum id quoque genus reuelationis cogitari potest, cuius adminiculo, quae *certis hominibus, certo tempore*, naturali idearum consecutione nondum apparerent, quamquam aliis alio tempore ita adparitura, diuinitus patefierent.

4) Denique ad reuelationis rationem valde accederet hoc etiam; si, quorum cognitio quidem aliqua hominibus natura contingeret, *auctoritas* autem atque *certitudo* his principiis ad animos flectendos sufficiens non accederet, modo, qui fidem magis faciat, magisque efficacem notitiam eam reddat, Deus veritatem declaret.

§. 102.

Sicut in generali miraculorum notatione, ita in his etiam de reuelatione

T 3

Possibilitas ac requisita primaria.

conceptibus, nihil continetur, quod aut diuinis, quae cognita habemus, attributis, aut aliis cognitionis nostrae principiis repugnet. Omnis autem, quae a Deo profecta videri debeat, hominum institutio necesse est

1) Nihil, quod iis, quae certo constituit ratio, adeoque necessariis in cogitando legibus, quibus omnis veritas innititur, contrarium sit, contineat;

2) Ac ne iis quidem contraria, quorum non potest non maior nobis videri, quam ipsorum, quibus illa se tuetur, argumentorum fides et auctoritas;

3) Generi humano salutaris; ac in primis ad sapientiam animique constantiam ac probitatem euehendam tuendamque apta sit.

4) Omni simul generi humano tradi, haud necesse est.

§. 103.

Eam esse naturalis nostrae de Deo, ^{Vfus et auctori-}
mundo nostraque ipforum conditione, ^{tas.}
cognitionis indolem, vt vberioris ali-
cuius aut firmioris institutionis haud
exiguus futurus vfus facile videri no-
bis possit; nulli dubitamus. Quod si
enim vel nulla alia hominibus opus fit
cognitione, quam quae naturali ratio-
ne inueniri possit; attamen et ad eru-
diendos conuincendosque eos, quibus
ad verum indagandum firmoque assen-
su tenendum proprii ingenii vires non
sufficiunt; et ad eorum leuitatem con-
tinendam, qui vnamquamque, quae
ipsis videatur, veri speciem eodem
loco habentes, omnia miscent ac per-
turbant; maxime vero ad prauos ani-
mi motus refraenandos vtiliter adhi-
beri posset diuinorum praeceptorum au-
ctoritas.

Atque si hanc esse religiosae cuius-
dam doctrinae ad salutem hominum
rationem, fatis constet; sufficienti

hoc ipsum iam fuerit argumento, di-
uino beneficio hominibus eam conti-
gisse. Neque si qua humana imbecil-
litate accefferint minus probabilia; im-
pedimento hoc poterit esse, quo mi-
nus, quae recta atque salutaria sunt,
in usus nostros aliorumque hominum
prono obsequio conuertamus.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

DELINEATIO HISTORIAE METAPHY- SICES.

I. *Generalis.*

§. I.

Quandoquidem a sensu initium du-
 cit humana cognitio rebusque ^{Notio-}
 singularibus; ad ea, quibus in princi- ^{num me-}
 pio genus humanum occuparetur, dis- ^{taphysi-}
 quisitiones et decreta de rebus meta- ^{carum}
 physicis, et vel ipsos harum rerum ^{origo.}
 conceptus, numerare neutiquam licet.

Ad *inuisibilia* quidem *causarum* ali-
 quam ideam coniecturamque, pluribus
 modis, seu ratione seu imaginatione,
 et ipso etiam sensu interno, mature ho-
 mines peruenire possunt.

Verum non ita a corporea natura plane diuersam, vti ratione nos quidem edocti assuefactique sumus, *spirituum* naturam statim homines concepisse; et veteris philosophiae documentis satis constat, et eorum, quae quotidie experiri in rudioribus hominibus licet, analogia potest concludi.

Neque tamen nullum, vel inter Graecos veterum philosophorum satis castigatam nostraeque similem de *simplici natura* notionem habuisse, contendi posse videtur. *)

*) V. CICERO *acad.* II. 39. ARISTOTELIS *de anima* I. 3.

§. 2.

Prima dis-
quisitio-
nis meta-
physicae
argumen-
ta.

Non de *spiritibus* solum, sed de *interiori* rerum quarumcunque *indole*, deque *mundi* vniuersi nexu ac rationibus, disquisitiones satis periculosas in *schola Eleatica* fuisse institutas, prae-euntibus etiam in quibusdam *scholae Pythagoricae* principibus; si temporum horum historiae confidere licet, certum est.

Et

Et vero illa iam aetate adparet, quantopere in intellectus etiam studiis ad extrema proni sint homines; aliis ad sensum causasque *mechanicas*, quaecunque occurrunt, reuocantibus; aliis sensui nihil omnino concedentibus, causisque metaphysicis omnia tribuentibus.

Plato, Pythagoricis *numeris ideas* substituens, plurima ad rationes metaphysicas subducere conatus est; illis quidem partibus, quibus nimis deprimatur sensuum auctoritas, admodum fauens.

S. 3.

Peculiarem eorum, quibus metaphy- Aristoteles auctor
fica continetur, scientiam condere ARI- metaphy-
STOTELES primus instituit. Eorum ficae sci-
enim, quae sensuum ope innotescerent, entiae.
neque eam esse constantiam atque certitudinem, neque eum cum intima rerum natura consensum, ac in iis quidem requiri possit, quibus *veri scientia* absoluta quaedam aut perfectior constitua

tuatur, quod plures iam ante ipsum philosophi monere, omnino perspicuens; in ipsa, quae vere sint, (*οὐτως οὐτα*) nec solum adpareant, neque sensibus adeo comprehendendi possint, partim cuiusdam philosophiae inquirendum esse, statuit. Et eam quidem partem *philosophiae*, ac *scientiae* nomine praecipue dignam esse; eorumque, quae in *physicis* et *dialecticis* disciplinis, aliisque philosophiae partibus sensuum auctoritate sumerentur, rationes ulterius explicando, *principia* adeo philosophiae omnis continere, *primamque philosophiam* dici posse.*)

*) V. ARISTOT. *Metaphys.* lib. IV. cap. III. HOLLMANN *Prolegom. Metaphys.* §. III-XXIX.

§. 4.

Succes-
su inter ve-
teres non
valde
conspi-
cua.

Neque tamen his suis conatibus id obtinuit *Aristoteles*, ut statim haec nova philosophiae pars, cum reliquis, quae distinctae hactenus fuere, in scholis philosophorum numeraretur. Non so-
lum

lum enim *Metaphysicae* aut *Metaphysicorum* nomen in aliorum veterum philosophorum non magis, ac in ipsius *Stagiritae*, scriptis reperitur; sed ipsa distinctio huius primae philosophiae a plurimis plane neglecta fuit; aliis, quae hodiernum multorum ratio est, quas *Aristoteles* illi attribuit, disquisitiones in parte logica et physica persequentibus; aliis omnino parum iis immorantibus.

§. 5.

Medio autem *Scholasticorum* aevo Maximo ex hac obscuritate educta, atque in il^{inter} lud fastigium constituta est *Metaphy-*^{Scholasti-}*cos.* *fica*, quo ipsi quidem eius conditori ab initio digna videbatur. a) Eo scilicet nomine valde se scholasticis commendare *Metaphysica* potuit; quod, his de *caussis primis*, *mundoque*, quem dicunt, *intellectuali* aut *inuisibili*, disquisitionibus placitisque, viam non solum parare sibi ad *theologiam*; sed, in eximia harum rerum obscuritate, notiones etiam atque decreta opinionibus suis ali-

alibi fancitis facillime accommodare poterant. Neque enim ea erat sapientum huius aevi conditio; vt vel Aristotelis mentem et consilia in libris Metaphysicis, prae reliquis etiam intellectu difficilibus, rite indagare; vel suo ingenio cognitionis humanae veram indolem, initia finesque satis perspicere possent; iis quippe, quibus ingenium neutiquam deerat, litterarum luce, aut disquirendi etiam libertate denegata *b)*

a) Cf. HOLLMANN l. c. §. III. not. (a)

b) Cf. *ib.* §. XXX. seqq.

§. 6.

Dubia fortuna Metaphysicae apud primos philosophiae reformatores.

Quo magis culpa ea, quae in scholastica philosophandi ratione perspecta est, quo tempore bonarum litterarum vsus, cum maiori aliqua sentiendi libertate, restitui coepit, laborare metaphysica videbatur; eo maiori etiam istam plurimi, et aliqui ipsum quoque Aristotelem odio prosequiebantur. *a)* Et nonnullis quidem disciplina haec ex philosophiae finibus omnino proscribenda

da visa est. Alii prima quidem aliqua philosophia opus esse; at longe alia, quam quae metaphysices nomine habita hucusque fuit, iudicarunt. *b)* Nonnulli nouam, at priori fere peiorem, metaphysicam condere ausi sunt. *c)* Paucissimi philosophiae reformatorum, inter quos eminet *Hobbesius*, *d)* metaphysicae noua ratione excolendae operam studiumque serio addixere. In qua rerum harum conditione non est adeo mirum, scholasticam metaphysicorum disciplinam apud multos summo adhuc honore semper habitam esse *e)*; aliis eam in vniuersum damnantibus. *f)*

a) V. HOLLMANN §. XXXVIII.

b) cf. §. XLV. not. d.

c) cf. §. XLI. not. (d).

d) cf. ib. not. f.

e) V. §. XXXVI. et XXXIX.

f) v. §. XLII. not. (d).

§. 7.

LEIBNITII tandem WOLFIQUE Recentiorum studiorum ductu et auspiciis; ad emendandam Metaphysicam.

taphysicam nostrates maxime philosophi singulari studio accessere. Et in finibus quidem constituendis scholastica fere ratio seruata est; addita tamen tribus, quae antea fuere, partibus *Cosmologia*. In modo autem singula tractandi magna diuersitas. Methodo enim geometricae aemula, omnia ex principiis luculentis iusta consequentia deducendi spes erat; cui in nonnullis etiam euentus non omnino defuit. Quaedam etiam castigatori theologiae nostrae magis accommodari; aliqua, pauciora licet, ex fontibus antiquae philosophiae illustrari.

Verum haec etiam LEIBNITII WOLFIQUE metaphysica diuersissima iudicia experta est. Multi quidem tandem aliquando illam, quam *Aristoteles* praedicabat, *diuinissimam* scientiam, reliquarum omnium principem ac reginam, adparuisse, persuasum sibi habebant; et re ipsa, in nullo non disciplinarum genere, ex decretis metaphysicis subsidia petendi, multorum ea aetate mos;

mos; neque minor fere apud istos illustrium horum duumvirorum, quam Aristotelis olim, auctoritas fuit. a)

Neque vero defuere, qui in alia omnia abirent. Aliqui, non illi quidem aequissimi prudentissimique iudices, pessimis erroribus refertum esse novum hoc metaphysicae systema; alii vana demonstrationum atque certitudinis specie spem nostram frustrari; nonnulli ad rationes scholasticas, aut omnino theologicas, nimis eam accommodatam esse, censuere.

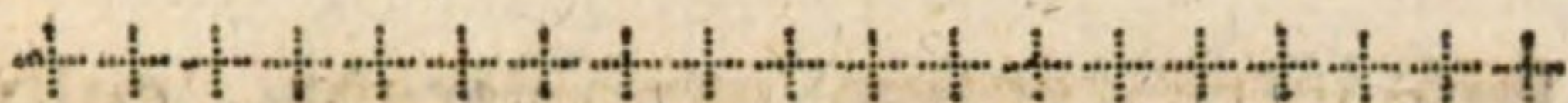
Neque hoc notatu dignum non est, ab eadem eruditorum societate, quae alterum huius metaphysicae principum auctorem habuit et praesidem, alterum sodalem, iis, qui arcem eius infensissimis armis peterent, praemia aliquando fuisse decreta.

Mediam inter has sententiam ab omni partium studio liberi qui tuerentur, et ab initio fuere b), et plurimi

nunc sunt; quibus non eximii solum ingenii documentum scriptis metaphysicis exhibuisse viri isti, sed ad emendationem quoque huius scientiae, vel suis decretis, vel aliorum studiis ipforum exemplo accensis, permultum contulisse videntur; licet non omnium, quae ponerent, vel dignitas ea sit vel certitudo, quae ab initio quidem vel iis ipsis vel admiratoribus eorum videretur.

a) V. BRÜCKER in *Supplementis ad Hist. crit. philosoph.* pag. 895.

b) *Multum interim hanc etiam scientiam Viro illustri (WOLFIO) debere, supra iam professi sumus, grataque semper nobiscum agnoscat posteritas: verba sunt illustris Hollmanni §. XLV.*

II. DELINEATIO HISTORIAE THEOLO- GIAE NATVRALIS.

§. I.

Quamquam eorum, qui *unum* ali-
quod *supremum numen*, *mundi*
conditorem, *religioso cultu prosequeren-*
tur, populorum rariora antiquissimis
temporibus fuerint exempla *a)*; vix ta-
men ullam reperire licet gentem, cui
non *qualiscunque supremi* alicuius *numi-*
nis notio animo videatur esse informa-
ta *b)*. Verum non hoc, a quo quippe
nihil mali homini cuiquam metuendum
sit; sed potius plures inferiorum ordinum
genios, eosque non aequè bonos, pre-
cum, sacrificiorum et omnino religio-
nis obiectum constituere satius ipsis vi-
sum est. *c)* Et illi quoque ipsi, qui
supremam aliquam omnium rerum caus-

Antiquis-
simae
theolo-
giae natu-
ralis fa-
cies.

sam intelligentem agnoscerent, cultu-
que dignam iudicarent, non hoc ta-
men vnico Deo contenti, plures ipsi,
seu in condendo seu in regendo mun-
do, ministros sociosque iunxere, cul-
tu religioso non minus dignos.

a) Antiquissimam *Indorum* theologiam
puriori huic dogmati praecipue super-
structam fuisse; haud spernendis vete-
rum recentiorumque testimoniis colli-
gitur. cf. BRVCKER *Hist. crit. philo-
soph.* tom. I. lib. II. cap. IV. Ex
recentioribus DOW in primis etiam con-
suli meretur in *commentat. pec.*

b) cf. BRENNAE *Opus de consensu generis
humani*, supra citat. BATTEUX *Hi-
stoire des causes premieres. Ueberf.* 1772.

c) V. praeter alios, IYES, *Reisen nach
Indien und Persien*, tom. II. pag. 169.

§. 2.

Initia hu-
ius theo-
logiae v-
trum o-
mnino na-
turalia?

Theologiae huius, quantumvis
caliginosae erroribusque refertae, initia
ex naturalibus intellectus humani iu-
diciis probabili ratione non posse re-
peti, sed diuinae potius reuelationi,

ma.

magis minusue ab hominibus peruer-
fae, tribuendam eam esse; multorum
summæ auctoritatis virorum opinio
est. Neque enim sua sponte ad subli-
mes has speculationes pronos esse ho-
mines, aut ad eam ingenii culturam,
vnde nascerentur, peruenire; neque,
si de suprema omnium rerum causâ in-
telligente, cultu nostro vel in primis
vel vnice digna, persuasio naturalibus
ingenii viribus plane deberetur, fieri
potuisse, vt ad turpissimos errores pes-
simasque religiones adeo deflecterent
homines, iisque per plura annorum
millenaria tenerentur. *a)*

Quibus tamen, aliisque, quae so-
lent addi, rationibus nobis non vide-
tur satis hoc euictum esse; tum pro-
pter alias multas, quae huic disputa-
tioni intercedunt, dubitationes, tum
his potissimum causis. Primo qui-
dem inter barbaras etiam maximeque
rudes gentes permagna reperitur in-
geniorum diuersitas; *b)* ex qua hoc
omnino videtur posse esse consequens,

vt aliqui ad ea, vnde rerum diuinarum notitia oritur, propensiores aptioresque sint. Deinde neutiquam omnium antiqui orbis hominum in doctrina de Deo eam credendum est fuisse ignorantiam aut peruersitatem; quae tum quidem non potest non videri, si aut nulla vulgaris superstitionis, puriorisque, quam sapientiores profitebantur, theologiae fiat distinctio; aut recentioribus antiquitatis interpretibus, rerumque peregrinarum scriptoribus plus iusto fides concedatur; quos, nihil suspicantes fraudisque alentes, turpiter nonnunquam decipi, satis constet. c)

Neque tamen his argumentis volumus hoc effici, vt aut numquam contigisse generi humano naturali superiorem theologiam; aut ad emendandas gentium religiones singulari aliqua Dei prouidentia opus nunquam fuisse, recte censeriqueat.

a) V. S. V. IERUSALEMII *Betrachtungen über die Religion*, tom. II.

b)

b) V. e. gr. GRANTZ *Historie von Grönland*, tom. I. pag. 254-58.

c) V. ib. p. 253.

§. 3.

Ad opiniones suas eliciendas tuendasque non rectae rationis solum iudicia, sed imaginationis etiam, a consuetudine aliisque animi propensionibus pendentem, ductum, et hunc quidem ab initio multo magis, homines sequuntur. Ex eodem igitur hoc fonte in religionibus quoque et theologia, cum recta quaedam, tum erronea multo plura emanasse; non est, cur dubitemus. Et *Polytheismi* quidem causas naturales permultas, qui animum ad hanc rem aduerterent, nunquam non hic inuenere. Verum ad ipsam quoque de vno quodam summo mundi rectore, notionem, et quasdam eius affectiones vsque consistentes probabilesque animo concipiendas; tum vero etiam ad spem metumue vitae alterius excitandum fouendumque, eas, quae

Poly-
theismi
aliorum-
que anti-
quioris
theologi-
ae capi-
tum caus-
ae natu-
rales.

rerum sensus mouentium nimis, quam par est, analogiam sequuntur, cogitationes imaginationisque repraesentationes multum contulisse; et priores etiam iis, quas philosophi afferrent, eorum, quae recte, eorumque, quae falso constituebantur, forsitan fuisse causas; verisimillimum est.

§. 4.

Graecorum theologiae.

Speciales de theologia Aegyptiorum, Persarum aliorumque antiquis temporibus clarissimorum populorum disquisitiones aliis relinquimus, nostris utpote finibus non satis conuenientes. a)

Graecorum autem theologia, attentione nostra dignissima,

1) *Orpheo* initia maxime debuisse perhibetur; cuius insignia in religionem huius aliarumque gentium merita videri possent, si vel eius theologiae, quae in fragmentis nomen ipsius prae se ferentibus occurrit, sa-

cro-

crorumque mysticorum, qualia a non nullis depinguntur, auctor hic re vera fuerit. b)

2) Ad theologiam hanc, quae *mythica ratione* plerumque tradebatur, *legisque* auctoritate maxime se tuebatur, aliqua scientiae forma induendam *Pythagoras* primus sese accinxisse dicitur; cui, si qua documentorum fides est, vna omnium rerum prima causa, omnia adhuc permeans, cunctisque rebus prouidens Deus visus est,

3) *Ioniorum* philosophorum primos negligentius de Deo disputasse, causis mechanicis tantum non omnino immorantes, relatum legimus. Verum *Anaxagoras*, *Socrati* fere coaeuus, quodque nonnulli volunt, etiam praeceptor, omnium, qui ante ipsum fuerunt, philosophorum primus de Deo, mente purissima, vitae motusque et omnis in mundo ordinis auctore, luculenter plane differuisse dicitur; ad-

missa tamen staminum, siue principiorum materialium, aeternitate.

4) *Socrates* ei philosophiae, cuius in vita constituenda virtuteque tuenda usus est, vnice deditus; iis etiam de Deo doctrinis se continuit, quibus virtuti animique constantiae et tranquillitati optime consulitur; sapientissimum esse mundi auctorem, potentemque ac benignum, eorumque, quae committunt homines, in hac atque altera vita remuneratorem vindicemque.

5) Et cum his quidem maximam partem consentanea erant, quae *Plato*, *Aristoteles* et *Stoici* docebant; quamquam diuersis saepe nominibus, aut iis etiam principiis vterentur, eaque sententiae suae adderent, quae, pro nostro quidem colligendi modo, veritati, quam profiterentur, valde derogare aut omnino contraria esse videri queunt. De aliquibus, et de animorum quidem maxime immortalitate,

Peri-

Peripatetici Stoicique dubitantius pronuntiauerunt.

6) *Primi Eleaticorum*, si non omnino sustulisse, multum certe obscurasse de Deo notionem censendi sunt. *Democritus* autem, quique eum sequebantur, ab *Atheismi* opprobrio vix ac ne vix quidem liberari possunt. In horum numero etiam fuit *Epicurus*; a cuius errore, qui *Stratoni* Peripatetico tribuitur, atheismus parum abfuisse videtur.

a) V. MEINERS *Versuch über die Religions-Geschichte der ältesten Völker, besonders der Aegyptier.* 1775.

b) V. IDEM *Ueber die Mysterien der Alten, besonders über die Eleusinschen Geheimnisse. Vermischte Schriften, tom. III.*

§. 5.

Quae singulari Dei prouidentia exstitit, atque prospero successu vbique fere gentium diuulgata est, *Christiana* Theologiae medio aeuo conditio.
re.

religio generatim quidem rerum diuinarum cognitionem insigniter auxit atque emendauit ; ipsi vero philosophiae vsui fuisse , primis certe temporibus, censi vix potest. Inimicam potius sibi, aut certe superfluam ipsam iudicans, non potuit non hominum in philosophiam studia valde deprimere atque retardare. Certe ab eo tempore, accedentibus quidem aliis quoque causis, rectam philosophandi rationem pessumdatam fuisse, satis constat. Et primum quidem, qui in theologia philosophiae operam adhuc dare videri volebant, ad *Syncretismi* parum consistentes rationes delabebantur ; *Eclectici* proinde, iidemque *Neoplatonici* dicti. Quos sublimia multa protulisse, et quaedam acute etiam vidisse, confitendum est ; ad omnem tamen superstitionem pronos. *Scholastica* deinde ratio obtinuit ; quae ad seueriores quidem disputandi leges constituta, at sententiis aliunde tractis nimis obtemperans, non potuit non argutiis totam fere se dare. Quominus mirum est, qui liberius philosopha-

sopharentur, ad extremas *scepticismi* atque etiam *atheismi* partes aliquos accessisse.

§. 6.

Litterarum, quae sec. 16 conti-Recentio-
git, restitutio theologiae quidem na.ribus se-
turali hunc vsum praestitit, vt, de-^{culis.}
pressa aliquantum Aristotelico-Schola-
stica philosophia, rationes paullo am-
plius colligerentur, liberiusque sub-
ducerentur.

Et initio quidem parum abfuit,
quin nimia nunc *Platonis* existeret au-
toritas: cui tamen malo alii, qui in
philosophia facti sunt, progressus me-
delam attulere.

Cartesii ductu et auspiciis, quae
geometris adeo feliciter successit, in
theologia quoque naturali methodus
tentata est; et eximia quidem multo-
rum spe, maximoque plausu. Ve-
rum ex hac ipsa Cartesianorum schola
egres-

egressus *Spinoza* documento fuit, qui hac via accuratissime incedere sibi viderentur, in pessimos et sensui communi plane oppositos errores incidere posse. Felicius et aliquantum tamen etiam moderatius, ac maiori simul eruditionis apparatu cultuque, ad theologicas disquisitiones has leges *Leibnizii* adhibuit, cum aliis innumeris vel discipulis vel aemulis. *a)* Et nonnulli quidem adeo se non continebant, ut fere, quidquid theologiae in templis scholisque docti fuerant, ad philosophiam trahere, suoque more demonstrare vellent.

Quod cum ad compescenda aliorum ingenia adeo non valeret, quin multis, quando spe demonstrationis, quae facta erat, frustratos se videbant, suspicionem excitaret, omni plane solido fundamento philosophorum de deo praecepta destitui: tandem aliqui ratiocinandi finem faciendum, et summa theologiae capita sua luce factis clara, atque extra omnem disceptationem

tionis aleam ponenda esse, apud animum constituerunt, aliisque persuadere nunc etiam conantur. *b)*

a) SAM. CLARKIVS, et vel ipse IOACH. LANGIVS molitus hoc in *Causſa Dei* est.

b) V. OSWALDI supra cit. librum, *Appeal to common ſenſe.*

THE HISTORY OF THE

REIGN OF CHARLES THE FIRST
BY JOHN BURNET

IN TWO VOLUMES

LONDON

Printed by J. Sturges, at the

Printers Office, in Pall Mall

1724

Vol. I.

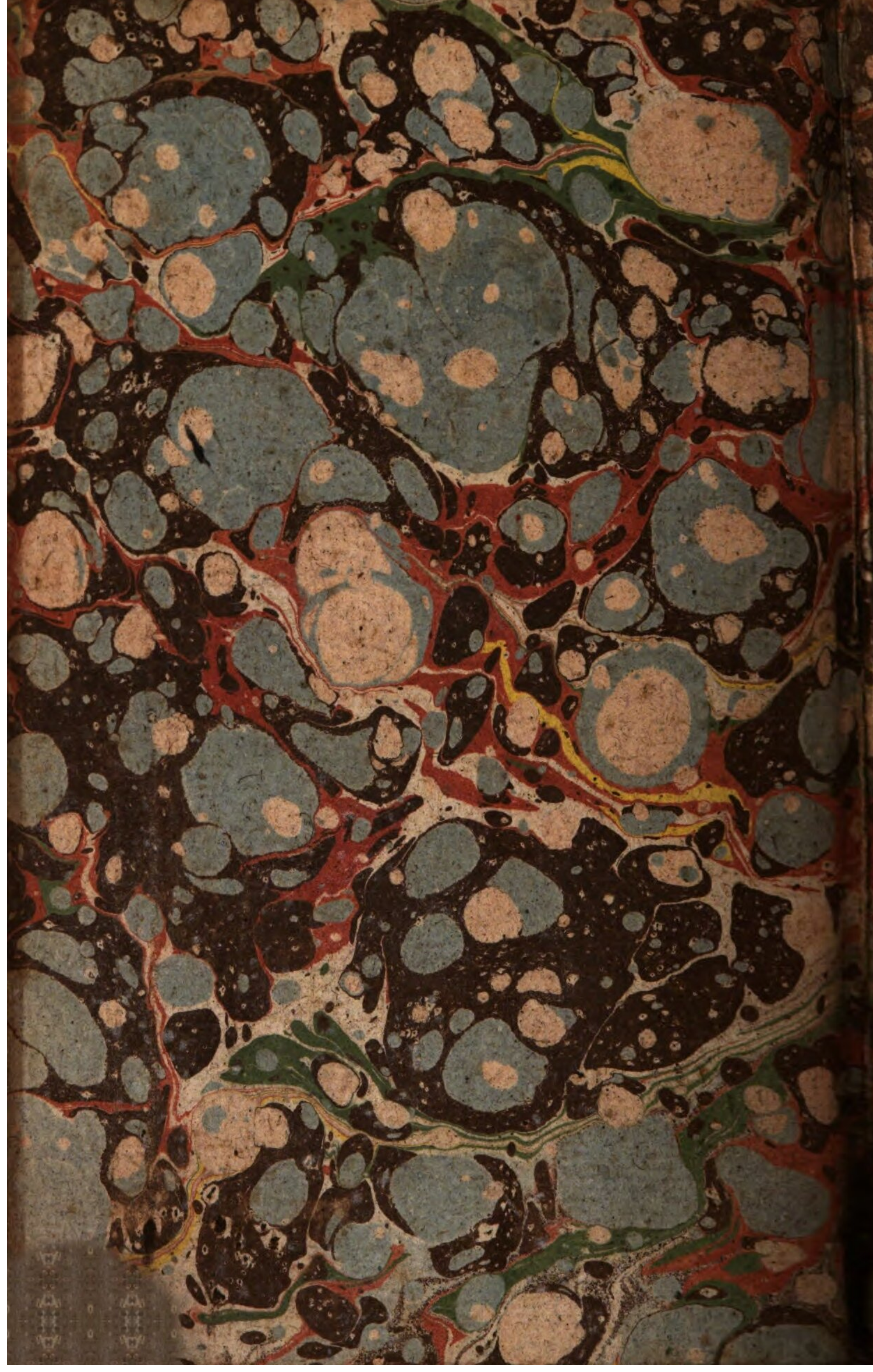
CHAP. I.

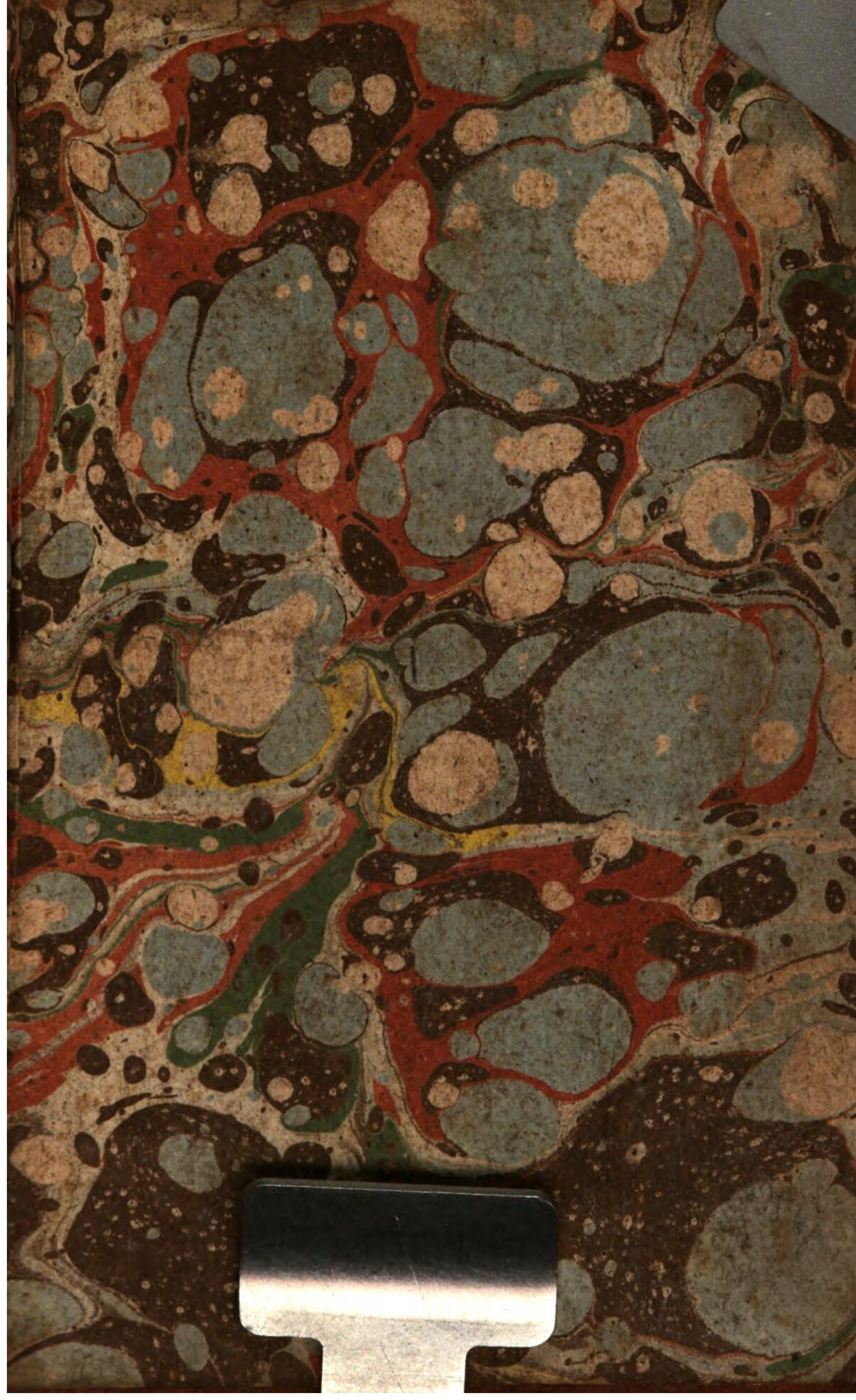
THE DEATH OF KING

JAMES THE FIRST

AND THE

ACCESSION OF

Feder, Johann Georg Heinrich,

Institvtiones Logicae Et Metaphysicae

Gottingae 1777

Ph.sp. 265

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10043166-2

VD18 15312119